Љубостињска приношења

Годишњак *Јефимијиних дана*, број 10

Трстеник / Љубостиња
2025.

ЉУБОСТИЊСКА
10 ПРИНОШЕЊА

Издавачи
Народни универзитет Трстеник
Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник

Уредник
Драгиша Батићанин

Редакција
Драгиша Батићанин, Верољуб Вукашиновић,
Иван Величковић, Душан Јовић, Јелена Вукчевић,
Ивана Илић

ISSN 2466-4553

ЉУБОСТИЊСКА ПРИНОШЕЊА

Годишњак *Јефимијиних дана*, **број 10**

ТРСТЕНИК / ЉУБОСТИЊА
2025.

Јефимијини дани

12-14. јун 2024. године

Превртљиви месец јуни. Дилема. Питање. Какво нас време очекује? Киша или сунце? Углавном, разрешење следи. Програм отварања 37. културно-духовне манифестације „Јефимијини дани“, одржаће се под сводом Дома културе, тачније у великој сали. За сваки случај.

Ове, 2024. године, време одржавања је од среде 12. јуна до петка 14. јуна. Манифестацију отвара председница општине Трстеник, Милена Турк. По устаљеном реду централни део на отварању је беседа под називом „Од рода светла и славна“, а говори је др Марија Јефтимијевић Михајловић, и то о достојанству као знамењу. Пригушена светла, велики пано са препознатљивим логом манифестације, и стихови песникиња у делу програма под називом „Венац српских песникиња“. Стихове казују Дејана Николић, Искра Пенева и Јелена Протић Петронијевић. У музичком делу програма наступа Биљана Крстић са оркестром „Бистрик“, у којем наступа и наша земљакиња Теодора Рисимић. И да поменемо и њих, дугогодишње водитеље ове манифестације, Гордана Книћанин и Александар Ђалић. И да поменемо и њих. Трстеничку публику. Сала Дома културе, готово пуна. За сваку похвалу.

Другога дана у вечерњим часовима у Ликовном салону уз учешће дечијег хора „Ваведење“ манастира Велуће, отворена је изложба „Монашка иконописачка радионица манастира Велуће“, а слово казује игуманија манастира, мати Теодора. У наставку вечери селимо се на сцену „Каладрма“ где ће бити представљен девети број годишњака „Љубостињска приношења“ уз учешће чланова редакције. Програм ће увеличати ученици Музичке школе „Корнелије Станковић“ из Трстеника и рецитатори, победници конкурса Културног центра Печењевце.

У наставку програма, награду „Љубостињски крин“, за стваралаштво младих, додељена је Анђели Матејић, ученици II_5 Техничке школе у Трстенику коју је уручио председник одбора манифестације Данило Вуковић. Поред тога, похваљени су и награђени књигом, Игор Лазаревић, ученик IV_3 разреда Средње школе

Брус, Данило Лазић, ученик II_1 разреда Прве техничке школе Крушевац, као и Владимир Агатоновић, ученик IV_3 разреда Гимназије „Вук Караџић“ Трстеник. Похвале и књиге уручио је директор Народне библиотеке „Јефимија“ у Трстенику. О значају награде и награђеном раду говорио је парох љубостињски, протојереј Данијел Стефановић.

Трећега дана у преподневним сатима одржан је Округли сто под називом: „Живот у српским средњовековним земљама“, на којем су на ту тему говорили: др Александар Ристић, Мирко Вранић, Дејан Радисављевић, Данијела Јовановић и Милица Вучковић.

У вечерњим часовима у порти манастира Љубостиња одржано је завршно вече манифестације. Вече је почело молитвом „Оче наш“ коју је произвео дечији хор „Ваведење“ манастира Велућа. У наставку Јефимијину „Похвалу светом кнезу Лазару“ изговорила је глумица Јелица Ковачевић, а своје стихове принели су, наш прослављени песник Љубивоје Ршумовић, па онда Мирјана Булатовић, Каја Панчић Миленковић, Видак Масловарић, Јасна Миленовић, Милан Михајловић, Ненад Јеро Раденковић, Саша Нишавић и Зоран Вучић.

У завршном делу програма додељена је, као круна манифестације, песничка награда „Јефимијин вез“ за најбољу књигу песама у претходној години. Одлуку жирија је саопштио Јован Пејчић председник жирија, а своје размишљање о књизи изговорио је Никола Маринковић члан жирија.

Из руку председнице општине Трстеник, награду је примио песник Ђорђо Сладоје, за књигу песама *Димни знаци*, из чијих уста смо затим чули пригодну беседу и одабране стихове из награђене књиге.

У музичком делу вечери своја приношења даровале су нам чланице гудачког квартета „Аурора“... *која ће доћи, кад ово прохладно, јунско вече, заједно са нама, буде, само заборав.*

награда „јефимијин вез“

ЂОРЂО СЛАДОЈЕ

ДИМНИ ЗНАЦИ

ОДЛУКА ЖИРИЈА

ПЕСНИЧКА НАГРАДА „ЈЕФИМИЈИН ВЕЗ“ ЗА 2024. ГОДИНУ

На конкурс за Награду „Јефимијин вез“ за 2024. годину приспеле су 34 песничке збирке. Након читања, разматрања и разговора поводом пристиглих књига, жири у саставу: Јован Пејчић (председник), Никола Маринковић (члан) и Мина Ђурић (члан), на завршној седници, 28. маја 2024. године, у најужи избор уврстио је пет збирки: *Храм тишине* Марије Јефтимијевић Михајловић (Партенон, Београд, 2023), *Димни знаци* Ђорђа Сладоја („Штампар Макарије“, Београд; Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин, 2023), *Историја баштованства* Дубравке Матовић (Књижевна општина Вршац /КОВ/, Вршац, 2023), *Гибање сенки* Слађана Милошевића (Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево, 2023) и *Доручак са Диогеном* Ивана Новчића (Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица, 2023).

После исцрпне дискусије жири је донео једногласну одлуку да добитник Награде „Јефимијин вез“ за 2024. годину буде песник:

ЂОРЂО СЛАДОЈЕ
за збирку
ДИМНИ ЗНАЦИ
(„Штампар Макарије“, Београд; Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин, 2023).

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА
(Јован Пејчић, Мина Ђурић, Никола Маринковић)

Збирка *Димни знаци* Ђорђа Сладоја представља брижљиво грађену песничку целину, која у прстену уводне песме „Овај од праха и од дима“ и завршних стихова под насловом „Помилуј ме добри снеже“ нуди густину личних и историјских тема, раскош породичних слика и обриса културне традиције, уобличених складном ритмизацијом звучних рима и пажљивом вештином мелодије извајаног стиха. Кроз осам циклуса – „Димни знаци“, „Светли откуцаји“, „Кућа у сну“, „Радовањска туга“, „Куд ћемо сада“, „Муке са малим боговима“, „Разгледница из карантина“ и „Сутон“, Сладоје богатство песничких тема и свестраних дијалога суверено поетски обједињује у руковети исказа дубоко метафизичких и потресно егзистенцијалистичких дилема. У саговорништвима са одабраном литерарном традицијом, међу којима су и песници попут Диса, Бојића или Раичковића, у својим стиховима Сладоје надахнуто образлаже шта значи када је реч „скочањена сред белине“ (14), зашто може да се буде „киван… на песме и збирке песама“ (13), као и колика је тежина кад је „и лелек сапет у струнама“ (58), подвлачећи тиме и низ аутопоетичких и метапоетичких претпоставки које прате многе аспекте стваралачких знакова и симбола ове збирке.

Уз дирљиву оживљеност мноштва песничких слика и вољу да се кроз непоколебљиву веру у моћ поезије подели „и хлеб насушни седмокорни“ (55), прегршт поетских хронотопа књиге Ђорђа Сладоја, што обухватају и вертикалу одсјаја Раса, Грачанице, Призрена, Крушевца или Солуна, врхуни управо у слици Јефимије, која је и у свом везу „зарна тија сиња“ (58). Имајући у виду управо то и такво поетско сабеседништво са Јефимијиним гласом као „живом жицом” (58), жири наградом „Јефимијин вез“ за 2024. годину овенчава збирку *Димни знаци* песника Ђорђа Сладоја.

Никола Маринковић

ПОЕЗИЈА НЕСАВРШЕНЕ ЛЕПОТЕ

Ако постоји песник кога можете да слушате, не знајући ни која песма је у питању, ни из које је збирке, па чак ни ко ју је написао, али да препознајете да има нечега у њој сасвим јединственог што вас подсећа на нешто што сте некада чули, што вас подсећа чак и на овај живот око нас, мада не знате како, онда је то Ђорђо Сладоје.

Међутим, и код песника попут њега постоје песничке књиге које су више или мање аутору налик, више или мање у складу са оним што је за ту поезију најпрепознатљивије, а *Димни знаци* верујем да су једна од књига у којима се оно најбоље из Сладојеве поезије препознаје већ на првој страни. Као што смо већ чули у образложењу награде, ова осмоциклична збирка песама је доста слојевита као и Сладојева поезија иначе. У свом тематском опсегу она обухвата како нашу историју по временској оси, тако и нашу савременост творећи у том пресеку једну врсту крста. Међутим, оно што је посебно интересантно у овој поезији јесте нешто што бих најрадије назвао лепотом „намерне несавршености“.

Дакле, уколико постоји могућност да се уримује нешто из сфере духовности високог регистра заједно са неком речју која описује нашу палост то ће Ђорђо Сладоје урадити. Уколико постоји могућност да се намерно искористи један ненормативни облик, нешто што не припада књижевном језику и што би неки превише ревносни лектор исправио, Ђорђо Сладоје ће то урадити и и то тако да тај ревносни лектор не може то да исправи јер би тиме пореметио мелодију његовог стиха.

Дуго сам се питао због чега то наш лауреат ради и чини ми се да сам докучио разлог. Наиме, то спајање неспојивог, укрштање високог и ниског се обично назива гротеском, међутим код Сла-

доја гротеска често спаја небо и земљу, човека са Богом, на штету лика онога другог, јер ако је гротеска слика света у ком живимо, онда је очигледно да се иза тога крије једна дубока песничка иронија која је проистекла из једне туге што свет око нас није онакав какав треба да буде и што се у божанском огледалу, огледалу предака и традиције, у огледалу метафизике, не испоставља онаквим какав би могао да буде.

Дакле, та несавршеност света због које песник тугује истовремено се огледа у поетици „намерне несавршености“ стиха који осваја лепотом мелодије, због тога што је то лепота нашег српског језика. И у том смислу Ђорђо Сладоје је један од ретких песника који у својим најуспелијим моментима обухвата целину света око нас тако да нам звучи познато (као да слушамо Дучићеву или Ракићеву поезију), али истовремено упозоравајући да оно високо савршенство наше поезије не одговара несавршенству света у коме живимо и да такви какви смо, у свету такав-какав је, ништа боље од несавршенства нисмо ни заслужили.

Ђорђо Сладоје

ДА СЕ НА НАМА НЕ ПРЕКИНЕ

Ето докле смо, браћо и сестре, догурали – да знатан дио наше политичке и књижевне елите замјера кнезу Лазару на томе што се супротставио, чак и прекомјерном силом, далеко надмоћнијем противнику који ће покорити пола свијета и створити једну од најмоћнијих империја у историји човјечанства. А требало је проблем рјешавати за зеленим столом, преговорима рационално и компромисно, сачекати повољан тренутак да освајачи сами оду, па би нас данас било колико и Енглеза. А ја не бих волио да и по чему личимо на Енглезе, поготово на оне који непрестано раде на штету српског народа и државе. Годинама и деценијама, па и данас.

Салонски мудраци веле да је лудост жртвовати се за унапријед изгубљену ствар, а уз то и некоректно према својим насљедницима који ће испаштати због његове непромишљености, недостатка смисла за компромис и талента за издају. Тако мисле и говоре они који не би жртвовали ни главицу лука за оно за шта је Лазар положио главу.

Занимљиво је, међутим, да кнезу Лазару на избору не замјерају његови ближњи – али ни она која му је на неподеривој венетској свили златном, нетрулежном жицом везла похвалу и дозивајући у помоћ, већ тада га узносила међу свете. А његова светост происходи из опредјељења за царство небеско, односно за онај скуп вриједности међу којима је слобода најзначајнија, а које надилазе појединачну егзистенцију, за које се вриједи жртвовати, са увјерењем да је боља смрт у подвигу него живот у стиду. Лазарева жртва је у суштини хришћанска, она без које не бива васкрсења, како каже највећи Јефимијин потомак. А васкрснуће, поред оста-

лог, у сваком слову које је ова монахиња везла, а затим и код многих њених насљедника косовског опредјељења, свеједно да ли су писали пјесме или дизали буне и устанке.

Косовско опредјељење, писао је Зоран Мишић, јесте у суштини пјесничко, духовно и морално, оно које нас је гонило и гони да се боримо за наизглед изгубљену ствар, и кад цијели свијет мисли да нам нема спаса.

Нама, *деци овоī века*, а на нас је спало, остало је да чинимо тако, а не иначе, да се не угаси сјај Лазаревог подвига и Јефимијиног слова. Јер, гдје танко ту се кида, каже народна пословица. Надам се, ипак, да се на нама неће прекинути оне нити којима је Јефимија везла „Похвалу кнезу Лазару“, односно величини духа, чврстини вјере и узвишености жртве као највише етичке тачке. Хвала Жиријy на увјерењу да сам ово значајно и драго признање заслужио, а организаторима на пажњи и гостопримству.

И на самом крају, морам рећи још нешто, ова награда чини ми велику част и посебно ме обавезује, а оно на шта сам лично врло поносан, је то, што ми је ово девета награда коју примам међ зидинама једнога манастира. Прије Љубостиње то су били: Грачаница, Бањска, Жича, Манасија, па Бешка, Крушедол, Базјаш и Рача украј Дрине...

ИЗБОР ПОЕЗИЈЕ ЂОРЂО СЛАДОЈА

ВРАНЕ И НАС ДВОЈЕ

Калиновик сутон гак уочи снега
Што ће без милости пасти преко свега

Па шта онда тако очајнички бране
Прхутом сенице и згрануте вране –

Бившу касарну цркву ил' пилану
И брег шћућурен на промрзлом длану

Док мећава преде сред уклетог замка
Да не мислиш да си ишта осим сламка

Бити и та сламка али бити ствaран
У пределу што је белином зачаран

И са врапцима у цвокоту срасти
Не марећи више хоће ли нас спасти

Пахуље што се покајнички роје –
Калиновик сумрак вране и нас двоје

ДИМНИ ЗНАЦИ

Одлазе добри и благи
Тихо по божјем реду
Чекаш – а би и не би
Да и тебе поведу

Ипак се смешиш свету
Баш као да ти је дом
Трзаш се и дрхтуриш
Ко тек уловљен сом

Још се пераја мичу
Ал' крила клонула су
Онај олујни галоп
Сконча у глувом касу

Прашина којом си витло
Сад се по теби слеже
Где је брујало поље
Ћуте скрхане вреже

Умукле су ти трубе
Дитирамби и химне
Али још дајеш знаке –
Нечујне словне димне

Још чујеш гу-гу и џив-џив
И шапат малих ствари
Па ти се чини да си жив –
Ал' ко још за то мари

ПРЕД ИКОНОМ СВЕТОГ ГЕОРГИЈА

Као да на трен стрекну пред ужасом
И продужи мирно пут вечности касом
Остављајући у ропцу аждају
Бедним песницима да се њоме мају

Славим то копље које неман свлада
Ал' ко ће комарца и звер од обада
И њихов накот –спаси и опрости –
Па да ми без страха стигну славски гости

Вађ дуго их нема ко ће знати шта је –
Можда их је негде баш сенка аждаје
Пресрела у сумрак на пустом раскршћу

Па ми од тог свеће у чираку дршћу
А из кандила ко да неко прети –
Биће ту још посла заштитниче свети

ПУТ ЗА ПРИЗРЕН

Марсовци Раци Црнотравци –
Пробијени су сви рукавци
И оба крака главне трасе
Која ће најзад да нас спасе

Пресечена је светла трака
На крају блатног Ђорсокака
Где беше брвно козја стаза
Роје се свици путоказа

Кроз шипраг туге густиш беде
Већ белоушка цеста преде
Док гором тутњи и кривуда
И тај што води — ко зна куда

А пут за Призрен ко да прави –
Ко осим врапци пчеле и мрави

СУТОН

Гасе се стазе предели и лица
Док нестајеш и ти као ћирилица
У маховини на надгробној плочи
Са које миро заборава точи
У ничије речи саме непознате
Које не знају кући да се врате

Одшкрини им врата и призови опет
Пре но гурбети све у калај стопе
А у мутне мрље драге топониме
Где је и твоје запретано име

Гасе се воде брегови и стазе
Низ које у сутон привиђења слазе
Плетућ виђете и гајтане дима –
Ето их и по те на црним коњима

Трстеник

На трску дише Трстеник
Моравин вечити женик
Шумор мјевара чаша —
Види се — варош наша
Где се те на тоскету
Стоји у трну пјетоћету
А украј Трстеника
У дну лутиног зеленика
Нешто свјетлуца тачка —
То Христа дворе љубостиња
Па жалтен сјајнем и ја
Док везе Јефимија,
И пасте са њом везу
Покров лепави Кнезу
У тортим метод лите
И миле речи сите
У љубостињском сјају
Мој Боже да ли знају
Не Тебе тлаштанству
Већ отпор робанству
Тај закон од студени
Отсјати трешњом мени
Ти присуствујеш у тјешнади —
Шта бјеше вјеше хајдучевници
Док жуде Морава све мри
И с оног света вјетри
И шуми непокојник
Завидише на Трстеник

Душко Сласуто

ТРСТЕНИК

На трску дише Трстеник
Моравин вечити женик
Шумор шевара шаша –
Види се – варош наша
Где све ће на послетку
Стати у прву петолетку
А украј Трстеника
У дну мутног зленика
Нешто светлуца тиња –
То Христа двори Љубостиња
Па на трен сјајнем и ја
Док везе Јефимија
И ласте са њом везу
Покров љубави Кнезу
У порти испод липе
И моје речи сипе
У љубостињском сјају
Мој Боже да ли знају
Не Теби плаштаницу
Већ бугар-кабаницу
Тај заклон од студени
Откати грешном мени
И прислужити у певници –
Шта бисте више књижевници
Док хује Мораве све три
И с оног света ветри
И црни непоменик
Кидише на Трстеник

Ђорђо Сладоје

Песник Ђорђо Сладоје

Биографија

Сладоје Ђорђо рођен је 1954. године у Клињи код Улога, у Горњој Херцеговини. Гимназију је завршио у Сечњу, а студије социологије у Сарајеву. Објавио је књиге пјесама : *Дневник несанице* (1976), *Велики пост* (1984), *Свакодневни уторник* (1989), *Трепетник* (1992), *Плач Светог Саве* (1995), *Петозарни мученици* (1998), *Далеко је Хиландар* (2000), *Огледалце српско* (2003, 2018), *Мала васкрсења* (2006), *Манастирски баштован* (2008, 2009), *Златне олупине* (2012), *Силазак у самоћу* (2015), *Певач у магли* (2017), *Занатски дом (2019),* роман у стиховима *Модре жилице* (2021) и књигу прича *Доживљаји лирског торбара* (2022). Објавио је и књигу пјесама за дјецу *Немој да ме замајаваш* (2004), те књиге изабраних пјесама *Дани лијевљани* (1996), *Чуваркућа* (1999), *Душа са седам кора* (2003), *Поглед у авлију* (2006), *Горска служба* (2010), *Земља и речи* (2011) и *Одлагање одласка* (2019). Приредио је *Најлепше песме Рајка Петрова Ногa* (2002).

Пјесме су му превођене на више страних језика и заступљене у многим антологијама српског пјесништва. У Москви му је, 2007. године, објављена књига изабраних пјесама на руском и српском језику – *Привикавање на будућност* – коју је приредио Андреј Базилевски.

Награде: Изузетна Вукова награда, Извиискра Његошева, Змајева награда, Дучићева, Дисова, Шантићева, Жичка хрисовуља, Бранко Ћопић, Лаза Костић, Јелена Балшић, Марко Миљанов, Ристо Ратковић, Скендер Куленовић, Душко Трифуновић, Матијевић, Петровдански вијенац, круна деспота Стефана Лазаревића, Кочићево перо, Кондир Косовке девојке, Печат Вароши сремско карловачке, Бранко Радичевић, БИГЗ-ова награда, Пјесник – свједок времена, награда листа Младост, град писаца – Херцег Нови, Заплањски Орфеј, Октобарска награда Врбаса, Одзиви Филипу Вишњићу, Велика Базјашка повеља (у Румунији), Рачанска повеља,

Деспотица Мати Ангелина, Змај Огњени Вук, Песничко успење, на 700-годишњицу манастира Бањска, а за критику Награда Милан Богдановић.

Библиотека „Стефан Првовенчани“ из Краљева, поводом награде Жичка хрисовуља, организовала је разговор о Сладојевој поезији и 2008. године, објавила зборник радова са тог скупа – *Ђорђо Сладоје, песник*. Центар за културу у Плужинама и новосадски издавач Орфеус објавили су, 2016. године, зборник радова са научног скупа о поезији Ђорђа Сладоја под насловом Силазак у самоћу, а Ранко Поповић је, 2020. године објавио књигу записа о Сладојевој поезији под насловом *Скућен у ријечи*.

Живи у Новом Саду и у Калиновику.

НЕШТО ВИШЕ ОД БИОГРАФИЈЕ

**Ако је песма написана с муком не би требало да мучи и евентуалног читаоца.*

**Што горе песнику – боље за песму, тако је изгледа на вишем месту удешено.*

**Песнички дар мислим да је у Божјим рукама, тај дар се даје одозго и само је на песницима да узврате то уздарје.*

**Свијет може промијенити само онај ко га је створио. Али Он је, из нама непознатих разлога, још увијек задовољан својом творевином.*

***

Пошто сам слова научио још прије поласка у школу, волио сам да неке ријечи са великим усхићењем пишем по снијегу – прстом или неким шиљком. А онда би дунула мећава и замела мој рукопис, или би, кад окрене југовина и снијег почне да се убрзано топи, и моје ријечи завршавале у некој мутној барици. Рано сам схватио како то што пишемо лако и брзо нестаје.

…у предвечерје пада снијег и те пахуље буду једина спона са оба свијета, нарочито са оним горњим. Ја сам и тада био увјерен да нам те пахуљице сносе поруке од Господа који хоће да нам каже како нисмо сами усред те бијеле пустиње.

…и сад ме лецне звук гусала, у недељно по подне из нечијег поткровља, разнежи ме и мирис мајчине душице или зове која тамо у мом завичају већ дуго царује. Са првим пахуљама и сада стар повиленим, а Божићу и Васкрсу радујем се као и онда кад смо га славили у малој каменој кући у коју је по дубоком снегу Спаситељ навраћао – у шта и данас верујем.

…док траје свакодневна халабука око ефемерних ствари, тихо, систематски се разграђује наш национални и културни идентитет. Из уџбеника се избацују најзначајније историјске личности, из лектире преко ноћи нестају велики писци, …свако гласније позивање на традицију олако се карактерише као великосрпски национализам, па чак и фашизам. Као да Централни комитет и сад заседа на брду код Крања, иза затворених врата.

…звучи готово невероватно да ниједна српска власт никад није донела закон о ћирилици, тако је она и даље незаштићени сведок нашег трајања међу цивилизованим народима. И како ствари стоје, пре ћемо донети закон о заштити пингвина него о заштити ћирилице…

…нестајањем села и гашењем хиљадугодишње патријархалне културе, нестају и дијелови језика тога свијета, одрођавају се читаве језичке громаде, ратарске, вођарске, сточарске, о језику старих заната у одумирању да и не говоримо. Језик једноставно нема шта да именује ни ти да посредује, односно нема коме да служи.

…био сам неколико пута у иностранству и не знам шта бих још једном тамо тражио. Са Американцима и Енглезима не говорим из политичких и геостратешких разлога, охоли Французи не би ни примијетили да сам дошао, њемачки ми звучи оштро и наредбодавно, а ја наредбе не волим, поготово њемачке. Биле су двије-три прилике да одем у Русију, али просто није се дало. И жао ми је што се, по свој прилици, нећемо срести.

…путовања нам на крају уљепшавају повратак кући. Ако куће има… сад сте ту и ко зна када опет. Можда никад више.

Пишем оловком, па тек послије прекуцавам, јер тај додир са хартијом је просто незамјењив и све вам је некако под руком, док се у непрегледном интернетском глувилу наш текст лако може загуби-

ти. Писање јесте ручни рад и сасвим је могуће да ће доживјети судбину старих заната који увелико нестају. У писању је добра ствар што нас нико не тјера да пишемо…

…за Херцеговце Србија је једина земља за којом жуде и у коју вјерују. Многи од њих су из Америке добровољно долазили да се боре у Великом рату, не за херцеговачке врлети и поникве, већ за Србију и испуњење косовског завјета.

…и зато, упркос свему, Србија нема право да пропадне, нити ми имамо право на луксуз безнађа. На тројству које чине вјера, нада и љубав заснован је наш духовни живот – светост живота, тако рећи. Безнађе је, уосталом, велики и тешко опростив гријех. Зар није лијепо речено – нада нам је дата због оних без наде.

…и зато опет понављам – ако се на овај или онај начин домогну Косова и Метохије, за остало нас неће ни питати.

Ђорђо Сладоје са супругом Емсуром Хамзић и песникињом Милицом Димовском

Змајева награда са Добрицом Ћосићем, 1993. године

Са Матијом Бећковићем

Са Ранком Јововићем и Андријом Радуловићем

Звечан, 28. јануар 2011. године

песничка приношења

Љубивоје Ршумовић

ПИСМО

Монаху Теодосију

Пишем да те умолим,прескромни Теодосије,
Славу добијаш, па са поносом носи је!

Не поруши нико ни Тебе ни Твоје Рујно,
Трајете како чинисте, послено а нечујно.

На светлост дана да нису Твоја слова,
Ко зна да ли би могла и молба ова

Није случајно да Врутци буду Извори
Где се слово српско за своју слику избори.

Тамо где је човек Твоје памети и кова,
Тамо морају и славоносна слова.

Ти кроз време, а ми кроз Твоју руку,
Чујемо Матеја и Марка, Јована и Луку.

Кроз мрак незнања да нису твоје речи,
Ко зна кога бисмо молили да нас лечи.

Ти си дрво резао и слова чађу молово,
А ми штампамо хемијом, светлошћу, оловом,

Не дамо забораву Твој зној, и труд, и муку,
Ти си путоград био Доситеју и Вуку.

Зато што Ти постоја, прескромни Теодосије,
Ми данас словослажемо и лепше и радосније.

ЗАПИС

Стевану Несторовићу

Сви ми памтимо неке снегове
Већ сасвим топле и сасвим лаке,
Над колибама наднете брегове,
Над молитвама склопљене шаке.

Сви ми памтимо лица драга нам,
Сачувала их Кумова слама,
Огледала предака, пагана
Спремних да опет живе у нама.

Сви ми памтимо неке ратове,
Победе плаћене крвавим данком,
Сузе сестрине, јауке братове,
И зверске очи над опстанком.

Сећања нам у грех огрезла,
Ни Бог не зна ко крив, ко прав.
Ми добро памтимо и зла и незла,
А нас ће памтити Заборав.

КРУШНА МРВА

Између ње и вечности танка нит,
Тај безначај је чува од свега злог.
Довољно велика да врабац буде сит,
Довољно мала да се нахрани Бог.

У крушној мрви огледају се преци,
Жуборе појила, озрнавају гумна,
Око ње ратови, размеђа, меци,
А у њој правда окрутна и заумна.

Нема спокоја испод прадавне синије,
Она је стидак који се дарује лошима,
Очима сирочета гледа из плитке чиније,
Моли намернике да је баце кокошима.

Крушна мрва, звезда храстовог нађвара,
Заклетва везана за луч из кућног прага,
Штити огњишта од невремена и утвара,
Брани истину када освоји љага.

Отровна би стала у сваку мишоловку,
Невина док чами на небеском пресму,
Колико туђа за једну ситну псовку,
Довољно српска за ову горку песму.

Мирјана Булатовић

КАО ШТО И МИ ОПРАШТАМО ДУЖНИЦИМА СВОЈИМ

Све вам праштам што је икад било.
Озлеђено срце. И сломљено крило.

Издају. Завист. Сведочење лажно.
Ниједно ми ваше дело није важно.

Дужници драги, дуг се брише.
Нико ми ништа не дугује више.

Сабирам сопствена дуговања.
Ако су лакша, нису мања.

Свако у себи нека чисти.
Једнога дана бићемо исти.

Јер, на престолу, у царству сјаја
трепери сила опроштаја.

ВЕРОВАО ИЛИ НЕ

Тај што везе пролеће
на земљаној подлози
кознакоје столеће
некуд зиму одвози.

Пољем сипа цветове
жуте, розе, скерлетне,
буди биљне светове,
зачас стварност преметне

у рајски врт жуђени,
красотом нас поздрави,
све док сваки слуђени
потпуно не оздрави.

Од смрти сте болесни,
а свет стално рађа се,
од туге сте обесни,
с Богом човек свађа се,

тајну би да раскује,
силом да је отвори,
а шум срца не чује
које смерно говори:

Ко што опет злати се
цветна глава увела,
сваки човек врати се
из праха и пепела.

Облак душе беличаст
све дамаре чува ти,
смрт је слаба, нема власт,
Бог ће је одувати.
Било тајне споро је:
један удар – један век,
тамо где све добро је
одавно те чека лек;

не жури да нестанеш,
неће те смрт збрисати,
кад на небу осванеш,
и даље ћеш дисати.

Чудићеш се зрацима
на лицу убледелу,
тајанственим знацима
у безболном пределу.

Тај што везе пролеће
на земљаној подлози
кознакоје столеће
сав бол некуд одвози.

Видак Масловарић

СКРИВЕН У ТУЂЕМ ОКУ

1.
Скривен у туђем оку
чамим тек.
Чекам да затрепери однекуд.
Изгледа малени,
као камичак,
иза свега велики труд – уствари лом.
Сам себе вековима сричем,
а речи ниоткуд.
Босиљак ми нуде
за далек пут за срећу,
мати га брала за ту прилику,
лично видех,
дан јој се савијао око руку,
дрхтало сунце притом.

2.
Скривен у туђем оку
никоме не могу бити суза млада,
а мишљах: волели ме,
заслужујем такав труд.
Кад се огласе звона – чујем их већ
из даљине,
нека се све заврши
иза мојих леђа
нек личим на пусту равницу – на ледине,
ако ми је.

И, нека мирне душе кажу: био је луд,
све своје у себе је утопио,
нек сад јауче
налик љутом корену
подно пута.

Скривен у туђем оку
сам себи сам одвећ туђ.
Моја давна мати дрхтавом руком
босиљак у свету воду ставља,
већ сув и сасвим жут – нешто слути,
гаси моју жеђ,
чека да се дозовем однекуд,
верује у реч
у сан тек започет, али узалуд.

ПОРУКА БУДУЋЕМ

Урошу Накићу

Из роја звезда по дубини
прамен светлости обасја те.
Ми у молитви чекамо благослов Творца
да те крстом, водом и вином позлати за век.
ми позни, тушти и тмасти,
којима јеси радост, заклетва и мир,
ми твоји преци:
ликови које ћеш разумети тек кад порастеш
и овде, у миру светога Храма
затрепериш обожен и благ.
И ове речи разумећеш кад ми будемо
мека зелена трава, црвени ружин цвет,
лист тополе занет ветром,
и разумећеш свакога лета
када ти сунце уђе у вид, да смо твоји
и одвећ далеки за загрљај,
и смех и реч.

Каја Панчић Миленковић

КАМЕН-ХЛЕБ

Ушла сам у камен
и обукла се у њега.

Сада живим као тврђава
на врху брда.
Испод брда сам међа
између погледа и видика,
корака и пута.

У реци се купам
као у Божјем кориту.
Чекам Крститеља
да окупи вернике,
камен претвори у хлеб.

СУСРЕТ

Када бих срела далеког, далеког претка
на невидљивом мосту
питала бих га
шта је некада била вода,
зашто је ваздух настао на планини,
светлост у нечијој тишини?

И пошла бих са њим на вечеру
ма каква била
да упознам глад
и њене данашње потомке
на ивици времена као на ивици стола.

Пре заједничког сна
замолила бих га да ме пробуди
када почне први дан живота моје мајке,
на растанку да ми поклони
срећни осмех оца када сам се родила
и да ме никада, никада не заборави
у погледу кроз време као кроз заједничко срце.

Славомир Саша Нишавић

КАРТИЦА

У редовима дугим
Уписани у црне картице
Кроз касе и банкомате
Провлачимо наше сиве животе

Из магичног ока
Са екрана плавог
Не виде се сузе
(Наша болна стања)
Ружичаст се живот очитава

Шири се страх у ратама
(Човек је чек без покрића)
Мали пластични убица
Јунак је наших дана

МОЛИТВА ЕПИСКОПА ЈАКОВА

Боже пошаљи досаду
Поспаност оморину
Мухе и комарце
На безбожне Персијанце
Што су уперили стреле
На мој народ
Пусти мишеве
Нек им пролећу између ногу
Преуми их Господе
Нек се живи и здрави врате
Непољубљеним невестама
Што их чекају далеко
Од зидина моје Нисибије

ПЕТЕЉКА

Србијо јабуко
Држи те петељка
Монашка молитва

Јасна Миленовић

ЈЕФИМИЈА

Тишину везем
Уздрхталом руком
Док са врха игле
Слова Твог Имена
Неисплакана
Бело платно росе

Самострел бола
У ушицу уденут
Убодом првим
Срце ми крвари
Младенцу Угљеши
Ванвремену успаванку везем

Претке и потомке спајам
Златовезним трагом Хиландару
Вером огрнута
У вечност корачам

Испод моје
Неосунчане коже
Тамна риза
Во вјеки вјекова
Незаборав таји

Стопе су оловне
Туга је костретна
А мој свет
У ушицу игле уденут

КАМЕНА ЧИПКА

Љубостиња

Утабавам вечност стази
Са које те око спази,
Где ме стрефи амор-стрела –
Нежна бора с твога чела.

Расцветава из камена
Твоја ружа, са рамена,
Дана којих нема више...
Тамјаном ми сад мирише.

Моја љубав ту још тиња
Сашаптавам: Љубостиња.

На ђерђефу камен-ружа
Вечној љубви кад процвета,
Непреболом за Цар-мужа
Мермер-чипком цва розета.

Под заштитом Божје Руке
Камен везем – милозвуке
Хитајући ка Успењу
Чипкам чипку у камењу.

Наплав бола што успиње
Од темеља Љубостиње.

Где погледи љубав граде
И завет се оком каже
Неимар ми, верни Раде,
Пешчар и стих редом слаже.

Оне дане... Све што беше...
Камен тврдом сузом клешем.
Мермер-везом заветнина
Плете клупко свих судбина.

Мог имена туга сиња...
Созерцавам: Љубостиња.

Милан Михајловић

ГЛОСА

Ђе си данас, посестримо вило?
Ђе си данас? нађе ће не било!
Еда си се криво заклињала
ђе гођ мене у невољи буде
да ћеш мене бити у невољи?
(Српска народна јуначка песма)

Црно, црно, до оловке црно,
Ко да светла никад није било,
Или очни живац је утрн'о?
Ђе си данас, посестримо вило?

Црно мени, црно око мене,
На тлу што се светлом напајало,
Где си данас, посестримо вило?
Ђе си данас? нађе ће не било?

Црни звуци, црна и тишина,
Светлост ми се у ноћ закључала,
Фали, вило, твоја ми близина,
Еда си се криво заклињала.

Црне овце у црн тор залазе,
Целати им све по мраку суде,
Спаваш, вило, док се вуци плазе
Ђе гођ мене у невољи буде.

Црно клечи у мраку колевка,
Црно класје – да л' по божјој вољи?
Залуд, вило, твоја ми заклетва
Да ћеш мене бити у невољи.

ПЛАЧ СВЕТОМ САВИ

Појави се, Саво, пробуди Илију,
Лица ти, Светог, загрми и прозбори,
Ако смо још твоји, упрегни кочију,
Часи су последњи, ивер вере гори!

Смилуј се, помогни, док нас верних има,
Вером нас окрепи, умножи, ојачај,
Ево, у крв лета, увукла се зима,
Ту, на земљи светих, место раја – очај!

Опрости, што грешни, призивамо Тебе,
Многи су се греси намножили наши,
Свећа догорева, ми тражимо себе,
А по земљи плодној, кукоељ класје праши!

Востани и спаси, слава Ти и хвала,
И нек' сваки народ стекне сина Сава!

Зоран Вучић

МОЛИТВА ГОСПОДУ

Господе, ево сам у блату стојим,
крвавих ногу, трњем изгребаних.
Хтео сам мноштво звезда да избројим,
али нисам знао да измичу дани
што су некад негде са чежњом сањани.

Ја се, Господе, не бојим самоће
док у Твојој сенци самотан постојим.
Знам да жуђено високо је воће,
и нећу га тући ја рукама својим.

Дај ми, Господе, веру постојану
у овој долини безверја и срама.
Да светлошћу дана ја зацелим рану
коју стално нова позлеђује тама
у овом беспућу, магли, урвинама.

МОЛИТВА БОГОМАЈЦИ

Услиши моје кајање и помилуј тугу,
грехове своје да окајем, Мати,
И да се, залутао, са пута вратим
бубама у трави и птицама у лугу.

Страшна су ова лутања, ужасне мисли
да ничег нема у ноћи и празнини.
Опрости, Блага, што хулих у низини
на плаћенике што су од бола свисли.

Улиј у моје срце кап топлог светла,
таму да осветлим и изиђем из мрака.
Помози да се успмнем уз кончић зрака
праћен једино самотним гласом петла.

СМО ТИ ЗНАЈЕШ

Широка је земља и длђи путови,
и никој не зна где ни живот води,
што че да прејде и какво понови,
само ти знајеш Господи, Господи!

Куде идемо и где че стигнемо,
какво је тој проз свет што ни води,
да ли знајемо и да ли че смемо,
само ти знајеш Господи, Господи!

Где че се сврши наше путување,
и може ли друго време да ни роди,
м'нечко је наше имање и знање,
само ти знајеш Господи, Господи!

Ненад Јеро Раденковић

ЈОВАНУ ДУЧИЋУ

Бојану Шапурићу

Лишен земаљских чамотиња и јада
насмејан си легао у гроб
Све ове стене за тобом су пошле

Страст којом си грлио
прекратила ти руке
Све се твоје пчеле
удавише у мед

Човек када падне
прво види небо

Ево свиће јутро
изнад Леутара
Сустижу се капи росе
што клизе низ травке
Пред твојим сам гробом
као да сам пред својим
Дођох да лелекнем
родољубни брате

Оне твоје муке
мене данас ломе
завидим ти песниче
на месту гробноме
Кад се тебе сетим
Требиње угледам и застанем нем
Направи ми место да крај тебе легнем

НА ГРОБУ АНЕ ЈОВАНОВИЋ

Породици Анђушић

Не повратило се дабогда
оно што си ти запамтила
Самоукопнице овог крша
Прецрнела боса сељанко

Ако си свеца родила
и сама си света
за дужину гроба
Богу примакнута

Ту где си српом пупак пререзала
још се плач чује
То је наш језик једини
једино се тако дозивамо
од рођења до камењења

Овде је све скамењено
каменом опасано и у камен уписано
Семе кад међ два камена падне
стене размиче да се живот роди

Ако си чудотворца родила
и сама си чудотворна
Бестрага би овај наш збег
без твог клатна у нашем звону
без твог сина на острошком трону

од рода светла и славна

Марија Јефтимијевић Михајловић

ДОСТОЈАНСТВО КАО ЗНАМЕЊЕ

Стојећи пред импозантним спомеником једној од најзначајнијих жена наше историје, у озрачју величанствене Љубостиње, средишту духовне српске аристократије и племства, али и свеколике љубави двеју племенитих и мудрих госпа наше прошлости (царице Милице – потоње монахиње Евгеније и деспотице Јелене – монахиње Јефимије), обузимају нас многа осећања, али и два велика надахнућа: прво се тиче прошлости и сећања, друго будућности и помињања посебне врсте духовноисторијске одговорности.

Са овог важног и духовно узвишеног места, наш поглед усмерен је у два правца: ка славној прошлости (како и име вечерашњег догађаја говори) и неизвесној будућности, или, прецизније: од знамените прошлости ка будућности која нам је непозната, али којој треба приступити на начин прописан нашим културним и историјским кодом, великим духовним искуством и мудрошћу наших предака.

На то нас, између осталог, обавезује и принцип достојанства који, као начело живота и подвига двеју поменутих жена наше културне и историјске прошлости, светли у магли наше садашњице. Њихове стваралачке и пре свега животне биографије сведоче да света имена наше прошлости, њихове прегалачке биографије, могу бити светионици у магловитим странпутицама и искушењима којима је изложен човек нашег доба.

Ово је прилика и да се подсетимо речи Исидоре Секулић, која је писала да „сваки човек има два простирања“; да је „једно ограничено контурама карактера и облашћу друштвеног хода и рада“, док је друго „страховито, толико колики је свет, колики је онај немир који нас стално мучи, стално тражи пут преко својих

светова, и пита за вечност“. Том укрштају, који није ништа друго и ништа мање, него *слика човековоī сшалноī наūора* у превазилажењу земаљских, физичких и телесних ограничења снагом духа, кад човек зна да закономерности свог живота на земљи може и треба да устројава искључиво по духовној вертикали, основа је *досшојансшво* (узвишеност) – у патњи, страдању и великим животним, али и историјским и националним искушењима.

Парадигму тог укрштаја можда нико није тако лично, а тако узвишено изразио, као наша „нежна, вешта везиља“, „умна калуђерица“, „побожна, деспотица Јелена“, „окретна жена“, „лепо васпитана госпођа“, како у историјским изворима називају и описују монахињу Јефимију. На малом простору позлаћених корица иконице пресвете Богоматере, исписана је велика туга за рано преминулим младенцем Угљешом, али и сазнање да и у родитељској жалости, која „непрестано гори у срцу“ њеном, „обичајем материнским побеђивана“, има достојанства, чије је друго име вера или саборност срца и ума.

Да и сама реч *саборносш* носи знамење достојанства, подсећа и знаменити књижевник и пријатељ српског народа Петер Хандке, који је, присуствујући сабору у Великој Хочи 2008. године, записао да је сабор „стара реч за скуп“, од чије се саме речи „старац из Велике Хоче у свом јаду осети усправно“. И за Хандкеа је, дакле, достојанство она реч која је у најблискијој вези са усмерењем по духовној вертикали, са висинама – пре свега, моралним. А наше морално достојанство има само једно исходиште – Косово и Метохију, према којем се – као према источнику – усмерава читаво наше биће од памтивека до данас. Другим речима, синоним за достојанство, његово знамење, не може бити друго до Косово и Метохија.

На то нас опомиње и монахиња Јефимија, код које је достојанство и на практичан и на симболичан начин уткано у њена „приношења“ (завесу за царске двери са извезеним ликовима Исуса Христа, Јована Златоустог и Василија Великог, и похвалу свом заштитнику и хранитељу, светом кнезу Лазару). Овим радовима она је, како се најчешће у историји књижевности каже, „осигурала себи трајан спомен“, јер не само да они спадају у најлепше српске

везове, него и њу саму нама откривају за вечност – као благородну и сензибилну личност дубоке побожности и најплеменитијих осећања. Ова „везиља бола и туге“, открива нам тајну речи владике Николаја Велимировића да конце сваког ткања треба везивати за небо; да сваку активност треба усмеравати према ономе што долази, према вечности, јер целокупно наше постојање и мери се учинком онога што остављамо за вечност.

С друге стране, њен ликовно беспрекоран, а песнички узбудљив вез на завеси за царске, хиландарске двери, као и покров за ћивот кнеза Лазара, откривају дубоку и мистичну везу душе са космосом. У есеју „Наши везови“ Станислав Винавер је записао да је „срце космоса у заплету и расплету“, да су „вез и чипке човекове прве победе над спољашњим и унутрашњим хаосом“, да су „доследан ред и складна доследност“, да је вез „савршен“, „моралан“, те да по једном нашем народном везу „поуздано знамо историју једне душе и једног доба“.

По Јефимијином везу знамо и оно што је њено племенито биће осећало, али и што је њена умна природа, другима – као знамење – преносила: снага да се у болу буде стамен, храброст да се пред силама не устукне, смиреност у олујама историје, мудрост у временима тешких искушења. Подсетимо, Љубостиња, као стециште преостале аристократије Моравске Србије, након Косовског боја, прихватила је удовице српског племства, међу којима је монахиња Јефимија била највећа узданица оној на чија је плећа пала не само велика туга, него и велика одговорност за опстанак државе. Ове две храбре жене „испосништвом украшене“, које „делима и врлинама у премудрости и оштроумљу многе превазилажаху“, како бележи Григорије Цамблак, постале су „стожер српске дипломатије“.

Путујући у пратњи кнегиње Милице у Једрене султану Бајазиту, „одважна и присебна“ Јефимија показала је несвакидашњу храброст, али и дипломатску мудрост. Саветујући кнегињу Милицу да пред Бајазитом „одбаци сваки страх, кад нас удостојише да га видимо“, Јефимија истовремено указује да је благост, удружена с умношћу, снага пред којом се мора устукнути. Принцип по коме треба бити безазлен као голуб и мудар као змија, добија пуноћу

значења тек када је проткан достојанством и племенитошћу, као најузвишенијим осећањима, у светлу истине која пребива нетакнута, изван овоземаљске трошности. У том смислу, Јефимијина природа, њена узвишена снага и њена стоичка мудрост припадају аристократији не само по пореклу, него по опредељењу. А оно се тиче највишег етичког принципа који је уткан у српско историјско, национално и духовно биће кроз опредељење светог Кнеза Лазара за Царство Небеско.

Данас, кад се чини да су нам главе погнуте и чела спуштена пред искушењима једне сасвим другачије, дехристијанизоване цивилизације, коју сасвим и не познајемо, али слутимо да су се са њеним мрачним лицем сусретале и генерације наших предака, Јефимијина мудрост и достојанство, као лични, али и културолошки, историјски и национални образац нашег трајања, светли нам попут неугаслог пламена из таме прошлости.

Њена реч, усрдна материнска молитва и показана храброст пред онима од којих је зависила не само њена него и судбина читавог српског народа, као блага и животворна светлост, као мало кандило – трепере у сваком од нас, опомињући нас да нема лаких времена и малих искушења, али има великих задатака на које смо дужни да одговоримо и послова којима морамо приступити; да и ми, својим личним примером, својом духовном, животном и стваралачком биографијом, будемо светлост онима који долазе. А да у свему томе сачувамо достојанство.

Она нас обавезује, опомиње и учи да морамо бити праведни, али не и сентиментални; мудри, али и посвећени; да се усредсређујемо на сопствене везове, али да ниједног тренутка не губимо из вида смисао који ће коначна слика имати; да се сабирамо као што се сабирају зраци у чијој је жижи само једна тачка – тиха светлост ономе поред нас; стамена тачка две равни простирања, не заборављајући оне пре нас нити оне који долазе после нас.

Јер, достојно јест имати такве светле примере у својој прошлости и достојно јест следити њихов пут.

венац српских песникиња

Дејана Николић

РЕКВИЈЕМ

Ја сам се калила до челика,
трпела муке и постала велика.
Уздижем се као Дух над водама
и видите ли, ходам.
Усправна мртва и свечана
доносим вам воде са Звечана.
Рекох да милосрђе не рђа.
И Господ је у тврђави.
А теби што се расплака после сахране
просто опет испирам рану.

ОМАЖ

Прилазим вам с поверењем и болом
ко да носим гладиоле,
електричне импулсе спрегнуте параболом.
Да ли ме се сећате?
Написала сам нове песме, облепила смолом
прозрачно бесцен-благо.
Сабрах летину у кошницу и сврху,
и проверих, и пуно је до врха.
На тепих се роне игле
из црне сомотске врећице,
и звезде суве као сламка склизну
у црну кутију мора,
палећи фосфор у модрозеленим алгама.
Ах, имам све у својим бисагама!
Али нећу рећи све.

Искра Пенева

КАД УЛАЗИШ У НАШ ДОМ

Када се на крају дана
Проспе терет света
И уђе у сваки лист
У свако дрво
У сваку пукотину на асфалту
А ваздух испуни честицама

У магли од прашине
Једва су видљиви људи
Сиви прах прекрива њихове боје
И лица постају пепељаста
Слична црној светлости

Када будеш улазио у наш дом
Окачи на чивилук
Онај тешки капут
Саткан од спољашњег света
И донеси само себе
Да видим какав си

ОТКРИЋЕ

Хватали смо облаке
У рибарске мреже
Носили их кућама
Стављали на тањире
Делили на једнаке части
И гутали халапљиво

Постајали смо привид
Подизали поглед ка небу
И тражили одговор

Неосетно се приближавали
Мислили о откуцајима срца
То је лудост
Будили су нас анђели
Погађали нам главе камењем
Падали смо на тле
Онесвешћени
Тренутак слободе је бледео

Време је за сусрет
Са буђењем

Јелена Прошић Петронијевић

ЈЕФИМИЈА

Кћи средњег века
Блиска и далека
Златовез песника
Даровала
Некоме и свима
У тунелима времена
Лик њен за којим трагам
Мозаик који се јавља
И за трен га изгубим
Нешто поручује
Од искона треба волети
И веровати треба
И чувати своје кућиште
Каменом опточено двориште
Своју цркву
Тако се бол побеђује
Ко падне од губитка
Вољених и драгих
Нека устане
Нека јаше даље и даље
Нека буде богоугодник
Свему упркос
Нестаје лик
И губи се низ ходник
Времена
Журно до капије
Иза које се непознато крије
Памтим речи
Веровати треба
Тако се бол побеђује

КНЕГИЊА МИЛИЦА

Она је заувек остала
Мајка господства и Кнегиња
И после хлеба и вина
И после ктиторских подвига

По њој се град познаје
У цркви где се молила
Њу памти шарено камење
И сенке и речи утехе
И калдрма и зидине
Чувају њене кораке

Она је одважно владала
После Кнежевог страдања
Изашла пред силника
И Свете Мошти тражила
И благослове донела

Иза осморо чеда
Иза раскошних скутова
Љубостињу је скривала
И расу монашку чекала

Она је знала да време
Нико на дар не добија
Да иза нас остају
Мудрост
Дела и воља Божија

Она је заувек остала
У порти поред знамења
Она је заувек остала
Мајка господства и Кнегиња

старославник

Округли сто:

„Живот у српским средњовековним земљама“

Александар Ристић

АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТИ И ПОКРЕТНИ НАЛАЗИ IX-XII ВЕКА СА ПРОСТОРА ЛЕВЧА И ТЕМНИЋА

Преглед досадашњих сазнања

Апстракт: У раду су, на основу литературе, систематизована расположива знања о археолошким налазиштима и покретним налазима са територије Левча и Темнића из периода раног средњег века (IX-XII век). Досадашња археолошка ископавања ових простора су невелика, али су и као таква изнедрила нове и значајне информације. Посебно треба поменути новија истраживања Јерининог града у Грабовцу, која су показала постојање хоризонта IX-XI века. Будућа истраживања других утврђења и налазишта овог простора допринеће бољем разумевању овог дела пограничне области између раносредњовековне Србије и Бугарске, али и историјског контекста из каснијих периода. Такође, археолошка ископавања локалитета Арчиновица у насељу Селиште донела су бројне нове податке, а наредна истраживања ће омогућити прецизније закључке о процесу словенског насељавања овог дела Поморавља и централног Балкана у раном средњем веку. На простору Темнића откривени су ретки и јединствени налази, као што су Темнићки натпис и аверсна страна енколпиона са представом Св. Козме.

Кључне речи: Левач, Темнић, рани средњи век, раносредњовековна археологија, Темнићки натпис, IX-XII век.

Период раног средњег века централног Балкана карактерише недовољна истраженост.[1] Територије Левча и Темнића, као ње-

[1] У новије време објављено је неколико монографија, дисертација и радова на тему раносредњовековне археологије централнобалканског простора. В. Dejan Bulić, „The Fortification of the Late Antiquity and the Early Byzantine Period on the Later Territory of the South–Slavic Principalities, and Their Re–

говог саставног дела, одликује недостатак писаних извора, одсуство обимнијих археолошких истраживања и мали број научних радова који се односе на ово раздобље.

---

occupation“, in *The World of the Slavs. Studies on the East, West and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archaeological Evidence (7th to 11th Centuries AD)*, ed. Srđan Rudić (Belgrade: The Institute of History, 2013), 137-233. Perica Špehar, „(Dis)continuity of the Life in Late Antique Danubian Fortresses in Early Medieval Ages: From Belgrade to the Confluence of Timok River“, in *Arheologia Mileniului I p. Chr. IV. Nomazi şi autohtoni în mileniul I p. Chr*, ed. Bogdan Ciupercă (Prahova: Prahova County Council; Prahova County Museum of History and Archaeology, 2015), 329-350; Марко Поповић, „Од ромејског кастела до српског средњовековног града“, у *Византијско наслеђе и српска уметност I – процеси византинизације и српска археологија*, ур. Весна Бикић (Београд: Српски комитет за византологију; ЈП Службени гласник; Византолошки институт САНУ, 2016), 53-65; Иван Бугарски и Милица Радишић, „Централни Балкан у раном средњем веку: археолошка сведочанства о променама“, у *Византијско наслеђе и српска уметност I – процеси византинизације и српска археологија*, ур. Весна Бикић (Београд: Српски комитет за византологију; ЈП Службени гласник; Византолошки институт САНУ, 2016), 91-99; Перица Шпехар, *Централни Балкан од 7. до 11. века: археолошка сведочанства* (Београд: IP Booka, 2017); Milica Radišić, „Archaeological testimonies of Bulgarian presence in the Central Balkans during the ninth and tenth centuries“, in *Emperor Symeon's Bulgaria in the History of Europe's South–east: 1100 Years from the Battle of Achelous*, eds. Angel Nikolov and Nikolay Kanev (Sofia: St Kliment Ohridski University Press, 2018), 134-154; Vujadin Ivanišević and Ivan Bugarski, „Post–antique settlement patterns in the central Balkans: use of Justinianic landscape in the early middle ages“, in *Mediterranean Landscapes in Post Antiquity, New frontiers and new perspectives*, eds. Sauro Gelichi and Lauro Olmo-Enciso (Oxford: Archaeopress, 2019), 7-17; Perica Špehar, „Reoccupation of the Late Antique Fortifications on the Central Balkans during the Early Middle Ages“, *Zbornik Instituta za arheologiju* knjiga 13 (2019): 113-124; М. О. Радишић, „Средњовековно археолошко наслеђе на југу карпатско-панонског простора: „Бјелобрдски комплекс“ у Србији“ (докторска дис., Филозофски факултет, 2020); Дејан Булић, „Земљано-палисадне и сухозидне адаптације и градње раносредњовековних утврђења на тлу Србије“, у *Балканы, Подунавье и Восточная Европа в римское время и эпоху Средневековья. Материалы II российско-сербской археологической конференции „Славяне в мире Балкан и Восточной Европы: историско-археологическая панорама“ (14-21 мая 2017 г. Москва)*, ред. Ольга Румянцева и Станко Трифунович (Москва: Институт археологии РАН; Музей Воеводины, 2022), 208-228; А. П. Ристић, „Употреба рановизантијских утврђења у периоду раног средњег века на простору централног Балкана“ (докторска дис., Филозофски факултет, 2023).

Смештене са леве стране угла који чине Западна и Велика Морава, области Левач и Темнић представљају нераскидиву географску целину. Њихова традиционална територија заузима површину омеђену са севера јужним обронцима Црног врха, са југа Западном Моравом, са запада Гледићким планинама и истока Великом Моравом (најсевернije до подјухорског села Рашевица).[2] У административном погледу, у овим областима налазе се данашње општине Рековац и Варварин, као и делови територија градова Крагујевац, Крушевац, Трстеник и Параћин. Од позног средњег века, па све до XIX века, оне су чиниле компактну историјску и административну територију.

Левач се у писаним изворима помиње много раније од Темнића. Први пут се спомиње у Хиландарској повељи Стефана Немање крајем XII века (Лѣвьче), а затим у Хиландарској повељи Стефана Првовенчаног и Житију Светог Симеона од Светог Саве. У Жичким повељама, Левач се јавља двадесетих година XIII века као жупа (Лѣвочь).[3] У повељи деспота Стефана из 1405. године, Левач је забележен као жупа (оу Жоупѣ оу Левьчѣскои), а 1411. године без административно-територијалне одреднице (оу Лев'чю).[4] Назив Левач није у потпуности објашњен, али представља модификацију средњовековних назива *Левче* и *Левоч*.[5] Према мишљењу проф. Алексан-

---

[2] Уп. Тодор М. Бушетић, „Левач“, у *Српски етнографски зборник 5, Насеља српских земаља II*, ур. Јован Цвијић (Београд: Српска краљевска академија, 1903), 461-462; Станоје М. Мијатовић, „Темнић: антропогеографска студија“, у *Српски етнографски зборник 6, Насеља српских земаља III*, ур. Јован Цвијић (Београд: Српска краљевска академија, 1905), 247-248.

[3] Franz Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii* (Viennae: apud Guilelmum Braumüller, 1858), 4, 13; Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, ур. Љиљана Јухас-Георгијевска (Београд: Српска књижевна задруга, 1988), 55; Свети Сава, *Сабрани списи*, ур. Димитрије Богдановић (Београд: Српска књижевна задруга, 1986), 97.

[4] Александар Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана* (Београд: Чигоја штампа, 2007), 176, 192.

[5] Ђорђе Р. Симоновић, *Левач I – територија и насеља од краја XII до почетка XX века* (Рековац – Београд: Завичајни клуб Левчана, Београд, 1983), 8.

дра Ломе, назив се изводи од личног имена Лѣв‘ц („леворук човек“), а слични топоними постоје и у чешком језику (Левец, Левеч).[6]

Темнић је територија која се издвојила из Левча. Средњовековни извори потврђују да су данашња темнићка насеља некада била део Левча. Наиме, у редоследу побројаних области и жупа у Хиландарској повељи и Жичким повељама, Левач следи након Загрлате, односно, претходи жупама Лугомир и Расина, што јасно издваја Западну и Велику Мораву као његову јужну и југоисточну границу.[7] Такође, у повељи из 1411. године, данашња темнићка насеља Бачина и Церница се помињу као места у Левчу.[8] У каснијим османским пописима, насеља данашњег Темнића такође су

[6] Јелена Мргић, „Лијевче поље – белешке о насељима и природи 15-19. век“, *Историјски часопис* LV (2007): 172/нап. 3. Владимир Шмилауер сумирао је грчку, келтску, германску, словенску и мађарску етимологију назива (према словенској етимологији, име Левоч води порекло од „бистре воде“, жуборећег потока), али закључује да порекло назива остаје нејасно: Vladimír Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska* (Praha a Bratislava: Nákl. učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, 1932), 397. Владимир Рабик је сугерисао да данашњи Левочки поток у Спишу (Словачка) има апелативно значење, повезујући га са левостраном притоком реке Хорнад: Vladimír Rábik, "Levoča", in *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*, eds. Martin Štefánik a Ján Lukačka (Bratislava: Historický ústav SAV, 2010), 252. Према различитим мишљењима, назив Левочки поток може потицати од: улоге леве притоке Хорнада, личног имена Левок (што би значило да би Левоча могла бити преведена као „Левоково село“), или апелатива „левоча“, који би указивао на простор склон плављењу, нарочито након великих падавина, в: Jaromír Krško, „Lexikálne východiská starej slovenskej hydronymie z povodia Hornádu v slovanskom kontexte”, *Slavica Slovaca* Ročník 50, číslo 1 (2015): 11-12 са наведеном литературом.

[7] А. Ристић, „Средњовековна жупа Левач у светлу археолошких истраживања“ (мастер рад, Филозофски факултет, 2015), 251-252.

[8] Младеновић, *Повеље и писма*..., 198; Михаило Динић, „Област Централне Србије у средњем веку“, у *Михаило Динић – Српске земље у средњем веку: историјско-географске студије*, пр. Сима Ћирковић (Београд: Српска књижевна задруга, 1978), 58.

наведена као део Левачке нахије.[9] Тек у XIX веку Темнић постаје засебна територија.[10]

Левач и Темнић се налазе у непосредној близини Лугомира, једне од најраније поменутих српских области. Лугомир се 1150. године помиње као „земља Лонгомир“ (Λογγομηρον λεγομένου χώρου), а у XIII веку као жупа (Лоугомьл/Лоугомира).[11]

---

[9] Murat Yüzbaşıoğlu et al., eds., *MAD 506 Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530)* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2009), 20, 22, 24, 26-32, 37-42, 44, 46-47, 51, 53, 56; Симоновић, *Левач*…, 21-25; Ема Миљковић Бојанић, *Смедеревски санџак 1476-1560: земља – насеља – становништво* (Београд: Историјски институт, 2004), 65, 161, 170, 179, 284; Мирослав Павловић, *Смедеревски санџак 1739-1788* (Нови Сад: Матица српска, 2017), 173, 341.

[10] И пре XIX века постоје трагови који указују на Темнић као посебну географску одредницу. На аустријском попису и пратећој карти из 1718. године, место под именом Temmeliz било је убележено изнад Варварина, са знаком „Karaulen oder Kleine Palanken“. Према Ђорђу Симоновићу, читав крај је почетком XIX века добио назив по том месту: Симоновић, *Левач*…, 30, 61-62. Археолог Сава Ветнић указује да се у атару села Горњи Катун, поред потока Црквенац, налазио манастир Темнић, на чијим је остацима 1900. године подигнута црква посвећена Преображењу: Сава Ветнић, *Цркве и манастири на подручју горњег великог Поморавља: Изваци из ауторових теренских дневника са археолошких рекогносцирања горњег Поморавља 1963-2010* (Јагодина: Сава Ветнић са породицом, 2010), 30. Током Првог српског устанка, јагодинска нахија је била подељена на Горњи и Доњи Левач, при чему је Доњи Левач понекад називан и Темнић: Државни архив Србије, Збирка Мите Петровића – 183; Симоновић, *Левач*…, 30; Добривоје Јовановић, *Јагодинска, ћупријска и параћинска нахија у Првом и Другом српском устанку* (Јагодина: Историјски архив Јагодина, 2009), 16. Од пописа из 1818. године, постало је устаљено да јагодинска нахија има две кнежине – левачку и темнићку, чиме је јасно одвојен овај део региона као посебна административна јединица: Љубодраг Поповић и Зоран Марковић, прир., *Књажеска канцеларија: Јагодинска нахија, књига прва 1815-1823* (Јагодина: Историјски архив Јагодина, 2005), 10.

[11] Augustus Meineke, ed., *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum* (Bonnae: Weber, 1836), 140; Miklosich, *Monumenta*…, 13; Јованка Калић, „Јован Кинам – Историјски списи“, у *Византијски извори за историју народа Југославије IV,* ур. Љубомир Максимовић (Београд: Византолошки институт САНУ, 2007), 27/нап. 50. Ђорђе Симоновић је закључио да су се у другој половини XII века између Гледићких планина и Велике Мораве налазиле само жупе Левач и Белица, док се почетком XIII века ту појављује и жупа Лугомир. Он је сматрао да је жупа Левач обухватала сливове Каленићке, Љу-

Сл. 1 – Данашњи Левач и Темнић у саставу Бугарског царства око 950. године (према Пиривајрић, 2016, 19, Сл. 1)

У овом раду се ове две области посматрају у хронолошком оквиру од IX до XII века. То је период који почиње ратом између

бостињске, Риљачке и Залоговачке реке, док би Лугомир заузимао сливове Жупањевачке и Дуленске реке, као и реке Лугомир. Главни аргумент за ову убикацију јесте тврдња да су токови данашњих река Дуленке и Лугомира, од средњег века до почетка XIX века, називани Лугомиром. Симоновић је такође закључио да се Левач проширио почетком XV века на рачун Лугомира, након што је Лугомир укинут као административна област у новој територијалној реорганизацији: Симоновић, *Левач*…, 8-10, 18, 59-60. Међутим, ова хипотеза се не може у потпуности прихватити, јер недостатак података о Лугомиру након Жичких повеља не значи нужно да је та област престала да постоји. Потврда континуитета Лугомира је постојање османске нахије Лугомир из 1476. године, формиране на основу затечене територијалне организације. Уп: Миљковић Бојанић, *Смедеревски санџак*…, 47, 50, 168; Ристић, „Средњовековна жупа Левач…“, 252. Сматрамо да је хипотеза Михаила Динића ближа стварности. По њој, жупа Лугомир се налазила у доњем сливу реке Лугомир, од кога је Левач природно одвојен као једна котлина: Динић, „Област Централне Србије…“, 58.

Срба и Бугара око 846-851. године, а завршава се укључивањем Левча и других области у државу Стефана Немање крајем XII века.[12] У том раздобљу, Левач је био део Бугарске и Византије, смештен у северозападним деловима тих држава, близу источне границе са Србијом (Сл. 1).

Историјских извора који би се односили на ову микрорегију нема, осим помена суседне земље Лугомир. Поједини истраживачи су покушали да лоцирају одређена насеља из повеље византијског цара Василија II издате Охридској архиепископији 1019. године на простору Левча и Темнића. Стојан Новаковић је сугерисао да би насеље Дивисиск (και τον Διβισισκον) из Браничевске епархије могло бити „у Левчу или Темнићу“, конкретно на утврђењу Девојачка стена на Јухору. Ипак, и сам Новаковић напомиње да је „то наше домишљање просто нагађање, које нема засад никаква ослонца, пошто су старија названа погубљена“.[13] Једна група аутора сматрала је да би место Главентин (και τον Γλαβεντινον) из Београдске епархије могло бити на узвишењу Главеја изнад Рековца, али за сада нема чвршћих доказа о животу на том локалитету у раном средњем веку.[14]

---

[12] Детаљније о политичкој историји овог периода в: Сима Ћирковић, „Образовање српске државе“, у *Историја српског народа I*, ур. Сима Ћирковић (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 141-155; Сима Ћирковић, „Србија између Византијског царства и Бугарске“, у *Историја српског народа I*, ур. Сима Ћирковић (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 156-169; Љубомир Максимовић, „Тријумф Византије почетком XI века“, у *Историја српског народа I*, ур. Сима Ћирковић (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 170-179; Јованка Калић, „Српски велики жупани у борби са Византијом“, у *Историја српског народа I*, ур. Сима Ћирковић (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 197-211; Јованка Калић, „Борбе и тековине великог жупана Стефана Немање“, у *Историја српског народа I*, ур. Сима Ћирковић (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 251-258; Ристић, „Употреба рановизантијских утврђења…“, 6-14.

[13] Стојан Новаковић, „Охридска архиепископија у почетку XI века: Хрисовуље цара Василија II од 1019. и 1020. год.“, у *Стојан Новаковић – Списи из историјске географије*, прир. Сима Ћирковић (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003), 87.

[14] Ђ. Б и др., „Главеја код Рековца“, у *Археолошки споменици и налазишта у Србији II – Централна Србија*, ур. Ђурђе Бошковић (Београд: Научна књига, 1956), 91-93; Aleksandar Ristić, „Glaveja – grad Filipa Madžarina“, *Levačke novine*, 19. 2. 2019. Istorija. www.levackenovine.com/glaveja-grad-filipa-madzarina.

АРХЕОЛОШКИ ИСТРАЖИВАНИ ЛОКАЛИТЕТИ

УТВРЂЕЊА

Грабовац – Јеринин град

Утврђење се налази на узвишењу које се уздиже изнад леве обале реке Западне Мораве.[15] Иако нема очуваних извора из средњовековног периода, његови остаци су веома рано привукли пажњу. Најстарији помен овог утврђења потиче из извештаја аџутанта Александра Виртембершког, De Creag-а, из 1725. године. Он је забележио да се са десне стране села Грабовац (Devengrabovaz) „на брду налази један стари дворац или замак [Schloss], од кога доле до Мораве води неки скривени пут“.[16] Доста касније, остатке утврђења помињу Јосиф Веселић, Милан Ђ. Милићевић, Јован Мишковић и Феликс Каниц.[17] Владислав Тителбах је оставио прву скицу утврђења (1882), а Тодор Бушетић прву скицу његове основе (1903).[18] Пре археолошких истраживања, у XX веку податке о изгледу утврђења дали су архитекте попут Александра Дерока, Ивана Здравковића и Ђурђа Бошковића.[19]

---

[15] Душан Рашковић, „Рановизантијски археолошки локалитети и комуникације у ширем крушевачком окружју“, у *Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац 10-13. мај 2000*, ур. Љубомир Максимовић, Нинослава Радошевић и Ема Радуловић (Београд – Крушевац: Византолошки институт САНУ; Народни музеј Крушевац, 2002), 42.

[16] Срета Пецињачки, „Распоред домаће милиције аустријске Краљевине Србије у 1725. години“, *Зборник Народног музеја Чачак* 8 (1977): 50.

[17] Іосиф Веселић, *Опис манастира у Србіи* (Београд: Књигопечатња Александра Андрића, 1867), 96; Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија* (Београд: Државна штампарија, 1876), 180-181; Јован Мишковић, „Топографски речник јагодинског округа, *Гласник Српског ученог друштва* 61 (1885): 80; Феликс Каниц, *Србија, земља и становништво, од римског доба до краја XIX века. Прва књига* (Београд: Логос арт, 2007), 633.

[18] Владислав Тителбах, „Манастир Љубостиња: Задужбина „Царице Милице““, *Српске илустроване новине* 26 (1882): 213; Бушетић, „Левач“, 496.

[19] Александар Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији* (Београд: Просвета, 1950), 113; Иван Здравковић, „Јеринин град на Морави код Трстеника“, *Гласник Етнографског института САН* 1-2 (1952): 499-502; Ђ. Б. и др., „Грабовац – Јеринин град“, у *Археолошки споменици и налазишта у Србији II – Централна Србија*, ур. Ђурђе Бошковић (Београд: Научна књига, 1956), 89.

Рекогносцирање Јерининог града у Грабовцу извршио је Народни музеј у Крушевцу педесетих година XX века. Том приликом пронађени су уломци керамике са декорацијом типичном за позни средњи век. Додатне информације дали су Душан Рашковић и Никола Берић након рекогносцирања 1998. године.[20] Откривени примерци припадају глеђосаној трпезној грнчарији, сличној оној пронађеној у Сталаћу, Крушевцу и Кознику. У збирци у Врњачкој Бањи чува се златник цара Јустинијана I, за који се наводи да је пронађен на локалитету Јеринин град у Грабовцу.[21] До сада су изведене две кампање заштитних археолошких ископавања – 2010. и 2012. године. Ископавања је спровео Завод за заштиту споменика културе Краљево под руководством археолога Марије Марић.

Тврђава се састојала од цитаделе и доњег града, са бедемом који се спуштао до обале Западне Мораве.[22] Фортификација покрива површину од 70 x 50 м. Са северне стране налази се ров дубине 4 м и ширине до 8 м. Дебљина бедема на западној страни утврђења износи 1,8 м. Унутар утврђења су видљиви остаци објеката и две куле (Сл. 2).[23]

Током археолошких истраживања 2010. године откривен је доминантан слој из позног средњег века. Приликом ископавања 2012. године, у сонди број 7, испод дрвених конструкција на источном делу утврђења, пронађен је раносредњовековни слој који је на основу керамике датован у период IX–XI века.[24]

---

[20] Душан Рашковић и Никола Берић, „Резултати рекогносцирања античких и средњовековних налазишта трстеничке општине и суседних области“, *Гласник САД* 18 (2002): 148.

[21] Душан Рашковић и Гордана Тошић, „Прилог познавању касноантичких и средњовековних утврђења у околини Каленића“, у *Манастир Каленић у сусрет шестој стогодишњици, Научни скуп, 5-6. октобар 2008*, ур. Јованка Калић (Каленић – Београд: САНУ, Одељење историјских наука; Епархија шумадијска СПЦ, 2009), 79.

[22] Марија Алексић Чевржаковић и Марија Марић, „Јеринин град“, у *Катарина Грујовић Бркович и Марија Алексић Чевржаковић – Поглед кроз наслеђе 1965-2015* (Краљево: Завод за заштиту споменика културе, 2016), 192.

[23] Рашковић, „Рановизантијски археолошки локалитети...“, 42.

[24] Ристић, „Средњовековна жупа Левач...“, 51-56; Ристић, „Употреба рановизантијских утврђења...“, 75.

Сл. 2 – Грабовац – Јеринин град, детаљ бедема (према Рашковић, Тошић, 2009, Сл. 8)

Утврђење Јеринин град имало је добру видљивост терена преко реке Западне Мораве. Било је део система утврђења који је контролисао ток Западне Мораве и средњовековни пут који је пролазио тим правцем, заједно са утврђењима попут Соколице у Остри, Велике Градине у Милочају и Градишта у Чукојевцу (Сл. 3).[25]

Маскаре – Бедем

Локалитет Бедем налази се уз леву обалу Западне Мораве, насупрот средњовековног Сталаћа.[26] Почеци интересовања за оста-

[25] Ристић, „Употреба рановизантијских утврђења…“, 159.

[26] Душан Рашковић, „Археолошки споменици и налазишта на подручју општине Варварин“, *Крушевачки зборник* 13 (2009): 26.

тке утврђења везују се за ране путописце и истраживаче, попут Јована Мишковића, Саве Браљинца, Михаила Ризнића, Феликса Каница и Станоја Мијатовића.[27]

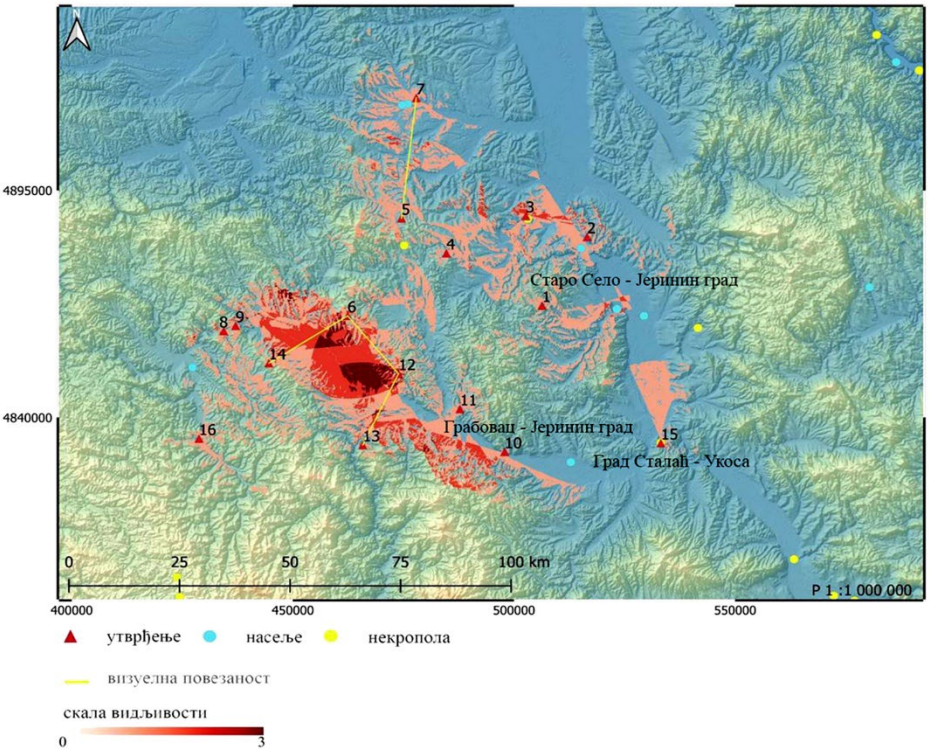

Сл. 3 – Визуелна комуникација међу раносредњовековним утврђењима у Левчу и Темнићу и њиховом окружењу (према Ристић, 2023, 367, Сл. 26)

Равничарско рановизантијско утврђење на локалитету Бедем је квадратног облика, димензија 130 х 130 м. У његовом југоисточном делу налази се монументална базилика димензија 23,05 х 23,20 м.[28] Археолошка истраживања започета су 2001. године и

[27] Мишковић, „Топографски речник…“: 9; Сава Браљинац, „Дописи“, *Старинар* 7, бр. 2 (1890): 57-58; Михаило Ризнић, „Старине у планини Мојсињи и околини (наставак и свршетак)“, *Старинар* 8, бр. 3 (1891): 69-71; Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво*…, 102; Мијатовић, „Темнић…“, 344.

[28] Душан Рашковић и др., *Рановизантијска утврђења у крушевачком окружју* (Крушевац: Народни музеј Крушевац, 2000), 13; Марин Бугар, „Рановизантијска базилика на локалитету „Бедем““, *Крушевачки зборник* 16 (2014): 197-199.

показала су да је реч о вишеслојном локалитету, са културним слојевима од енеолита и културне групе Криводол – Салкуца – Бубањ до рановизантијске фазе из VI века.[29]

Током археолошких кампања 2013. и 2014. године, констатован је хоризонт насељавања из периода XII-XIV века. Ископавањем централног дела рановизантијског каструма откривене су три јаме из XII века. Североисточно од бедема пронађени су остаци средњовековног објекта, датирани у XII век, као и две јаме истог периода према истоку. Од налаза се издвајају оловни крст и сребрна наушница од спирално увијене жице.[30] У кампањи из 2015. године, у ископима на југу и југоистоку северне куле, откривен је део њеног југоисточног зида са покретним материјалом раздобља VI-XII века. У новом сектору, западно од базилике, пронађен је објекат из XII века са бројним налазима кухињске грнчарије и животињских костију око огњишта (Сл. 4).[31] Откривени објекат има димензије 4,40 x 4,10 м (Сл. 5).[32] До сада је на локалитету Бедем у селу Маскаре откривено укупно 13 јама, датованих на основу покретног материјала у крај XII или почетак XIII века.[33]

---

[29] Рашковић, „Археолошки споменици...“: 27.

[30] Марин Бугар, „Средњовековни слојеви са локалитета Бедем – резултати археолошке кампање 2013. и 2014.“, у *XXXVIII скупштина и годишњи скуп САД. Пирот, 4-6. јун 2015. године. Програм, извештаји и апстракти*, прир. Војислав Филиповић и Драгана Антоновић (Пирот: Српска археолошко друштво; Музеј Понишавља Пирот, 2015), 65.

[31] Марин Бугар, „Резултати систематских археолошких истраживања локалитета „Бедем“ – кампања 2015.“, у *XXXIX скупштина и годишњи скуп САД. Вршац, 2-4. јун 2016. године. Програм, извештаји и апстракти*, прир. Адам Црнобрња и Војислав Филиповић (Вршац: Српско археолошко друштво; Градски музеј Вршац, 2016), 63.

[32] Марин Бугар, „Резултати систематских археолошких истраживања локалитета „Бедем“ (кампања 2015.)“, у *XL скупштина и годишњи скуп САД и прослава 70 година Археолошког института (Mnemosynon Firmitatis). Београд, 5-7. јун 2017. године. Програм, извештаји и апстракти*, прир. Војислав Филиповић и Адам Црнобрња (Београд: Српско археолошко друштво; Археолошки институт Београд, 2017), 105.

[33] Марин Бугар и Јелена Булатовић, „Скелет фетуса коња са налазишта Бедем крај села Маскаре“, *Гласник САД* 33 (2017): 325.

Сл. 4 – Основа средњовековног објекта (Према Bugar, 2022)

Сл. 5 – Основа средњовековног објекта (Према Bugar 2022)

Сл. 6 – Објекат СЈ 4 са јамама за стубове на околном простору (према Радишић и др. 2022, 10, Сл. 1)

Сл. 7 – Део лонца из објекта СЈ 10 (према Радишић и др. 2022, 11, Сл. 2)

ОТВОРЕНА НАСЕЉА

Селиште – Арчиновица

Локалитет Арчиновица налази се на високој заравњеној тераси, око 800 метара од леве обале Западне Мораве, између насеља Селиште и Коњух, на размеђи Левча и Темнића. Налазиште је регистровано 2021. године, а прва заштитна ископавања обављена су исте године у оквиру припрема за изградњу аутопута Појате–Прељина.[34]

Током ископавања, утврђен је праисторијски хоризонт и слој насељавања из VIII-IX века. Откривена су два укопана објекта и неколико јама за стубове, који чине исту просторну целину. Први укоп је овалног облика (2,85 x 2,35 м) са банком и плитком нишом. Са северозападне и југоисточне стране налазе се две јаме за стубове (Сл. 6). Други укоп је четвороугаони (1,90 x 1,80 м). У оба укопа пронађени су фрагменти грнчарије, животињске кости, гвоздени предмети, камене алатке и делови металне згуре. Керамика припада ранословенској производњи, коју чине фрагменти кухињских лонаца рађених на спором витлу и који су богато декорисани валовницама, хоризонталним линијама и јамицама (Сл. 7). Пронађени су уломци црепуља и амфороидних крчага ранобугарске провенијенције.[35]

До 2023. године, истражено је 70 укопа из периода праисторије, антике и раног средњег века. Од тога, 25 објеката припада раносредњовековном насељу. Ради се о овалним, кружним и неправилним целинама, укопаним у здравицу до дубине између 0,5-

[34] Милица Радишић и др., „Резултати прелиминарних заштитних истраживања на локалитету Селиште – Арчиновица: раносредњовековни хоризонт, у *Јесењи састанак Средњовековне секције САД. Нови Пазар, 25-26. новембар 2022. године. Програм и апстракти*, прир. Марин Бугар (Београд: Српско археолошко друштво; Музеј „Рас“ Нови Пазар, 2023), 10-11. Ради се свакако о делу ширег потеса под именом Кућишта (Кућиште), на коме је по предању постојало старо село: Мишковић, „Топографски речник...“: 105; Мијатовић, „Темнић“, 311; Марин Бугар, „Топонимија у археологији крушевачког краја“, *Крушевачки зборник* 9/10 (2003): 36.

[35] Радишић и др., „Резултати...“, 11-12.

0,7 м. По свему судећи, откривени су стамбени и економски објекти, наткривени лаком конструкцијом, о чему сведоче кружни отисци стубова мањег пречника и крупније камење за подупирање истих. У неким од објеката налазила су се ватришта од запечене земље, као и пећи са деловима калота. Уз један откривени објекат констатована је и скупина камења, која је могла бити у вези са загревањем објекта (Сл. 8).

Сл. 8 – Раносредњовековна целина – мањи укоп, земљана пећ и агломерација камена (према Радишић, Бугарски и Бугар, 2023, 24, Сл. 2)

У једној откривеној јединици нађене су и кости крупније дивљачи, као и два мања ватришта на мањој међусобној удаљености. У испуњењу тих обејакта проналажена је кухињска грнчарија и животињске кости, са нагорелим камењем. Као и у претходној кампањи, ради се о керамици рађеној на спором витлу, разноврсне декорације (водоравне линије, валовнице и јамице), уз налазе црепуља и вршника. Нарочито се истичу уломци наранџасто печених крчага. Друга кампања ископавања померила је горњу

хронолошку границу раносредњовековног хоризонта до X века. Метални предмети заступљени су налазима неколико ножа, аморфних гвоздених предмета, уломком бронзане траке и уломцима згуре. Приметна је употреба оштрача од камена или секундарно употребљене римске опеке, камених брусева и коштаних шила и оплате. Паралеле за поједине откривене објекте налазе се на недалеком локалитету Конопљара код Крушевца. Како је закључено, значај локалитета Арчиновица је у томе, што су на њему први пут документовани бројнији објекти раносредњовековног равничарског насеља у долини Западне Мораве.[36]

Лађика – Градина

Градина представља природно узвишење изнад реке Дуленке, смештено западно од насеља, у близини сеоског гробља. Током пробних археолошких ископавања, отворене су две сонде димензија 4 x 4 м. Установљено је да је услед дубоке обраде земљишта дошло до мешања хумуса са првим културним слојем, који се протезао до 0,5 м од површине, због чега није било могуће утврдити јасну границу између слојева. Током истраживања, откривен је археолошки материјал који углавном припада млађем неолиту (Винчанска култура). Поред неолитског материјала, пронађени су и уломци средњовековне керамике, чија доња хронолошка граница припада XII веку.[37]

АРХЕОЛОШКА РЕКОГНОСЦИРАЊА

Током теренске проспекције, унутар утврђења Градиште (Девојачка стена) на размеђи села Секурич и Пајковац, пронађени су уломци раносредњовековне керамике. Ради се о фрагментима са валовницом и густим хоризонталним тракама изведеним че-

[36] Милица Радишић, Иван Бугарски и Марин Бугар, „Раносредњовековни хоризонт на локалитету Арчиновица на траси Моравског коридора“, у *Јесењи састанак Средњовековне секције САД. Котор, 1-3. децембар 2023. године. Програм и апстракти*, прир. Милош Живановић и Марин Бугар (Подгорица: Друштво археолога Црне Горе; Српско археолошко друштво, 2023), 23-24.

[37] Sava Vetnić, „Gradina, Lođika, Svetozarevo – naselje vinčanske grupe“, *Arheološki pregled* 9 (1967): 14.

шљем на трбуху посуде.[38] Један уломак, условно датован у рани средњи век, пронађен је на локалитету Тракићска бара у селу Вукмановац. Фрагмент трбуха посуде је црвене боје, лошије фактуре, са декорацијом у виду таласасте траке.[39] Као индикатори могућег постојања отворених насеља сведоче уломци грнчарије из XI-XII века, пронађени на локалитету Церјак у селу Коњух и у Варварину код Логора – Руског споменика (Селиште).[40]

СЛУЧАЈНИ НАЛАЗИ

Варварин – Винарски подрум

У близини цркве у Варварину, приликом копања темеља за винарски подрум 1955. године, пронађен је већи број гробова са инвентаром из раносредњовековног периода. Међу налазима издвајају се амфороидни црвено печени крчаг са две дршке, сиво печена посуда украшена таласастим и хоризонтално урезаним линијама са једном дршком, као и пар наушница „са по три висуљка – танке и исковане плочице у облику делтоида“, чија локација данас није позната.

Прва посуда је рађена на ручном витлу и црвене је боје печења. Овај амфороидни крчаг има левкасто изведен отвор и две наспрамно постављене дршке. Тело је јајоликог облика, углачано,

[38] Ристић, „Средњовековна жупа Левач…“, 65.

[39] Нав. дело, 87.

[40] Marin Bugar i dr., „Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2019. godini: rezultati iz kruševačkog kraja“, u *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2019. godini*, ur. Selena Vitezović, Milica Radišić i Đurđa Obradović (Beograd: Arheološki institut, 2021), 214/nap. 4; Marin Bugar i dr., „Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2020. godini: rezultati iz varvarinskog i ćićevačkog kraja“, u *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini*, ur. Selena Vitezović, Đurđa Obradović i Milica Radišić (Beograd: Arheološki institut, 2023), 157. Бројнија насеља из раносредњовековног периода регистрована су, углавном, на десној обали Западне Мораве, попут Гробља у Доњем Рибнику (рани средњи век), Трноваче у Старом Трстенику (XI-XII век), Дреновског кључа у Доњој Почековини / Риђевцима (X-XII век) и Жутих Брестова / Св. Роман у Стопањи (XI-XII век): Marin Bugar i dr., „Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2018. godini: rezultati iz trsteničkog kraja“, u *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2018. godini*, ur. Selena Vitezović, Milica Radišić i Đurđa Obradović (Beograd: Arheološki institut, 2021), 209.

са слабо видљивим траговима косо урезаних трака. Висина посуде је 36 цм, пречник отвора 6,8 цм, а пречник дна 9 цм. Друга посуда је лонац са суженим ободом и дршком четвороугаоног пресека. Сиво је печена и по читавој површини декорисана таласастим и хоризонтално урезаним линијама. На рамену, са супротне стране дршке, налази се урезан знак у облику стрелице. Висина лонца је 26 цм, пречник обода 10,6 цм, а дна 9 цм. Пронађени предмети чувају се у Народном Музеју у Крушевцу. На истом простору пронађена је и огрлица од каури пужева, која није сачувана, што се сазнаје из музејске документације. Према Душици Минић, пронађене посуде временски припадају IX-X веку, за које се аналогије проналазе у Чешкој, Бугарској и Македонији (Сл. 9).[41] Веома сличан очуван примерак амфороидног крчага пронађен је приликом истраживања Градине у Постењу.[42]

Сл. 9 – Посуде IX-X века са локалитета Винарски подрум у Варварину (према Рашковић, 2009, 52, Т.6-1, 3)

[41] Душица Минић, „Керамичке посуде као гробни прилози на средњовековним некрополама у Србији“, *Годишњак града Београда* XXV (1978): 88; Рашковић, „Археолошки споменици...“: 16.

[42] Душан Мркобрад, „Рас-Постење, истраживања простора северно од централне капије на североисточном бедему“, *Гласник САД* 13 (1997): 186-187, Сл. 3.

Велика Дренова – атар села

У збирци Народног музеја Крушевац чува се византијски фолис цара Лава VI (886-912), који је набављен путем откупа. На аверсу новца приказано је попрсје цара са кратком брадом, који носи круну и хламиду и у левој руци држи акакију. Текст на аверсном делу гласи: „+ LEOn bAS-ILEVS Rom“. На реверсу је исписан натпис: „+ LEOn / En ΘEO bA/SILEVS R/OmEOn“. Пречник новца износи 2,4 цм, а тежина 5,70 g.[43] Такође, у истој збирци се налази примерак ковања царева Василија I и Константина (867-886), пореклом из Велике Дренове. Међутим, нема ближих података о самом налазу или условима проналаска.[44]

Горњи Катун – Темнићки натпис

Темнићки натпис пронашао је мештанин Живко А. Стевановић приликом орања на дубини од 60 до 80 цм. Плочу је за 5 динара откупио сеоски учитељ Милан Ст. Недељковић и 21. јануара 1900. поклонио је Народном музеју. Ова плоча се сматра једним од најстаријих споменика словенске писмености.[45]

Плоча је направљена од кречњака, који није регистрован у непосредној околини налазишта. Има готово квадратан облик, са димензијама 19,2 x 19,5 цм у ширини, 19,5 x 20 цм у висини и дебљином од 5 цм. Горња равнина је углачана и садржи натпис. Присутно је неколико рупа које су вероватно служиле да се плоча не би истањила. Претпоставља се да је плоча била узидана или коришћена као поклопац, с обзиром на засечене доње ивице. Облик и садржај натписа сугеришу да је плоча само четвртина целокупног натписа, који је можда био узидан у олтар. Постоји претпоставка да су се под плочом налазиле мошти десеторице севастијских му-

[43] Душан Рашковић, „Појединачни налази римског и византијског новца Народног музеја Крушевац“, *Нумизматичар* 21 (1998): 83, 89-90.

[44] Душан Рашковић, „Примери налаза новца у Поморављу од IX до XIII века“, *Ниш и Византија* XVIII (2020): 265.

[45] Љубомир Стојановић, „Темнићки натпис X-XI века“, *Јужнословенски филолоґ* књ. 1, св. 1-2 (1913): 4; Рашковић, „Археолошки споменици...“: 10-11.

ченика, али без конкретних доказа. Вероватније је да је натпис са именима 40 севастијских мученика служио као магична формула за заштиту грађевине од уништења (Сл. 10).[46]

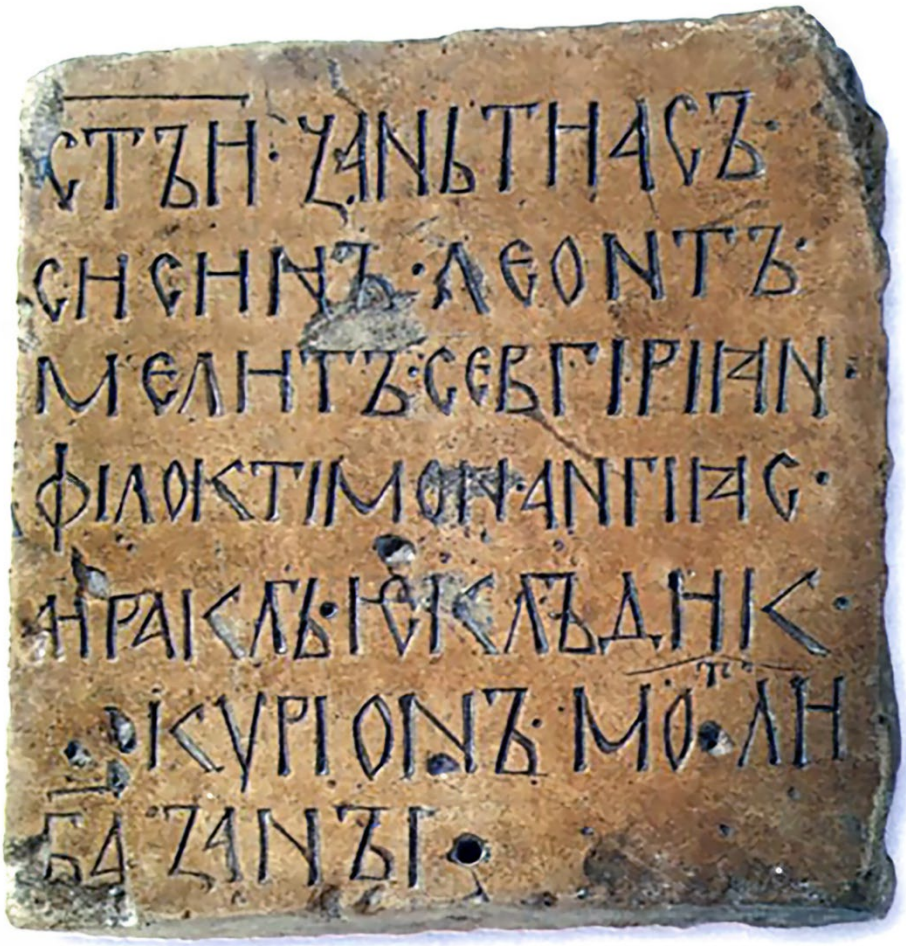

Сл. 10 – Темнићки натпис (извор Wikimedia Commons)

[46] Станоје Станојевић, „О темнићком натпису“, *Јужнословенски филолоґ* књ. 6 (1926-1927): 215-216; Светозар Радојчић, „Темнићки натпис. Сујеверице средњовековних градитеља о чудотворној моћи имена и ликова севастијских мученика“, *Зборник за ликовне уметности* 5 (1969): 10-11; Рашковић, „Археолошки споменици...“: 20-21.

Натпис је први описао Љубомир Стојановић 1913. године, који га је определио у X век.[47] Бранкица Чигоја се слаже са овим датовањем, али предлаже распон X-XII век.[48] Као изузетак, Јован Ковачевић је сматрао да натпис припада XIV веку, на основу паралела са надгробним спомеником Теодоре.[49]

Натпис је калиграфски пример грчког млађег унцијала, израђен брижљивим радом клесара и блиско је повезан са периодом настанка ћирилице.[50] Тај тип ћирилице припада старијој варијанти од такозване „преславске“ ћирилице. Александар Младеновић је изнео претпоставку да су Срби могли познавати ћирилицу у X или XI веку, те да је натпис настао на српском језичком простору пре или у време примања словенског богослужења, односно током X или најкасније до друге деценије XI века.[51] Према новијим истраживањима, натпис је део бугарске, а не српске ћирилске традиције.[52]

Археолошка ископавања на месту проналаска натписа спровели су 1910. године Милоје Васић и Љубомир Стојановић. Откривено је средњовековно насеље са остацима спаљених настанби, печеним лепом и уломцима грнчарије. У непосредној околини налазишта открили су некрополу, након чега су изнели хипотезу да је на том месту могао постојати сакрални објекат у коме се налазио Темнићки натпис. Друга могућност коју су предложили је да је „камен донесен из порушене цркве у околини села, те кад је село изгорело остао ту у рушевинама и камен“.[53]

---

[47] Стојановић, „Темнићки...“: 4-20.

[48] Бранкица Чигоја, *Најстарији српски ћирилски натписи* (Београд: Чигоја штампа, 2008), 19.

[49] Jovan Kovačević, „Prvi klesari ćiriličkih natpisa na Balkanu“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu: arheologija* 15-16 (1961): 309-316.

[50] Стојановић, „Темнићки...“: 19.

[51] Александар Младеновић, „Српска редакција старословенског језика и употреба само танког јера у писању“, *Археографски прилози* 19 (1997): 15.

[52] Уп: Роман Николаевич Кривко, „Темничская надпись в свете балканско-славянских и древнерусских данных“, *Slověne= Словѣне. International Journal of Slavic Studies* 10(1) (2021): 18-40.

[53] Милоје М. Васић, „Народни музеј у 1910. год. А. Историско-уметнички музеј, Извештај о раду“, *Годишњак СКА* XXIV (1910): 269; Рашковић, „Археолошки споменици...“: 21.

Кавадар – аѿар села

У збирци Завичајног музеја у Јагодини налазе се четири наушнице, које су у музеј доспеле путем откупа. Прва бронзана наушница је направљена у двостраном калупу техником ливења са проламањем. Наушници недостаје карика. Ширина наушнице је 2,4 цм, а дужина 3,3 цм. Ради се о лунуластој наушници са талласасто извијеним горњим делом лунуле, која на средини доњег дела има привезак у облику шишарке. Сама лунула је израђена у имитацији филиграна, а крајеви су завршени коленцима од три реда гранула (Сл. 11). Аналогије за овај тип наушница налазе се међу материјалом белобрдске културе X-XI века. Слични примерци пронађени су на локалитетима дуж Саве и Дунава: у Мачванској Митровици, Винчи, Ритопеку, Гроцкој, Карабурми, Дубравици, као и јужније, у Кладову, Костолу и Копријану.[54] Друга наушница је сли-чна првој. Такође је израђена од бронзе у двостраном калупу, те-хником ливења. Недостају јој карика и бочни крај. Привезак се на-ставља до горњег дела лунуле, која је украшена псеудогранулацијом. Димензије фрагмента су 2,5 x 2,2 цм. Сличне наушнице пронађене су на локалитетима у Подунављу.[55] Трећа наушница такође је израђена техником ливења, али је њена лунула украшена псеудофилиграном. Недостају јој карика и бочни крај. Лунула је уоквирена троструким прстенима од псеудогранула, са јагодом на привеску. Димензије су 2,8 x 1,9 цм. Од претходне две се разликује по обради лунуле и централног привеска. Насличнија паралела потиче из Ритопека, док се два аналогна примерка са непознатих налазишта чувају у Музеју примењене уметности и Музеју града Београда. Овај тип наушница карактеристичан је за Подунавље XI века.[56] Четврта бронзана наушница је фрагментована, димензија

[54] Смиљана Крстић, „Средњовековни накит из збирке Завичајног музеја у Јагодини“, *Гласник САД* 13 (1997): 329, 331. Ова наушница се у новијим издањима опредељује у XI век: Смиљана Додић, *Тај свѿли средњи век: средњовековна збирка Завичајноī музеја у Јаīодини* (Петровац на Млави: Завичајни музеј Петровац на Млави, 2015), 10; Соња Перић и Смиљана Додић, „Археолошко одељење“, у *Водич кроз Завичајни музеј Јаīодина*, ур. Јасмина Трајков (Јагодина: Завичајни музеј Јагодина, 2021), 90, Сл. 74.

[55] Крстић, „Средњовековни накит...“: 329, 331.

[56] Нав. дело: 330-331.

1,8 x 1,9 цм. Садржи једно коленце од гранула, учвршћено намотаном жицом. Овај тип се датује у X-XII век и јавља се у Далмацији, Босни, Македонији и Бугарској. У Србији су нађене на некрополама у Миријеву, Брестовику, Светињи, Трњану, Донићком брду, Нишу, Корбову, Прахову, Рогојевцу код Крагујевца итд.[57] Ови налази указују на могућност постојања некрополе X-XI века у селу Кавадар.[58]

Сл. 11 – Наушница X-XI века из Кавадара (према Додић, 2015, 10)

Крвавица – Црква Св. Марине

Аверсни део бронзаног енколпиона пронађен је почетком 90-их година прошлог века, приликом копања темеља за парохијску цркву у селу Крвавица код Крушевца. Предмет је израђен техником ливења, димензија 7,6 x 5,2 цм, са дебљином од 0,4 цм. Типолошки припада латинском крсту са „капљичним“ испустима на ивицама кракова. На горњој страни налази се алка за качење, а мања перфорација се налази у десном углу доњег крака. На сре-

[57] Нав. дело: 330, 332.
[58] Нав. дело: 343.

дишњем делу урезан је светитељ, представљен као млађи мушкарац у хитону са фелоном (?). Светитељ је у ставу са искораченом десном ногом напред. Иза његове главе налази се нимб, у левој руци држи свитак, а десном, вероватно, благосиља. Лево и десно од њега налазе се слова.[59] На десном краку започиње натпис симболом слова А у кругу (О АГІОΣ), затим следи КОС/М, док на левом краку стоје слова РС. Према подели Људмиле Дончеве Петкове, овај примерак припада групи двојних крстова-реликвијара са правим и раширеним крајевима рамена. Спада у поткатегорију крстова са урезаним представама светитеља и натписима. Најближа типолошка аналогија је енколпион пронађен унутар војног утврђења Равна код Бољетина на Дунаву. Овај налаз садржи урезане представе светитеља Св. Николе и Св. Власија/Василија, док се на другој страни налазе Св. Ђорђе и Св. Димитрије. Овакви налази се датују у XI-XII век.[60] На енколпиону из Крвавице приметне су ортографске грешке, што може указивати на локалну радионицу. Овај налаз сугерише постојање средњовековне некрополе на месту данашње цркве, чему сведоче и пронађени гробови током копања. Енколпион је хронолошки осетљив налаз, важан за датовање некрополе, и тренутно представља јединствен примерак из корпуса налаза XI-XII века са представом Св. Козме на централном Балкану (Сл. 12).[61]

---

[59] Александар Ристић, „Средњовековни енколпион из Крвавице код Крушевца“, *Зборник Музеја примењене уметности* 17 (2021): 9.

[60] Ристић, „Средњовековни енколпион...“: 10 са наведеном литературом. Сличан налаз, који има „капљичасте“ испусте само на хоризонталним краковима, пронађен је у остави унутар цркве манастира Липовац код Алексинца. Ради се о једној очуваној страни бронзаног енколпиона, оштећене горње алке, са димензијама скоро идентичним енколпиону из Крвавице (7 x 5 цм). На овом енколпиону урезана је представа светитеља, поред које су урезани натписи ОГЕО./ГІОСІ (Св. Георгије) и ОΔІМІ/ТРНОС (Св. Димитрије): Бојана Дељанин, „Остава из Липовца“, *Гласник ДКС* 20 (1996): 79-80, Сл. 2/Т.I/1. Може се претпоставити да се на изгубљеној страни реликвијара из манастира Липовац налазила реалистичнија представа светитеља, каква се може видети на енколпионима из Крвавице и Равне.

[61] Ристић, „Средњовековни енколпион...“: 11-12; Перица Шпехар, *Лична побожност на простору централног Балкана у средњем веку. Археолошка сведочанства* (Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду, 2022), 149.

Сл. 12 – Аверсни део енколпиона из села Крвавица са представом Св. Козме – спољашња и унутрашња страна (према Ристић, 2021, 10, Сл. 1)

Мала Сугубина – атар села

У овом насељу је током другог светског рата пронађена остава византијског чанкастог новца, која је била похрањена у већем металном суду. Мештани су сведочили да је бронзани новац искоришћен за прављење плавог камена, али неколико примерака из те оставе је сачувано у приватним колекцијама. На основу тих примерака утврђено је да је остава садржала и новчиће цара Манојла I Комнина (1143-1180).[62]

Рековац – Главеја

Гвоздена стрелица, пронађена на овом узвишењу, димензија је 2 x 5 цм. Њен врх је троугластог облика са трном, а дужина самог листа износи 3,6 цм. Лист се наставља на тело четвртастог пресека, дужине 1,5 цм. Оштећени трн је такође имао четвртаст пресек. Стрелица се датује у период XI-XII века (Сл. 13).[63]

Сибница – Гробље

Из села Сибница код Рековца потичу налази једне наушнице и три каричице из периода XI-XII века. Наушница је израђена од бакра техником увијања и има димензије 2,2 x 5,8 цм. Напра-

[62] Рашковић, „Појединачни налази...“: 83-84.

[63] Savo Vetnić, „Medieval weapons and implements deriving from the middle Morava basin“, *Balcanoslavica* 10 (1983): 139, Pl. I/5.

вљена је у облику каричице са вертикалним привеском од спирално намотане жице. На дну привеска налази се петља-каричица, намењена за аплицирање украса, највероватније у облику јагоде. Овај предмет припада групи словенског накита источно-балканске групе (Сл. 14).[64]

Сл. 13 – Средњовековна стрелица са локалитета Главеја (Град Филипа Мацарина) у Рековцу (према Vetnić, 1983, T.1-5)

Сл. 14 – Наушница XI-XII века из Сибнице(према Додић 2015, насловна страна)

Прва бакарна каричица, пречника 2,4 цм, направљена је техникама извлачења и савијања. Ради се о типу „S“ каричица, са полиедарским завршетком, и припада белобрдском културном комплексу. Друга каричица је мањег пречника, 1,4 цм, са отвореним крајевима. Припада словенском накиту и датује се у XI-XII век. Трећа каричица је направљена од бакра. Има један отворен крај, док је друга страна петљасто повијена. Датује се у исти период, у XI-XII век.[65]

---

[64] Зоран Петровић, ур., *Ново старо – Изложба нових аквизиција Завичајног музеја 2002-2013.* (Јагодина: Завичајни музеј Јагодина, 2013), 10, 13; Ристић, „Средњовековна жупа Левач…“, 184.

[65] Нав. дело, 10, 13; Нав. дело, 185.

Шанац – Кућиште

У сталној поставци Народног музеја Крушевац чувају се два новчића цара Нићифора III Вотанијата (1078-1081), који су пронађени на локалитету Кућиште у селу Шанац код Крушевца. Ради се о тетратеронима кованим у Константинопољу. На аверсу новчића приказан је Христос који седи на престолу без наслона, са нимбом и крстом око главе. Христос десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље, док се са обе стране нимба налазе скраћенице ИС-ХС. Около је дупла бордура. На реверсу је приказан цар са брадом, који стоји на пиједесталу, носи круну и лорос, а у десној руци држи скиптар са знаком Х на дршци. Около је такође дупла бордура, а натпис гласи: +NIKHΦΔEC – TωPOTANIAT, с тим што је почетак натписа излизан. Пречник оба примерка је 2,7 цм, а тежина износи 4,20 g.[66] Према Весни Радић и Вујадину Иванишевићу, ради се о примерцима који представљају део оставе.[67]

*

Као што је наглашено у уводном делу, области Левча и Темнића карактерише недовољна истраженост раносредњовековне прошлости. Позитиван помак представљају новија заштитна археолошка истраживања утврђења Јеринин град у Грабовцу (2010, 2012) и локалитета Арчиновица у Селишту (2021, 2023), која су допринела новим сазнањима о насељима и животу на овом простору током раног средњег века.[68]

---

[66] Рашковић, „Појединачни налази…“: 82, 90; Рашковић, „Примери налаза…“: 265

[67] Весна Радић и Вујадин Иванишевић, *Византијски новац из Народног музеја у Београду* (Београд: Народни музеј, 2006), 34.

[68] Поред већ наведених раносредњовековних налазишта откривених током недавних рекогносцирања на десној обали Западне Мораве, пронађена је и раносредњовековна грнчарија у прекоморавским насељима Почековина и Читлук: Никола Берић, „Средњовековна некропола на локалитету Конопљара“, у *Археолошка налазишта Крушевца и околине*, ур. Никола Тасић и Ема Радуловић (Крушевац-Београд: Народни музеј Крушевац; Балканолошки институт САНУ, 2001), 114-115; Рашковић и Берић, „Резултати рекогносцирања…“: 139-141; Душан Рашковић, „Прилози познавању средњовековне топографије крушевачког краја“, *Крушевачки зборник* 15 (2011): 155, 167.

Важно је напоменути да су области Левча и Темнића биле у фокусу пажње првих археолога и да су управо овде обављена нека од пионирских археолошких ископавања средњовековних налазишта и споменика културе у Србији. Професор Михаило Валтровић је 1904. године у два наврата вршио ископавања унутар цркве манастира Љубостиња, када су у наосу откривене две зидане гробнице.[69] Годину дана касније, 1905., први српски школовани археолог, Милоје Васић, истраживао је локалитет Басат у селу Пољна, где је откривено отворено средњовековно насеље и део некрополе из периода XV-XVI века.[70] Васић је 1910. године, у сарадњи са Љубомиром Стојановићем, спровео ископавања на месту проналаска Темнићког натписа и том приликом истражио још једно насеље са простора средњовековног Левча.[71]

Будућа истраживања фортификација и равничарских насеља у јужној Шумадији обећавају значајне резултате, с обзиром на стратешки положај ове области на граници између Србије и Бугарске у IX и X веку, која је захтевала посебан надзор. Како је већ поменуто, долина Западне Мораве била је важна саобраћајница која је спајала Ужице са долином Велике Мораве (Via Militaris), преко Пожеге, Чачка и Крушевца.[72] До сада је раносредњовековни

---

[69] М. Валтровић, „Белешке о манастиру Љубостињи“, *Старинар* н. р. I, св. I (1906): 24-30; Дејан Радичевић и Емина Зечевић, „Археолошка истраживања гробова у манастиру Љубостињи“, у *Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба*, ур. Синиша Мишић и Дејан Јечменица (Трстеник: Народни универзитет Трстеник; Народна библиотека „Јефимија“; Филозофски факултет у Београду, Центар за историјску географију и историјску демографију, 2014), 225-227.

[70] Милоје Васић, „Старосрпска налазишта у Србији: прилози за познавање старе српске културе“, *Старинар* н. р. I, св. I (1906): 39-46, 71-88; Милоје Васић, „Извештај о раду у археолошком одељењу Народнога Музеја у год. 1905.“, *Годишњак СКА* 19 (1906): 251-254. Васић је исте године истраживао три праисторијска локалитета у истом насељу: Слана рупа, Тресава и Липница. Такође, исте године истраживано је праисторијско налазиште између Варварина и Горњег Катуна, уз истовремено рекогносцирање појединих села у Левчу и Темнићу: Васић, „Извештај о раду...“: 242-251.

[71] Васић, „Народни музеј у 1910. год...“: 269.

[72] Ристић, „Средњовековна жупа Левач...“, 156, 159. Поред области Левча и Темнића пролазиле су и друге важне комуникације, а ова територија испреплетана је и мањим, локалним путевима, који су пролазили поред утврђења из

хоризонт утврђен на неколико локација: Јеринин град у Грабовцу, условно на Градишту/Девојачкој стени на граници села Секурич и Пајковац, као и у утврђењима на рубним подручјима ове две области, на Укоси у Сталаћу (IX-XI век) и Јерининином граду у Старом Селу (X-XII век).[73] Такође, на неким од осталих утврђења ових области, попут Градца у Секуричу, Градишта у Опарићу, Града у Превешту, Горњег града у Жупањевцу, Градца у Доњем Дубичу, Момчиловог града у Поточцу и Градишта у Кукљину, вероватно ће се приликом будућих истраживања открити трагови поновног запоседања током IX-XI века.[74]

Иако су ове области недовољно истражене, на простору Темнића откривени су јединствени и ретки налази. Најзначајнији међу њима је откриће једног од најстаријих споменика словенске писмености, Темнићког натписа. Уколико овај натпис није део плоче донете из удаљених крајева, сасвим сигурно се у близини места открића могу очекивати и остаци раносредњовековног сакрал-

---

праисторијског, касноантичког и средњовековног периода. Уп: Александар Ристић, „Путеви у средњовековној жупи Левач“, *Љубостињска приношења* 2 (2017): 135-146.

[73] Душан Рашковић, „Налази из рановизантијског и средњовековног периода на налазишту Укоса у Граду Сталаћу“, *Гласик САД* 32 (2016): 291-293; Слободан Дрча, „Јеринин град – Белица (истраживања 1987.)“, *Гласник САД* 5 (1989): 85.

[74] На овим утврђењима су евидентирани трагови из праисторијског, касноантичког/рановизантијског и позносредњовековног периода: Рашковић и др., *Рановизантијска утврђења*..., 12-14; Рашковић, „Рановизантијски археолошки локалитети...“, стр. 32-39; Марин Брмболић, „Рановизантијска налазишта у Средњем Поморављу“, у *Споменица Јована Ковачевића*, ур. Р.адован Бунарџић и Живко Микић (Београд: Српско археолошко друштво; Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2003), 283-288; Рашковић и Тошић, „ Прилог познавању..., 71-80; Ристић, „Средњовековна жупа Левач...“, 60-69; Иван Р. Бугарски, Смиљана Д. Додић и Владан М. Здравковић, „Касноантичка и рановизантијска утврђења у левачком крају“, *Саопштења* LIII (2021): 137-143, 149-152. Пробна археолошка ископавања унутар утврђења Момчилов град у селу Поточац показала су да ово утврђење датира из VI века: Marin Brmbolić, „Momčilov grad, Potočac, Paraćin – ranovizantijsko naselje“, *Arheološki pregled* 25 (1986): 66-68; Марин Брмболић, „Рановизантијско утврђење на Јухору“, *Зборник Народног музеја* XII-1 (археологија) (1986): 199-209.

ног објекта.[75] Још један значајан налаз је аверсни део енколпиона са јединственом представом Светог Козме, откривен у темнићком селу Крвавици на простору средњовековне некрополе.[76] Поред ових открића, на овом простору су пронађени и ранобугарски амфороидни крчази, који се ретко налазе у отвореним насељима овог дела Балкана, као и гробовима.[77] Управо ће наредна истраживања локалитета Арчиновица у Селишту, који је датован на основу покретног материјала у VIII-IX век, уз локалитете попут Пањевачког рита у Јагодини и Обале у Прилипцу код Пожеге, допринети бољем разумевању раног словенског насељавања Поморавља и овог дела централног Балкана.[78]

---

[75] Милоје Васић и Љубомир Стојановић током археолошких ископавања 1910. године, нису успели да пронађу такав објекат: Васић, „Народни музеј у 1910. год....“: 269. Најближи сакрални објекти који хронолошки кореспондирају са Темнићким натписом су цркве Св. Прокопија у Прокупљу и „Латинска црква“ у Горњем Матејевцу: Шпехар, *Централни Балкан*..., 134/Сл. 22, 140-142 са наведеном литературом.

[76] Ристић, „Средњовековни енколпион...“: 9-14. Истраживач Сава Ветнић забележио је да је на простору Варварина пронађено „бронзано распеће Исуса Христа“, за које се сматра да је израђено у некој европској „романској“ радионици.. Он указује да распеће припада времену XII века и да се чува у Народном музеју у Београду: Ветнић, *Цркве и манастири*..., 30. Међутим, такав примерак из Варварина није евидентиран у збирци Народног музеја у Београду. Уп: Гордана Марјановић-Вујовић, *Крстови од VI до XII века из збирке Народног музеја* (Београд: Народни музеј, 1987), 25-62.

[77] У контексту истовремених отворених насеља, амфороидни крчази проналажени су на појединим подунавским локалитетима, попут Ушћа Слатинске реке: Aleksandar Jovanović, Miomir Korać i Đorđe Janković, „L'embouchure de la riviere Slatinska reka“, *Ђердапске свеске* III (1986): 386, 399/Fig. 19/7. У гробовима се јављају на неким локалитетима бугарског Подунавља, попут Некрополе 1 код села Доњи Луковит: Живка Н. Възжарова, *Славяни и прабългари: по данни на некрополите от VI-XI в. на територията на България* (София: Българска академия на науките, 1976), 210, Обр. 130/6а. На овом простору, а посебно у Левчу, откривен је већи број налаза оруђа и оружја. Они нису обрађени у овом раду с обзиром на то да нису хронолошки довољно осетљиви, па њихово датовање није довољно прецизно. Примера ради, поједини налази се датују у период XII-XV века, а неки у IX-XIV век: Vetnić, „Medieval weapons...“: 139-142, 144-146; Ристић, „Средњовековна жупа Левач...“, 61-63, 67-69, 76-77, 196-197, 201.

[78] За поменута налазишта, в: Станко Трифуновић, „Јагодина, Пањевачки рит, словенско насеље VII-X века“, *Гласник САД* 9 (1993): 207-211; Дејан Радичевић, „Раносредњовековни налази из Прилипца код Пожеге“, *Гласник САД* 21 (2005): 327-342.

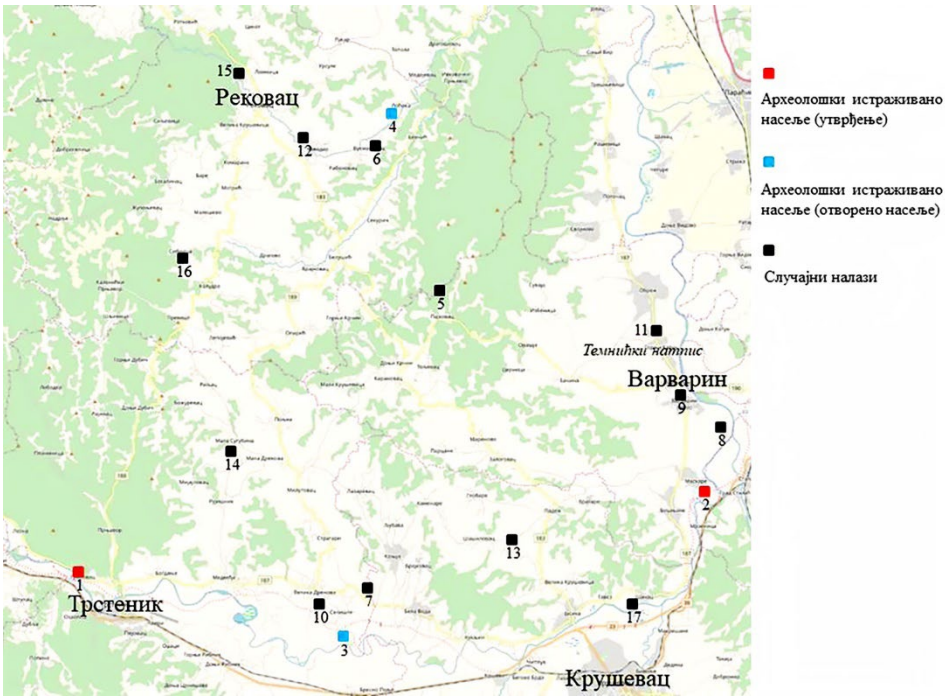

Сл. 15 – Карта археолошких локалитета и покретних налаза IX-XII века са простора Левча и Темнића: 1. Грабовац – Јеринин град; 2. Маскаре – Бедем; 3. Селиште – Арчиновица; 4. Лађика – Градина; 5. Секурич – Градиште (Девојачка стена); 6. Вукмановац – Тракићска бара; 7. Коњух – Церјак; 8. Варварин – Логор, Руски споменик; 9. Варварин – Винарски подрум; 10. Велика Дренова – Атар села; 11. Горњи Катун – Темнићки натпис; 12. Кавадар – Атар села; 13. Крвавица – Црква Св. Марине; 14. Мала Суботина – Атар села; 15. Рековац – Главеја; 16. Сибница – Гробље; 17. Шанац – Кућиште

Данијела Јовановић

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРЕДЊОВЕКОВНОГ МАЧА ИЗ МЕДВЕЂЕ КОД ТРСТЕНИКА: ПРОБЛЕМИ КОНЗЕРВАЦИЈЕ И ЗАШТИТЕ

Значајан материјални доказ за разумевање средњовековне прошлости трстеничког краја представља недавно откривен и публикован средњовековни мач.[1] Овај артефакт, делимично оштећен, пронашли су 8. марта 2023. године М. Ј. и Р. Ј. из Трстеника, у речном кориту Западне Мораве, на територији катастарске општине Медвеђа, у близини локалитета Топољак, око 1,5 км низводно од ушћа Лопашке реке. Непосредно по открићу, мач је, посредством откупа, 6. априла исте године постао део збирке Народног универзитета Трстеник.[2]

У питању је једноипоручни мач укупне очуване дужине 102,50 цм (сл. 1). Сечиво и рукохват исковани су од једног дела, док су накрсница и јабука додати накнадно. Дужина ручке од јабуке до накрснице износи 18,88 цм, док је рукохват, правоугаоног пресека и издуженог трапезоидног облика, дугачак 12,50 цм. Сечиво је нешто ужег профила, двобридно и право, са жлебом постављеним по средини на обе стране, и сачуваном дужином од 83 цм. Може се претпоставити да је првобитно било дуже за око 10 цм или незнатно више. Максимална ширина сечива код накрснице износи 5 цм, а затим се наглашено сужава ка преломљеном врху, где достиже ширину од 2,35 цм. Укупна дужина накрснице износи 22 цм, а највећа ширина 1,18 цм у средишњем делу. Јабука мача из Медвеђе је у облику диска, са закошеним ивицама, а на њеном

[1] Дејан С. Радисављевић, Јелена М. Вукчевић, Данијела Јовановић, „Средњовековни мач из Медвеђе код Трстеника“, *Гласник 40 Српскої археолошкої друштва*, Београд 2024, стр. 289-320

[2] Предмет се чува под инвентарским бројем U 1783.1.

врху је видљив сачувани закивак (сл. 2). На једној страни сечива, односно жлеба мача из Медвеђе, на растојању од 1,80 цм од накрснице, урезан је грчки крст са зракасто распоређеним цртама између кракова, димензија 0,70 x 0,70 цм. На раздаљини 8,40 цм од грчког крста према врху сечива (11,10 цм од накрснице), запажа се урезан мотив вука у трку окренутог улево, широко отворених чељусти, издуженог тела и репа повијеног навише, димензија 2,80 x 0,70 цм. Супротна страна сечива такође садржи декоративне елементе на жлебу. На 2,10 цм од накрснице урезан је штакасти крст величине 0,60 x 0,60 цм, док се 8,10 цм од њега према врху сечива, односно на 11 цм од накрснице, распознају делови делимично очуване представе четвороножне животиње, највероватније једнорога окренутог улево, са издуженим рогом и троугластим ушима, димензија 2,70 x око 0,60 цм. Описани мотиви подсећају на трагове украшавања техником тауширања, иако недостају трагови жице која је првобитно могла бити уметнута у урезане жлебове. Мотив вука карактеристичан је за мачеве из радионица у Пасауу, града у југоисточној Немачкој.

Сл. 1. – Средњовековни мач из Медвеђе код Трстеника – пре и после конзервације

Сл. 2. – Накрсница мача из Медвеђе код Трстеника

Сл. 3. – Средњовековни мач из Медвеђе код Трстеника – поглед са стране

На основу морфолошких и типолошких карактеристика накрснице, јабуке и сечива, а посебно дужине и ширине рукохвата, али и изнетих аналогија и урезаних мотива, пре свега штакастог крста и вука, мач из Медвеђе може се, уз дозу опреза, датовати у другу половину/крај 13. и прву половину 14. столећа, и извесно представља продукт неке од пасавских мачарских радионица.[3] Његова анализа може значајно допринети разумевању војне опреме и борбених техника средњовековног периода у овом делу Србије, као и расветљавању историјских околности које су довеле до његовог доспећа у речни ток. Ово откриће такође употпуњује корпус средњовековних мачева пронађених дуж доњег тока Западне Мораве и у њеном ширем залеђу. Поред примерка из Медвеђе код Трстеника, који је предмет анализе у овом раду, до сада су забележена још четири средњовековна мача – у Грабовцу код Трстеника, Шаврану код Крушевца, као и у Каленићком Прњавору и Жупањевцу код Рековца. На основу типолошких карактеристика и аналогија, мач из Грабовца датиран је у другу половину 13. и почетак 14. века, док је примерак из Каленићког Прњавора смештен у прву половину 15. столећа. За мачеве из Шаврана и Жупањевца, који се чувају у збирци Народног музеја у Крушевцу, недостају прецизнији подаци, што онемогућава утврђивање њихове типолошке класификације, као и прецизно одређивање времена настанка и употребе.[4]

Истраживања европских налаза откривају да је око 80% средњовековних мачева из периода од 10. до 15. века откривено у текућим или стајаћим водама – у рекама, језерима и речним рукав-

[3] Дејан С. Радисављевић, Јелена М. Вукчевић, Данијела Јовановић, „Средњовековни мач из Медвеђе..., стр. 307

[4] Marko Aleksić, "Mediaeval Swords from Southeastern Europe: material from 12th to 15th century", Belgrade, 2007; Дејан С. Радисављевић, Јелена М. Вукчевић, „Средњовековни мач из Грабовца код Трстеника", *Зборник Народног музеја Србије XXVI/1*, 2023, стр. 379-399.

цима, мртвајама, нарочито у непосредној близини некадашњих прелаза преко водених токова. Ова чињеница не може се посматрати искључиво као резултат насумичног губитка оружја, већ указује на могуће постојање ритуалних пракси или специфичних социоисторијских околности које су условиле депоновање оружја у водену средину. Отуда проучавање овог феномена захтева шири, мултидисциплинарни приступ, усмерен на разумевање симболичког значења мача не само као оружја, већ и као обредног предмета.[5]

Новопронађени мач из Медвеђе, којем недостаје врх сечива, искован је од гвожђа и има очувану тежину од 1.463. грама. Његова оштрица и сечиво делимично су оштећени корозијом, што је посебно изражено при врху, близу места прелома. Након проналаска, мач је неадекватно очишћен и премазан комерцијалним средством за заштиту од корозије, што је довело до љуспања и одвајања површинског слоја, чиме су посебно страдали урезани мотиви на сечиву који су највероватније били украшени месинганом жицом. На површини предмета нису уочене наслаге органског и неорганског порекла које су карактеристичне за предмете који су дуже лежали у воденој средини (као што су биолошке наслаге и наслаге седимената, песка и шкољки).[6] Детаљније анализе састава

---

[5] Ewart R. Oakeshott, "Records of the Medieval Swords", Suffolk, 1991; Arkadjusz Michalak, "Broń w wodnej toni. Uwagi o akwatycznych znaleziskach broni poź nośredniowiecznej na marginesie odkryć z Lutola Mokrego, [w:] Woda – żywioł ujarz miony i nieujarzmiony", V*II Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne, Materiały z konferencji w Janowcu, 24-25 maja 2012,* Zielona Gora: Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza, стр. 289-314; Dora Bošković, „Slatkovodni nalazi u zbirci hladnog oružja Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu“, у *Jurišićev zbornik. Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića*, Hrvatski restauratorski zavod, Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, 2009, 98-133.

[6] У речним седиментима, у којима је присутан низак ниво кисеоника, долази до тзв. анаеробне корозије. У таквим условима, на површини гвоздених предмета могу се формирати корозиони продукти попут сидерита ($FeCO_3$), који настаје у присуству угљен-диоксида . Присуство хлорида у речним седиментима може допринети формирању корозионих продуката попут минерала акагенита (β-FeOOH), који је познат по својој способности да задржава влагу и тиме поспешује даљу корозију, чак и након ископавања артефакта. Присутво сидерита тиме може се указивати на специфичне услове у којима се предмет налазио.

метала, као и корозионих производа могле би пружити додатне информације о присуству минерала гвожђа и сулфита, карактеристичних за гвоздене предмете пронађене у воденим срединама.

Када се гвоздени археолошки налази изложе атмосферским утицајима (пређу из анаеробен у аеробне услове), долази до дестабилизације формираних корозионих слојева. Присуство корозионих продуката попут минерала акаганеита (β-FeOOH) може интензивирати овај процес, доводећи до стварања микропукотина и раслојавања предмета.[7] Овакве промене могу резултирати губитком важних информација, па чак и потпуним уништењем налаза. Управо због оваквих ризика, правилна деласанизација и контрола релативне важности постају од суштинске важности за дугорочно очување археолошког гвожђа из речних средина. Због тога је разумевање процеса пропадања услед дејства корозије у различитим условима депозиције кључно за предвиђање дугорочне стабилности и очувања археолошких предмета у музејским условима.

Сл. 4. – Део површине мача пре конзервације

Површина мача из Медвеђе била је прекривена наслагама корозије различите дебљине и структуре – од компактних, кохерентних слојева до оних у виду љуспи и разлиставања, са видљивим пукотинама и индикацијама активне корозије (сл. 4). Упркос томе, метално језгро је у значајној мери остало сачувано. Корозиони процес је на појединим местима потпуно оштетио повр-

[7] Stephen Turgoose," Post-Excavation Changes in Iron Antiquities", *Studies in Conservation 27*, 1982, 97-101

шински слој, што је утицало на првобитни волумен и изглед предмета. Оштрица и сечиво мача делимично су деформисани и оштећени корозијом, посебно при врху, близу места прелома, док су на месту споја јабуке и рукохвата уочене деформације које могу указивати на оштећења настала пре или током похрањивања (депозиције) у речну средину (сл. 5). Деформације могу бити резултат утицаја фактора средине и корозије након потапања у воду.

Сл. 5. – Површина мача пре конзервације

Додатна оштећења настала су услед нестручног почетног чишћења и примене комерцијалних антикорозивних средстава, што је довело до љуспања површинског слоја и оштећења урезаних декоративних елемената који су били украшени таушираном жицом. Услед дејства корозије и нестручног чишћења, већина таушираних елемената је испала из жљебова, док су поједине форме уметнутог орнамента потпуно нестале. Претпоставља се да су корозиони продукти са гвоздене подлоге подигли украсе из угравираних жљебова, док је неадекватно чишћење довело до њиховог отпадања и трајног губитка. Ипак, рељефна структура жљебова у којима је био уметнут други метал углавном је остала очувана и још увек јасно видљива, иако су на појединим деловима трагови уметнутог орнамента потпуно нестали под дејством корозије и неадекватног сушења и чишћења.

Ова околност значајно је утицала на даље планирање конзерваторског третмана, који је био усмерен на стабилизацију објекта, очување сачуваних декоративних елемената и превенцију даљег пропадања материјала.

У оквиру конзерваторског поступка, најпре је извршен макроскопски преглед предмета, а затим и микроскопски преглед (на отвореним сондама) како би се сагледало опште стање предмета. Међутим, у оквиру прелиминарних опсервација, без спроведених металографских анализа, није могуће са сигурношћу разликовати их од оштећења насталих током похрањивања/депозиције. Јасни урези настали под тупим углом, који би могли указивати на употребу у борби, нису примећени. Такође, на самом сечиву, као ни на рукохвату, нису уочени трагови ватре, увијања или сечења, који би указивали на намерно уништавање мача пре потапања.

Након макроскопског и микроскопског прегледа обављена је рендгенска флуоресцентна спектрометрија, коришћењем преносног уређаја *Olympus Delta Professional 2000 C*. Овом методом детектовано је присуство бакра у зонама уреза, али у недовољној концентрацији за апсолутну потврду присуства месингане жице. Спектрометријске анализе спроведене су у циљу прикупљања података о компоненатама у легури тј. металу, укључујући и могућу примесу бакра и других елемената који су могли бити присутни у декоративним елементима (таушираној жици). У том смислу, спектроскопска анализа употребљена је како би се потврдила или оповргла претпоставка о постојању тауширане жице у орнаменталној обради предмета.

Ради уклањања површинских нечистоћа и масноћа које потичу од средстава употребљених приликом проналаска и првобитног чишћења, предмет је најпре био изложен хемијском чишћење, потапањем у ацетон. По отклањању нечистоћа, приступило се механичком чишћењу тврдокорнијих наслага и производа корозије, применом различитих алата, као што су скалпел, микромотор са челичним и синтетичким четкицама. Комбиновани поступак механичког и хемијског чишћења омогућио је прецизније уклањање наслага, при чему су у зависности од врсте и тврдоће материјала коришћени скалпели, дентал инструменти, игле, микромотор са различитим наставцима, као и ултразвучни скалпел. Откривање декоративних и урезаних детаља обављено је под микроскопом и уз помоћ увеличавајуће лупе.

Након механичког чишћења, мач је потопљен у дестиловану воду на 24 часа, у посебно припремљену каду, у циљу детектовања и мерења концентрације хлорида и других растворљивих соли. Присуство хлорида потврђено је сребро-нитратним тестом, док је њихова концентрација забележена кондуктометром. У циљу уклањања хлорида, обављена је стабилизација предмета потапањем предмета у алкалне растворепри чему је раствор загреван на температуру од 60° C. Екстракција хлоридних јона и других растворљивих соли трајала је дванаест недеља, уз периодичну примену сребро-нитратног теста и кондуктометријску контролу, све док раствор није задовољио контролне параметре. По завршетку овог процеса и сушења предмета, обављена је инхибиција корозије премазивањем загрејане површине предмета 3% раствором танинске киселине у дестилованој води, а поступак је поновљен с 5% раствором. Вишак танинске киселине уклоњен је микромотором са синтетичким четкама и алкохолом. Предмет је затим заштићен премазом од 3% раствора Paraloida B44 у ацетону.

Мач из Медвеђе, иако до сада обрађен у складу са доступним конзерваторским методама, и даље представља значајан предмет за даља интердисциплинарна истраживања. У циљу детаљнијег разумевања технологије његове израде, као и идентификације врсте метала и техничких поступака који су примењивани током производње, неопходно је спровођење додатних анализа у лабораторијским условима, под строго контролисаним параметрима. Пре свега, металографске анализе могу пружити кључне податке о унутрашњој структури метала, с посебним освртом на врсте легура које су коришћене у процесу израде. Ове анализе омогућавају идентификацију састава, процену могућих термичких третмана, што је од посебне важности за реконструкцију производног процеса, али и за разумевање функционалних карактеристика овог оружја. Употреба савремених аналитичких техника, као што су електронска микроскопија (SEM) и енергодисперзивна спектроскопија (EDS) могле би пружити податке који би допунили досадашње налазе и омогућили свеобухватнију интерпретацију мача у контексту технолошких пракси средњег века.

Компаративна анализа мачева из других подводних налазишта показује уочљиве сличности у степену очуваности, али и одређене разлике које указују на варијабилност у околностима депозиције и материјалном саставу. Многи од ових примерака претрпели су интензивне процесе корозије и деградације, што је довело до значајне трансформације њиховог првобитног изгледа. Разлике у интензитету корозије, чак и код артефаката који се датирају у исти хронолошки оквир, могу се довести у везу са употребом различитих металуршких техника, као и са локалним специфичностима самог налазишта – пре свега у погледу хемијског састава воде, температуре, степена аерације и карактеристика седимената.

Посебан проблем представљају интервенције настале услед претходних нестручних или прекомерних конзерваторских поступака, пре свега агресивног механичког чишћења, услед којег су у више случајева неповратно уклоњени површински слојеви. Као последица тога, сачувано је у искључиво метално језгро, док су орнаментални елементи, као и потенцијалне инкрустације или натписи, изгубљени.

Сви наведени аспекти указују на потребу за систематским и технолошки оријентисаним приступом у даљем истраживању овог мача. Интеграцијом резултата металографских анализа са подацима добијеним током конзерваторске обраде, могуће је добити не само увиде у технолошке карактеристике и степен оштећења, већ и околности његове употребе у борби. Истовремено, оваква истраживања омогућила би дубљу интерпретацију његове функције и симболике у ширем друштвеном и културног контексту средњовековног периода.

Дејан С. Радисављевић,
Дејан Булић, Милан Војновић

О ЖУПИ МОРАВИ И ЊЕНИМ ГРАНИЦАМА ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСКА АНАЛИЗА

Апстракт: У раду је пажња посвећена одређивању положаја и граница старе жупе Мораве, на основу доступне средњовековне писане грађе и османских дефтера из друге половине 15. и 16. столећа. Такође, предложене су и нове убикације појединих сеоских насеља, забележених у средњовековним владарским и властеоским повељама, битних за тему нашег истраживања.

Кључне речи: жупа, Морава, Горња Морава, Западна Морава, граница, средњи век, топонимија, историјска географија, село.

/Abstract: The paper focuses on determining the position and boundaries of the župa Morava, based on available medieval written sources and the Ottoman defters from the second half of the 15th and 16th century. New ubications of some rural settlements, recorded in medieval charters, which are important for the topic of our research, are also proposed.

Keywords: župa, Morava, Upper Morava, West Morava, border, middle ages, toponymy, Historical Geography, village./

Жупа је код Срба у средњем веку представљала основну територијално-управну јединицу, а истовремено и заокружену мању или већу географску целину. Смештене у долинама река и котлинама, у крашким пољима, као и у култивисаним равничарским пределима, жупе су сачињавале села са барем једним градом или тврђавом, у функцији управног средишта, али и рефугијума за околно становништво у време ратова. Такође, жупа је као географска и друштвена целина, истовремено представљала и земљиште и све

њене становнике – жупљане, који су се, у односу на град и његово становништво, али и на сточарске влашке заједнице по катунима, јасно разликовали својим седелачким, претежно ратарским начином живота.[1]

Одређивање прецизних граница појединих средњовековних српских жупа, међу њима и Мораве, која је предмет истраживања у овом раду, најчешће је отежано услед малог броја сачуваних писаних извора, који се углавном своде на владарске и властеоске повеље, али и услед потоњих административних промена, насталих у доба Деспотовине и након османских освајања територије средњовековне Србије. Но, и поред наведених недостатака, пажљивом анализом доступне писане грађе могу се дати извесни одговори битни за тему наших истраживања.

О средњовековној жупи Морави са гледишта историјске географије већ је писано у неколико наврата.[2] Међутим, поједина питања везана за њен опсег током средњег века остала су недовољно расветљена, те овај рад представља известан напор у том правцу.[3]

---

[1] Синиша Мишић, „Земља у држави Немањића“, *Годишњак за друштвену историју* IV/2-3 (1997) 133-134; Гордана Томовић, „Жупа“, у: *Лексикон српског средњег века*, ур. С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд, 1999, 195-197; Синиша Мишић, *Историјска географија српских земаља од 6. до половине 16. века*, Београд, 2014, 64.

[2] Андрија Веселиновић, „Чачански крај у средњем веку“, у: *Богородица Градачка у историји српског народа: Научни скуп поводом 800 година Богородице Градачке и града Чачка, новембар 1992*, ур. В. Корић, Чачак, 1993, 71; Гордана Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, у: *Научни скуп „Рудо Поље – Карановац – Краљево: од првих помена до Првог светског рата“*, одг. ур. Н. Тасић и Д. Драшковић, Београд – Краљево, 2000, 33-45; Гордана Томовић, „Жичко властелинство“, *Наша прошлост* 12 (2012) 15-19, са картом; Војкан Милутиновић и Марија Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, *Наша прошлост* 13 (2012) 99-102, са картом; Милош Ивановић, „Жупа Морава и околне области у позном средњем веку“, у: *Краљево – град и људи*, ур. А. Растовић и В. Милојевић, Београд – Краљево, 2023, 23-39.

[3] Срдачно се захваљујемо проф. др Синиши Мишићу са Филозофског факултета Универзитета у Београду на корисним сугестијама приликом писања рада.

У српској историографији изнета су до данас неколика различита мишљења о положају и границама жупе Мораве. Радослав Грујић (1932) био је уверења да је *Доњи Ибар са Поморављем, око ушћа Иброва у Мораву*, сачињавао *жупу звану Морава*.[4] Гавро Шкриванић (1952-1953) саопштава да је *жупа Морава била у области десне обале Западне Мораве од Трстеника до утока Бресничке реке, обухватајући део доњег Ибра*, односно већи део територије тадашњег Жичког среза.[5] Јован Алексић (1957) сматрао је да се ова жупа протезала претежно на десној страни Западне Мораве, од Овчарско-Кабларске клисуре, око Чачка, па низводно према ушћу Ибра, док је жупа Ибар захватала највећи део слива истоимене реке од Маглича на југу до њеног ушћа у Западну Мораву на северу.[6] На другој страни, Андрија Веселиновић (1993) наводи да је због малобројних извора тешко утврдити границе жупе Мораве, али износи претпоставку да се *могла простирати од планина Овчар и Каблар, вододелницом Јелице (или преко Драгачевске висоравни, до реке Белице),*[7] *где се граничила са жупом Моравица, на исток до средњовековних села Пешчаница и Буковица, која су припадала жупи Ибар, и избијала на Западну Мораву. На левој обали Западне Мораве ова жупа је вероватно обухватала чачанску котлину до њеног обода, где се граничила са жупом Борач (којој је припадала средњовековна Бресница са трговом) и облашћу Рудника*.[8] Гордана Томовић (2000, 2012) смешта жупу Крушилницу[9] на десну страну Западне Мо-

---

[4] Радослав Грујић, „Епархијска властелинства у средњовековној Србији“, *Богословље, орган Православног богословског факултета* VII/2 (1932) 99.

[5] Гавро Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, *Историски часопис* 4 (1952-1953) 165.

[6] Јован Алексић, „Жупе у сливу реке Ибра у средњовековној српској држави,“ *Историски часопис* VII (1957) 339-341.

[7] О положају, границама и насељима жупе и земље Моравице види: Милош Благојевић, „Жупе Моравица и земље Моравице“, у: *Свети Ахилије у Ариљу: историја, уметност. Зборник радова са научног скупа, 25-28. 05. 1996*, ур. М. Омчикус, Београд, 2002, 13-23; Дејан М. Булић, *Насеља и становништво „земље“ Моравице (XIV – средина XVI века)*, Докторска дисертација, мент. проф. др Синиша Мишић, Београд: Филозофски факултет, 214.

[8] А. Веселиновић, „Чачански крај у средњем веку“, 71.

[9] Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 166 помишља да се жупа Крушилница налазила на доњем току реке Расине, десне притоке Западне

раве, у поречје Жичке реке, Рибнице и Товарнице, између доњег тока реке Ибра, планине Столова и жупе Јошанице, односно нахије Гокчанице на југу, и средњовековне жупе Расине (турске нахије Козник) на источној страни, док жупу Мораву лоцира у долину Западне Мораве, од Овчарско-кабларске клисуре до доњег тока реке Ибра.[10] Војкан Милутиновић и Марија Марић (2012) дали су критике на раније претпоставке о простирању и границама жупе Мораве, док на приложеној карти ову жупу убицирају у долину Западне Мораве, између Овчарско-кабларске клисуре на северозападу и Трстеника на југоистоку.[11] Милош Ивановић (2023) констатује да се жупа Морава налазила између жупа Крушилнице и Борча, те да су се њене границе мењале током средњег века, као и да је њена територија *највероватније обухватала обе обале Западне Мораве, негде од Чачка на западу, с тим да јој његово подручје није припадало, до данашњег Краљева и доњег Ибра на истоку, или чак до Трстеника у том правцу*.[12]

Како можемо видети, о питању простирања жупе Мораве[13] изнет је до сада низ често опречних претпоставки, те би услед тога требало, из угла историјске географије, још једном извршити анализу доступних средњовековних писаних извора како би се отклониле постојеће недоумице и прецизније одредиле њене границе.

Средњовековна жупа Морава улазила је у састав удеоне кнежевине кнеза Страцимира, брата великог жупана Стефана Немање (1155. или 1166-1196),[14] који је између 1168. и 1189. или изме-

---

Мораве, око данашњег Крушевца, или вероватније западно од старе жупе Мораве, негде у пределу Лађевачке и Бресничке реке, где проналази и заселак Крушевицу у близини села Милочај.

[10] Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 36-44; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 10-19, 48.

[11] В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, 99-102, Карта 1.

[12] М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 24.

[13] О политичким приликама на тлу жупе Мораве и у суседним областима у позном средњем веку види: М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 23-39.

[14] Драгомир С. Поповић, „Да ли се Чачак у средњем веку звао Градац“, *Зборник Народног музеја Чачак* VI (1975) 85-90; Јованка Калић, „Србија у доба

ђу 1186. и 1190. године саградио своју задужбину цркву манастира Свете Богородице Градачке покрај реке Мораве (**Срацимирь сазда црковь прьсветїе Богородице Градаць оть два стльпа при рѣцѣ Мораве**; „Strazimir extruxit templum B. V. in Gradaz, duarum colomnarum, prope fluvium Moravam“),[15] у Градцу Моравском (данас Чачак), управном средишту жупе Мораве.[16]

кнеза Страцимира“, у: *Богородица Градачка у историји српског народа: Научни скуп поводом 800 година Богородице Градачке и града Чачка*, новембар 1992, ур. В. Кораћ, Чачак, 1993, 47-54; А. Веселиновић, „Чачански крај у средњем веку“, 62-64, нап. 26, 27; Синиша Мишић, „Историјска географија Србије у житијима Св. Симеона и Св. Саве“, у: *Свети Сава у српској историји и традицији: међународни научни скуп*, ур. С. Ћирковић, Београд – Краљево, 1988, 94; Синиша Мишић, „Територијално-управна организација Рудника и околине (12-15. век)“, у: *Рудник и Венчац са околином у средњем веку и раној модерни. Тематски зборник радова са научног скупа одржаног 21. октобра 2017. године у Народном музеју у Аранђеловцу*, ур. С. Мишић, Д. Радичевић, М. Шуица, Аранђеловац 2018, 7; Марија Копривица, „Православна црква у Шумадији у средњем веку“, у: *Шумадија у XV веку. Колективна монографија*, ур. С. Мишић и М. Копривица, Београд, 2018, 81, 92; Предраг Коматина, „*Житије Св. Симеона* од Стефана Немањића као извор за хронологију промена на великожупанском престолу“, у: *Стефан Првовенчани и његово доба*, одг. ур. А. Растовић, Београд, 2020, 25. О удеоним кнежевинама види: Милош Благојевић, „Српске удеоне кнежевине“, *Зборник радова Византолошког института* 36 (1997) 45-62. О цркви Богородичке Градачке, са старијом литературом, види: Милка Чанак Медић, „Нови подаци о архитектури и скулптури Богородице Градачке“, у: *Богородица Градачка у историји српског народа: Научни скуп поводом 800 година Богородице Градачке и града Чачка, новембар 1992*, ур. В. Кораћ, Чачак, 1993, 81-94.

[15] Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци 1927, 20-21, 46, 181, 281; Реља Новаковић, *Бранковићев летопис*, Београд, 1960, 41.

[16] Двојица дубровачких курира, Прибислав и Утјешен, предали су у Чачку (*in Çaçach*) 19. децембра 1408. године позив двојици дубровачких грађана, Марину Лебровићу и његовом сину Милу (*Marin de Lebro et Millo eius filio*), што је и први помен овог места под данашњим називом. О Градцу/Чачку у: Д. С. Поповић, „Да ли се Чачак у средњем веку звао Градац“, 85-90; А. Веселиновић, „Чачански крај у средњем веку“, 62-64, 69-70; Марија Вушковић, „Градац/Чачак“, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд, 2010, 89. Михаило Динић, „Југозападна Србија у средњем веку“, у: *Српске земље у средњем веку: историјско-географске студије*, прир. С. Ћирковић, Београд, 1978, 70, сматрао је да се Градац не може идентификовати са Чачком, те да је реч о имену краја око овог места. О

Првом и Другом жичком повељом (1219-1220, 1221-1224), краљ Стефан Првовенчани (велики жупан 1196-1217, краљ 1217-1227) и његов син, престолонаследник Радослав, потчинио је жупу Мораву (**Моравоу**) у духовном погледу Српској архиепископији у Жичи.[17]

Такође, Првом жичком повељом приложена су Архиепископији и села Пешчаница сва са Печаном, Буковица, Граховишта сва, Свињци, Грачаница, Радиево, Конарево, Чрњаве са Серчом и Брестница са тргом (**Пѣшьчаница вьса с Пѣчаном**, **Боуковица**, **Граховища вьса**, **Свиньци**, **Грачаница**, **Радиево**, **Конарево**, **Чрьнїаве сь Сѣрьчовь**, **Брѣстница сь трьгомь**).[18] Иако се у повељи не саопштава ко-јој жупи припадају наведена села, оправдано се сматра да су се налазила у жупи Морави.[19]

цркви Богородичке Градачке, са старијом литературом, види: М. Чанак Медић, „Нови подаци о архитектури и скулптури Богородице Градачке“, 81-94; М. Копривица, „Православна црква у Шумадији у средњем веку“, 92-93. Стојан Новаковић, „Охридска архиепископија у почетку XI века – Хрисовуље цара Василија II од 1019. и 1020. године (Географијска истраживања)“, *Глас Српске краљевске академије* LXXVI, *Други разред* 46 (1908) 42-43 и Михаило Динић, „Област централне Србије у средњем веку“, у: *Српске земље у средњем веку, историјско-географске студије*, прир. С. Ћирковић, Београд, 1978, 57, мишљења су да се Γραδέτζης – од словенског **Градьць**, у Београдској епархији, поменут у сигилиону византијског цара Василија II Бугароубице (976-1025) Охридској архиепископији из 1019. године, „с муком“ може идентификовати са средњовековним Градцем, на месту данашњег Чачка, те да је највероватније реч о пределу око истоимене реке у близини Ваљева, где се проналазе остаци једног утврђења.

[17] Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд, 2005, 572; Владимир Мошин, Сима Ћирковић и Душан Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника – књига I (1186-1321)*, Београд, 2011, 92, 94; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 15.

[18] В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, 91.

[19] Према мишљењу Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 150-156, у време издавања Прве жиче повеље (1219-1220) жупи Морави припадала су и села у долини реке Рибнице, као и на десној обали доњег дела тока Ибра и јужној обали Западне Мораве, између ушћа Ибра на западу и села Вранеши на истоку. Такође, Р. Грујић, „Епархијска властелинства”, 101 и село Замчање са заселком Дубово Гане (**Замьчане сь заселикмь Доубово Гане**), али и Тлсто Брдо са Рашким делом и Штитарином (**Тльсто брьдо са Рашкимь дѣломь**

Пешчаница је данашње село Пекчаница, око 22 км западно од Краљева,[20] док се заселак Печан у међувремену сјединио са овим селом.[21] Буковица и сада постоји под истим именом на обалама Буковачке реке, око 10 км североисточно од Пекчанице.[22] Конарево је истоимено село на левој обали Ибра, око 7 км југозападно од Краљева.[23] На основу помена села Горња Свињица, чије је друго име Опланићи, у османском дефтеру Смедеревског санџака из 1572. године,[24] село Свињци из Прве жичке повеље идентификује са садашњим селом Опланићи, на левој обали Западне Мораве, око 4 км северно од Краљева.[25] Село Граховишта сва на-

---

и с Щитариновь) и Гвочаницу са Пупавнима (**Гвочаница сь Пѹпавними**) смешта у жупу Мораву, што осим за Гвочаницу са Пупавнима чини и Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 155-157. Детаљније о убикацији ових топонима види: Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 24-25; 28-29, 39, са исправкама у: В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, 99, 101, нап. 36, 37. Детаљније о области Гокчаници види: Срђан Катић и Татјана Катић, „Насеља и становништво Гокчанице у средњем и раном новом веку“, *Гласник Етнографског института САНУ* LXV/2 (2017) 403-416.

[20] Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 101; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 157; М. Динић, „Југозападна Србија у средњем веку“, 70; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 15; В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, нап. 47.

[21] Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 157. Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 15-16 поистовећује заселак Печан са данашњим селом Петницом, удаљеним око 10 км северно од Пекчанице.

[22] Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 101; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 157; М. Динић, „Југозападна Србија у средњем веку“, 70; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 16; В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, нап. 47.

[23] Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 102; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 158; М. Динић, „Југозападна Србија у средњем веку“, 70; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 17-18. Детаљније о Конареву у средњем и раном новом веку, види: Александар Јаковљевић, „Трг Конарево у нахији Маглич, 15-16. век, средњовековни трг у раним османским изворима“, у: *Краљево – град и људи*, ур. А. Растовић и В. Милојевић, Београд – Краљево, 2023, 59-75.

[24] Ахмед Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, XV и XVI век, књ. III*, Чачак, 1985, 395-396.

[25] У османском попису из 1516. године наводи се село Горња Свињица у нахији Маглич, са четири влашке куће, а чији су се поједини становници одселили и насталини у Конареву: Ахмед Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, XV и XVI век, књ. I*, Краљево – Чачак – Титово Ужице,

лазило се вероватно у близини села Лађевци, око 14 км северозападно од Краљева.[26] Село Грачаница било је смештено на левој обали Западне Мораве у близини Опланића.[27] Село Радиево[28] није опстало до наших дана, а траг о њему није се сачувао ни у локалној топонимији. Међутим, на основу положаја сигурно убицираних села ове скупине, може се оквирно лоцирати у долину Западне Мораве, западно или северозападно од Краљева.[29]

1984, 322-323, 334. За убикацију села Свињци: Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 17; В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, 99, нап. 29. Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 157 село Свињци смешта на локалитет Свињчине у селу Рођевићи, око 14 км западно од Краљева.

[26] Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 157, село Граховишта лоцира на потес Старо Село, од један до два километра југоисточно од данашњих Рођевића. Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 16 *Граховишта сва* убицира на потес Граовише, подно Граовичког брда, на левој обали реке Рибнице, источно од брда Витош, у селу Мељаница, око 16 км јужно од Краљева. У попису влаха Смедеревског санџака из 1528. године бележи се, у нахији Морави и кадилуку Пожеги, село Осећин са Граховиштем са 36 кућа, 88 табија, једним муслиманом, једним табијом, једном баштином, као и четири ратаја и пет табија, на челу са примићурем Радованом, сином Селаковим, који је држао и села Лађане (данас Лађевци) и Ива (непознато): Ахмед Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, Чачак 1985, 76-77.

[27] Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 101-102 и Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 157-158, села Грачаницу и Радиево смештају на простор садашњих села Врдила, Мрсаћ, Самаиле, Адрани и града Краљева. На другој страни, Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 14-15 и В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, 99 село Грачаницу идентификују са данашњим Грачацем, око 8 км западно од Врњачке Бање и око 18 км југоисточно од Краљева. У османском дефтеру из 1476. године наводи се село Грачаница, које припада Островици, са пет влашких кућа, док се 1525. и 1528. године бележи у нахији Рудничка Морава: А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, XV и XVI век, књ. I*, 114, 415; *MAD 506, Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 104, Defter-i Hâkânî Dizisi: XIV, Ankara, 2009, 34. Како је територија источно од доњег тока Ибра улазила у састав нахије Маглич, то се Грачаница из Прве жичке повеље и из османских пописа 1476, 1525. и 1528. године никако не може поистоветити са данашњим селом Грачац: А. Јаковљевић, „Трг Конарево у нахији Маглич“, нап. 56.

[28] Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 17 сматра да се село Радијево налазило између десне обале Западне Мораве и Конарева.

[29] Исто, 15, 16.

Село Брестница *са трговом* је садашња Бресница, око 25 км северозападно од Краљева.[30] Село Чрњаве више не постоји,[31] док се његов заселак Серча идентификује са данашњим селом Сирчом, на левој обали Западне Мораве, око 6 км северно од Краљева.[32]

Како би се прецизније одредио опсег жупе Мораве почетком 13. века, потребно је дефинисати положај жупе Крушилнице (**жꙋпа Крꙋшилница/Крꙋшильница**), која се једини пут у писаним изворима јавља у Првој и Другој жичкој повељи (1219-1220, 1221-1224), а која се такође налазила под непосредном духовном јурисдикцијом Архиепископије у Жичи.[33]

У обе повеље жупа Крушилница бележи се као прва, те је у науци изнета претпоставка да су се села Талско са Ратином и Заклопитом луком, Тополница са Војушами, Рибница са Бреном,

---

[30] Владета Петровић, „Бресница“, у: *Лексикон градова и трговa средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд, 2010, 58; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 18-19; Синиша Мишић, „Географско-историјски оквири Шумадије“, у: *Шумадија у XV веку. Колективна монографија*, ур. С. Мишић и М. Копривица, Београд, 2018, 23; В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, нап. 47; А. Јаковљевић, „Трг Конарево у нахији Маглич“, 73-74. Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 102 и Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 159 ово село правилно идентификују са данашњом Бресницом, али га погрешно лоцирају у жупу Борач. Детаљније о Бресници: Радомир М. Илић, „О љубићским селима – Антропогеографска проучавања“, *Насеља и порекло становништва* II, *Српски етнографски зборник* 5 (1903) 60-65.

[31] Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 102 сматра да је ово село било на територији тадашње *општине* Милочај. Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 158 село Чрњаве смешта на леву обалу Западне Мораве, у близини Сирче. Према мишљењу Г. Томовић, село Чрњаве истоветно је са селом Црнилова/Црниљево у нахији Рудничка Морава, забележеним у османским пописима из прве половине 16. века: А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 145, 291, а које без поузданих доказа убицира код потеса Метаљка на брду Грабак у селу Губеревцу, на планини Котленик, око 10 км северно од Сирче: Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 18.

[32] Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 102; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство”, 158; Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 41; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 18; С. Мишић, „Географско-историјски оквири Шумадије“, 23; В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, нап. 47.

[33] В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, 92, 94.

Жича са Батином и Рибичи са Чрном реком (**село Тальско и сь Ратиновь и сь Заклопитовь лѹковь, Топольница сь Боюѹшами, Рибьница и сь всѣми ѡбрьшьми и сь Брѣновь, Жича сь Батиномь, Рибичи сь Урьновь рѣкомь**),[34] налазила у овој жупи.[35] Овакав закључак може указивати да су се границе жупе Мораве мењале током средњег века,[36] с обзиром на то да се на основу повеље манастира у Дренчи зна да се село Жича 1382. године налазило у споменутој жупи.[37]

Као додатни аргумент за наведену убикацију жупе Крушилнице послужило је постојање данашњег села Крушевице,[38] око 5 км југозападно од Краљева, а у чијем атару се налази и манастир Жича.[39]

---

[34] Исто, 91.

[35] Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 39; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 10, 48. Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 166 помишља да се жупа Крушилница налазила на доњем току реке Расине, десне притоке Западне Мораве, око данашњег Крушевца, или вероватније западно од старе жупе Мораве, негде у пределу Лађевачке и Бресничке реке, где проналази и заселак Крушевицу у близини села Милочај.

[36] М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 24.

[37] Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара: текст, коментари, снимци*, Београд, 2015, 181. Детаљније о поседу манастира у Дренчи види: Дејан С. Радисављевић и Милан Војновић, „Властелинство манастира Ваведења Пресвете Богородице у Дренчи“, *Историјски часопис* LXXIII (2024) 67-96.

[38] Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 13, 39-40. С обзиром на то да су османски дефтери Смедеревског санџака из друге половине 15. и 16. века до сада публиковани фрагментарно и често са непоуздано ишчитаним топонимима, у раду се наводе само подаци за које смо засигурно утврдили да се односе на село Крушевицу (данас Жичу) код Краљева.

[39] Није за сада могуће прецизније утврдити када је село Жича, поменуто у повељи, променило своје име. Судећи према доступним писаним изворима, чини се да се то највероватније догодило између краја 14. и средине друге половине 15. века: А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. I*, 245; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 181. Године 1476. мезра села Крушевице у оквиру зеамета Лепеница, другим именом субашлук Трстеник, била је пуста. Према попису из 1516. године мезра Крушевица, у нахији Маглич, налазила се у рукама кнеза Радича и насељавали су је власи. У дефтеру из 1523. године поново је уписана као мезра у нахији Маглич са приходом од 200 акчи. Године 1528. бележи се село Крушевица у кадилуку Пожега, у кнежини кнеза Радича, сина Раца, са шеснаест влашких кућа и 25 табија, под примићурем Страхињом, сином Радичевим, као и са манастиром Ра-

Уколико прихватимо горе наведену убикацију Крушилнице, онда је ова жупа почетком 13. века захватала равничарски појас дуж десне обале доњег тока Ибра, од његовог излаза из Ибарске клисуре код Црне реке и села Матаруге до ушћа у Западну Мораву, али и сливове његових десних притока, Жичке реке, Ковачког потока, Рибнице и Совљака. Такође, у њен састав улазио би и равничарски предео дуж десне обале Западне Мораве, од ушћа Ибра до Подунавског потока, а можда и даље ка истоку, до Трстеничке сутеске и ушћа Попинске реке.

Међутим, заснивање претпоставке о положају жупе Крушилнице једино на основу постојања села Крушевице није довољно убедљиво,[40] пошто овај топоним, према доступним изворима, није старији од прве половине 15. века,[41] као и због чињенице да се истоимени топоними јављају у готово свим жупама под непосредном духовном јурисдикцијом Архиепископије у Жичи (Велика и Мала Крушевица – села и Крушевичка река код Рековца (Левач), Велика Крушевица – село код Крушевца (Левач), Велика и Мала Крушевица – пољане, раније села код Александровца (Расина), Крушевица – крај и река у селу Гледић код Кнића (Борач),

---

јича (Жича), са два ратаја и једним табијом, у рукама примићура Херака, сина Вукасовог. Према дефтеру насталом око 1540. године село Крушевица имало је девет кућа и четворицу неожењених. Године 1572. наводи се да је мезра Крушевица, са два чифтлука, смештена између Папратнице (данас Матаруге) и Конарева,те да је обрађују житељи Папратнице и других села, и за то плаћају 565 акчи пореза. Такође, у истом дефтеру уписано је и село Крушевица у нахији Морава и кадилуку Пожега, са једанаест домова, једним неожењеним и једанаест баштина: А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. I*, 245, 351; Исти, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 27, 84-85; Исти, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. III*, 406, 431, 463, 532.

[40] В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, нап. 43 износе критику на предложени положај жупе Крушилнице, али не дају њену убикацију.

[41] У повељи манастира у Дренчи из 1382. године бележи се село Жича, док се пуста мезра села Крушевице у оквиру зеамета Лепеница, другим именом субашлук Трстеник први пут помиње 1476. године: А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. I*, 245; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 181.

Крушевица – раније село, сада потес, северно или источно од Чачка (Морава) и др.).[42]

Такође, како се у обе повеље жупе под духовном јурисдикцијом Архиепископије ређају јасним географским редом, у смеру кретање казаљке на сату, мишљења смо да би жупу Крушилницу требало тражити јужно од жупе Мораве, а западно од жупе Јехошанице, која се наводи као последња. У том смеру индикативан је податак да се јужно од манастира Студенице и планине Заједница (1076 м) проналази река Крушевица, на чијим обалама лежи и истоимено село,[43] а изнад села Доње Брвенице и заселка Гостирадиће издиже се Круши врх (741 м). Код манастира Градац, Крушевица са Градачком реком образује реку Брвеницу, која се улива у Ибар са леве стране, подно средњовековне тврђаве Брвеник,[44] док се само 9 км низводно Ибром налази ушће Јошаничке реке, у чијем се сливу убицира стара жупа Јехошаница.[45]

Нажалост, добро обавештени архиепископ Данило II (1324-1337), пишући о краљици Јелени и подизању цркве манастира

---

[42] Тодор Бушетић, „Левач“, *Насеља и порекло становништва* II, *Српски етнографски зборник* 5 (1903) 493; Станоје Мијатовић, „Темнић, антропогеографска студија“, *Насеља и порекло становништва* III, *Српски етнографски зборник* 6 (1905) 247, 250, 251, 254, 264, 266, 274, 283, 290, 323-325, 344, 348, 350, 358, 350, 369; Михаило Драгић, „Гружа: антропогеографска испитивања“, *Насеља и порекло становништва* XX, *Српски етнографски зборник* 21 (1921) 239-240; А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 19, 166-167, 323; Драгана Амедоски, *Сумарни дефтер Крушевачког санџака из 1516. године*, Београд, 2023, 382, 386.

[43] Нажалост, повеља манастира Градца није сачувана. Село Крушовица (данас Крушевица) први пут се јавља у попису зеамета и тимара области Брвеник из 1477. године, са четири куће, једним неожењеним и једном удовицом, као и приходом од 412 акчи: Татјана Катић и Гордана Гарић Петровић, „Попис зеамета и тимара области Брвеник из 1477. године“, *Мешовита грађа* XXXII (2004) 171.

[44] Радомир М. Илић, „Ибар – антропогеографска проучавања“, *Насеља и порекло становништва* III, *Српски етнографски зборник* 6 (1905) 627, 639, 660; *Topografska karta 1:25000, sekcija Novi Pazar 1-1 (Ušće), br. lista 580-1-1*, Beograd (drugo izdanje) 1971; *Topografska karta 1:25000, sekcija Novi Pazar 1-4 (Raška – istok), br. lista 580-1-4*, Beograd (drugo izdanje) 1971.

[45] В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, 102-110, Карта 2-3, сл. 1-2.

Градца (1277-1282), не саопштава име области у којој је сграђено поменуто сакрално здање,[46] што не чине ни познији српски летописци.[47]

Услед географских особености тока Ибра, у долини ове реке постојало је више жупа. Ибар је као јединствена целина улазио у састав удеоне кнежевине Стефана Немање. Међутим, већ у Другој жичкој повељи (1221-1224) наводе се оба Ибра (**ѡба Ибра**),[48] што указује да је са развојем српске средњовековне државе дошло и до уситњавања територијално-управних јединица. У долини Ибра образовано је неколико мањих жупа,[49] међу којима се, поред Горњег Ибра, Јелца, Ибра и Јехошанице, вероватно налазила и жупа Крушилница у сливу реке Крушевице/Брвенице.

Судећи према повељи цара Стефана Уроша (1355-1371) о замени поседа између кнеза Војислава Војиновића и челника Мусе, претпостављена територија жупе Крушилнице, односно долина Крушевице/Брвенице није се нашла у границама жупе града Брвеника 1363. године.[50]

На основу изнете убикације жупе Крушилнице, сматрамо да су се села Талско са Ратином и Заклопитом луком, Тополница са Војушами, Рибница са Бреном, Жича са Батином и Рибичи са Чрном реком свакако налазила у жупи Морави, за шта потврду проналазимо и у једном нешто познијем писаном извору.[51]

Село Талско данас не постоји, а његова убикација на месту садашњих села Кованлук и Метикош, око 3 км, односно 5 км ју-

---

[46] Ђуро Даничић (прир.), *Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други*, Загреб, 1866, 75, 91, 98.

[47] Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 70, 283

[48] Другом жичком повељом заповеда се да су жупе Јелшаница, Пнућа и оба Ибра (**Ѥльшаница**, **Пнѹка**, **ѡба Ибра**) слободне од протопопа: В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, 94.

[49] Марија Копривица, „'Држава' краљице Јелене“, у: *Јелена – краљица, монахиња, светитељка. Тематски зборник радова посвећених краљици Јелени*, ур. К. Митровић, Брвеник – Манастир Градац, 2015, 21.

[50] Детаљније о повељи из 1363. године види: Марко Шуица, „Повеља цара Уроша о замени поседа између кнеза Војислава и челника Мусе (1363, 15. јул, индикт 1)“, *Стари српски архив* 2 (2003) 143-166.

[51] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 181.

гоисточно од Краљева,[52] није одржива, пошто се на положају Кованлука налазило ишчезло село Грабовица.[53] Ратина је данашње истоимено село на десној обали Ибра и Западне Мораве, око 4 км источно од Краљева, а Заклопита лука садашње село Заклопача, у источном суседству Ратине.[54] Село Тополница поистовећује се са Врбом, око 9 км југоисточно од Краљева,[55] али се највероватније налазило у окружењу извора Тополовац у атару села Заклопаче.[56] Положај заселка Војуше не може се за сада са сигурношћу утврдити.[57] Село Рибница лежи на обалама Рибничке реке, десне притоке Ибра, око 7 км јужно од Краљева, док се заселак Брена идентификује са насељем Берановцем, источно од доњег тока Рибнице.[58] Село Жича налазило се на Жичкој реци, на месту данашњег

---

[52] Р. Грујић, „Епархијска властелинства", 100; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство", 152-153; Г. Томовић, „Жичко властелинство", 10-11.

[53] А. Јаковљевић, „Трг Конарево у нахији Маглич", нап. 56.

[54] Р. Грујић, „Епархијска властелинства", 100; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство", 153; Г. Томовић, „Жичко властелинство", 11.

[55] Р. Грујић, „Епархијска властелинства", 100; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство", 153; А. Јаковљевић, „Трг Конарево у нахији Маглич", нап. 56. На основу помена Врбе у османским дефтерима из 1519. и 1533. године, не узимајући у обзир да је могло доћи до промене назива у периоду од почетка 13. до друге половине 15. века, В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице", 99, нап. 35 мишљења су да се ово село не може идентификовати са жичком Тополницом. На другој страни, Г. Томовић, „Жичко властелинство", 11-12 село Тополницу поистовећује са данашњим Вранешима, што се не може прихватити с обзиром на то да је старији назив овог села био Владимир(ина): А. Јаковљевић, „Трг Конарево у нахији Маглич", нап. 56.

[56] *Topografska karta 1:25.000, sekcija Kraljevo 4-1 (Vitanovac), br. lista 530-4-1*, Beograd, (drugo izdanje) 1971.

[57] Можда се налазио код извора Вујинац на потесу Вртопа у атару Врбе: *Topografska karta 1:25000, sekcija Kraljevo 4-1 (Vitanovac), br. lista 530-4-1*, Beograd (drugo izdanje) 1971. Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство", 153-154 заселак Војушу лоцира на потес Старо Село у селу Вранеши, док га Г. Томовић, „Жичко властелинство", 12 убицира даље ка истоку, у атар села Подунавци, на Вујашки поток, који са Букуревцем гради Подунавску реку, десну притоку Западне Мораве.

[58] Р. Грујић, „Епархијска властелинства", 100; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство", 154; Г. Томовић, „Жичко властелинство", 12-13; В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице", нап. 47.

села Крушевице, око 6 км југозападно од Краљева,[59] у околини архиепископске цркве Светог Спаса, која је по њему и понела свој други назив.[60] Заселак Батина био је на истоименом потесу на источној страни села Крушевице, на међи са суседном Рибницом.[61] У селу Матаруге и данас постоји заселак Црна река, који лежи на ушћу истоимене десне притоке Ибра, око 15 км југозападно од Краљева.[62] Село Рибић[63] у нахији Морави и кадилуку Пожега, јавља се у османском попису влаха Смедеревског санџака из 1528. године, са девет домова, 14 табија, две баштине и једним ратајем.[64] Према попису насталом око 1540. ово село, чији је други назив био Ђеремница (Ђерманица), имало је пет кућа, док се 1572. године наводи као пусто, те да се обрађује извана.[65] На основу података из повеље и споменутих дефтера, средњовековни Рибичи (Рибић) могу се позиционирати у долину Црне реке, узводно од истоименог заселка.[66]

---

[59] Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 100; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 154; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 13.

[60] Недавно је назив села Крушевице промењен у Жича.

[61] Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 155. На другој страни, Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 13-14. заселак Батину смешта на Батин поток, један од изворишних кракова Ковачког потока, десне притоке Ибра, у међама села Крушевице.

[62] Р. Грујић, „Епархијска властелинства”, 100; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 155; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 14.

[63] Истоветно са селом Рибичи из Прве жиче повеље.

[64] А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 196.

[65] Исти, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. III*, 442, 502. У попису насталом око 1540. године наводи се село Ђерамница у нахији Маглич, са два дома и две баштине: Исто, 533.

[66] Р. Грујић, „Епархијска властелинства“, 100. Према мишљењу Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 14 село Рибичи је истоветно са данашњим селом Замчање, око 20 км југозападно од Краљева. Међутим, превиђа се чињеница да се село Замчани, односно садашње Замчање, бележи паралелно са Рибићима у османским пописима из 1528. и 1572. године: А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 199-200; Исти, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. III*, 436, те се оваква идентификација не може прихватити. Такође, Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 55 село Рибичи поистовећује са данашњим селом Матаруге, што из истих разлога није одрживо.

Архиепископији у Жичи приложене су Првом повељом, поред других планина и над Брезницама Жељин, зимске паше од Брезне доле низ Сутеску, као и зимска и летња пасишта с оне стране Котленика (**надь Брѣзницами Желинь, а зимне паше ѡд Брѣзне долоу низь Соутѣскоу сь всѣми пашами, ꙗкоре прѣмле църк(о)вьна меда, сь всѣми пашами зимьними и лѣтьними, а по ѡне с<т>рѣнѣ Котлѣника**).[67] Планина Жељин (1785 м), југоисточно од Краљева, сачувала је и данас свој назив и представља развође сливова Ибра и Расине.[68] Локацију Брезнице, реке или села, према којој се ближе одређује положај Жељина, није могуће одредити, с обзиром на то да се овај назив није очувао до наших дана.[69] Данашње село Брезна смештено је између Жељина, Гоча и Столова, око 20 км јужно од Краљева, у изворишном делу реке Клисуре (Турије), која са реком Сокоља гради Рибницу, десну притоку Ибра.[70] Под Сутеском се у повељи подразумева Ибарска клисура,[71] са кањоном Брезанске (Гвоздачке) реке, десне притоке Ибра.[72] Планина Котленик простире се између Западне Мораве на југу, Груже на истоку и Бресничке реке на западу, северно и североисточно од Краљева. Под *оном страном Котленика* разумеју се источне падине ове планине окренуте Гружи, на супротној страни у односу на манастир у Жичи.[73]

---

[67] В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, 91.

[68] Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 163-164; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 29.

[69] Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 29.

[70] Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 164.

[71] У Ђ. Даничић (прир.), *Животи краљева и архиепископа српских*, 379 саопштава се да је патријарх Јоаникије II (арх. 1338-1346, патр. 1346-1354) преминуо 1354. године на Полумири у Сутесци (**прѣстави се на Полоумири вь Соутѣсцѣ**). Уп. В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, нап. 50. Реч је о данашњем селу Полумир на левој обали Ибра, у Ибарској клисури, насупрот ушћа Брезанске реке, око 38 км југозападно од Краљева.

[72] Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 29 мишљења је да се под Сутеском подразумева клисура дуж тока реке Клисуре (Турије), низводно од Брезне до села Каменице, око 15 км јужно од Краљева.

[73] Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 164; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 22.

Краљ Стефан Урош II Милутин (1282-1321), хрисовуљом издатом највероватније 1282. године, потврдио је манастиру Хиландару на Светој Гори дарове својих претходника, деде и оца, међу којима се наводи и виноград у Лозници у Морави[74] (**Оу Лозьници оу Моравѣ виноградь**).[75] Исти податак саопштава се и у његовој повељи хиландарском пиргу Хрусији (фалсификат) из 1303-1304. године (**Оу Лозѣници оу Моравѣ виноградь**), као и у хри-

[74] Требало би скренути пажњу да се осим жупе Мораве око горњег и средњег дела тока Западне Мораве, у изворима јавља и истоимена жупа у долини Биначке Мораве, узводно од Гњилана. У овој жупи приложио је краљ Стефан Милутин хиландарском пиргу Хрусији 1303-1304. године село Смира (**И оу Моравѣ село Смира**), док се у повељи овом пиргу византијског цара Андроника II Палеолога (1282-1328) из 1308. године ово село бележи као Измира у Морави (**И село ȣ Моравѣ нарекомоѥ Измира**). Такође, цар Стефан Душан даривао је Хиландару 1348. године село Пониша у жупи Морави (**Село Пониша оу Моравѣ**): С. Новаковић, *Законски споменици*, 421; В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, 380, 381, 406. Смира или Измира је садашње село Смира (алб. Smirë), око 5 км југозападно од Витине. Село Пониша је данашњи Понеш (алб. Ponesh), око 10 км западно-северозападно од Гњилана. Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 35 грешком наводи да постоји једино жупа Морава у подручју реке Западне Мораве.

[75] С. Новаковић, *Законски споменици*, 390; В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, 279. Краљица Јелена, ћерка Јована Анђела и супруга краља Стефана Уроша I (1243-1276), издала је 1289. године повељу Дубровчкој општини на Котражи (**И тȣ имь мил(о)сть створи крал(е)вьство ми на Котражи**), која се поистовећује са истоименим селом у Драгачеву, око 29 км југозападо од Чачка и око 10 км јужно од Гуче: А. Веселиновић, „Чачански крај у средњем веку“, 64-65; В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, 287-288. Међутим, по нашем мишљењу, реч је о ранијем селу, а данас заселку Котраже у селу Градац, подно врхова Џамија (967 м), Китица (1030 м) и Столац (1033 м), на изворишту Котрашког потока (Сенац), десне притоке Брвенице, око 6 км јужно од Јеленине задужбине манастира Градца, у области која је била под њеном непосредном управом: *Topografska karta 1:25000, sekcija Novi Pazar 1-3 (Raška – zapad), br. lista 580-1-3*, Beograd (drugo izdanje) 1971. Детаљније о убикацији Котраже, види: М. Копривица, „'Држава' краљице Јелене“, 15-17, нап. 29. О пореклу краљице Јелене види: Aleksandar Uzelac, „Patrimony of Queen Jelena (On the beckground of Serbian-Hungarian conflicts in the thirteenth and fourteenth centuries)“, *Црквене студије* 22 (2025) 303-310.

совуљи[76] цара Стефана Душана (краљ 1331-1345, цар 1346-1355) манастиру Хиландару из 1355. године (**И оу Мораве оу Лозници виноградь**).[77] Лозница је данашње истоимено село на северним падинама планине Јелице, око 3 км јужно од Чачка.[78]

Цар Душан боравио је надомак жупе Мораве 10. августа 1354. године,[79] када је на Брусници под Рудником (**на Броусници подь Роудникомь**) издао повељу којом је манастиру Хиландару потврдио село Лесковљане, поклон госпође Вишеславе са синовима Богданом и Богојем.[80] Брусница је данас село у западном суседству Горњег Милановца, око 20 км североисточно од Чачка.[81] Међутим, како се у повељи користи предлог *на* испред топонима, могуће је да се се под Брусницом подразумева река Речица, десна притока Деспотовице, или пак сама Деспотовица, која се код села Брђани, око 13 км североисточно од Чачка, улива у Дичину, леву притоку Западне Мораве.[82]

---

[76] Такође, овом повељом цар Стефан Душан потврдио је манастиру Хиландару и половину ловишта на Морави (**И на Мораве половина ловишта, како то к и прѣжде било**): С. Новаковић, *Законски споменици*, 431; А. Веселиновић, „Чачански крај у средњем веку“, 67.

[77] С. Новаковић, *Законски споменици*, 394, 431; В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик (прир.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, 370, 371.

[78] Ј. Алексић, „Жупе у сливу реке Ибра“, 340; А. Веселиновић, „Чачански крај у средњем веку“, 65-66; Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 39.

[79] У рано лето 1335. године, користећи погодну околност док је цар Стефан Душан био у освајачком походу против Византије, краљ Карло I Роберт (1301/1308-1342) са својом војском, коју су поред Мађара, чинили и војници босанског бана Стјепана II Котроманића (1322-1353), извршио је упад на територију северне Србије. Међутим, када су српски одреди стигли у манастир Жичу, изненађена угарска војска, почела је у нереду и паници да се повлачи према реци Сави код Београда, где се, услед насталог метежа, удавио велики број војника, док су босанске велможе Ружмир и Милтен Драживојевић пришли на српску страну: Божидар Ферјанчић, „Освајачка политика краља Душана“, у: *Историја српског народа 1*, ур. С. Ћирковић, Београд, 1981, 514-515.

[80] С. Новаковић, *Законски споменици*, 426-428; А. Веселиновић, „Чачански крај у средњем веку“, 68; Станоје Бојанин, „Повеља цара Стефана Душана о даровању села Лесковљане манастиру Хиландару (1354, 10. август)“, *Стари српски архив* 4 (2005) 119-134.

[81] Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 41; С. Бојанин, „Повеља цара Стефана Душана о даровању села Лесковљане”, 134.

[82] *Topografska karta 1:25.000, sekcija Lazarevac 4-4 (G. Milanovac), br. lista 479-4-4*, Beograd (drugo izdanje) 1971.

Повељу својој задужбини манастиру Ваведења Пресвете Богородице у Дренчи, монах Доротеј, бивши деспот, са сином јеромонахом Данилом, писао је у Морави у месту званом Жича, у храму Светог Вазнесења (**Сїꙗ вса написаше се вь Мѡраве мѣстѣ рекомѣмь Жича вь Храмѣ Светаго Вьзнесенїа**),[83] што је јасан показатељ из последње четвртине 14. века да су се манастир и село Жича налазили у жупи Морави.

Деспот Ђурађ Вуковић (1427-1456) потврдио је 1429. године баштинске поседе великом челнику Радичу, стечене у доба деспота Стефана Лазаревића (кнез 1393-1402, деспот 1402-1427), међу којима се наводе и у Горњој Морави села Оброво, Лескова, Платово, Јабучје и пуста селишта Ковачи, друга Лесковица и Вражице (**И ꙋ Горнои Моравѣ село Оброво, село Лѣсковаа, село Платово, село Ꙗбꙋчіе, и три селища пꙋста, Ковачи и другаа Лѣсковица и Вражице**).[84] Након тога, велики челник Радич је повељом из 1430/1431. године[85] доделио половину *обровских села*[86] на Морави својој задужбини манастиру Светог Георгија у Врањевштници, а другу половину *част-*

[83] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 181, 185, 188. Такође, деспот Ђурађ Вуковић издао је 11. септембра 1429. године у патријаршији у Жичи (**ꙋ патрїархїи ꙋ Жичиї**) повељу манастиру Есфигмену на Светој Гори: Павле Ивић, Војислав Ђурић и Сима Ћирковић (прир.), *Есфигменска повеља деспота Ђурђа*, Београд – Смедерево 1989, 10, 72. Уп. М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 38.

[84] Cyril Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives of the Athonite Monastery of Kastamonitou“, *Cyrillomethodianum* XX (2015) 172.

[85] Извод из повеље сачуван је у виду фреско натписа, обновљеног 1737. године, на јужном зиду припрате цркве манастира Светог Ђорђа у Врањевштници: Дејан С. Радисављевић и Дејан М. Булић, „Надгробни натпис Радосава, сина Хрнетиног (Хрњетиног), из села Борач у Гружи (последња трећина 14 – прва половина 15. века)“, *Натписи и записи* 10 (2024) 15.

[86] М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 37 исправно сматра да се ова синтагма односи на Радичева села у Горњој Морави, од којих је изглада Оброво (данас Обрва) било најзначајније насеље.

ному Благовештењу[87] (**на Мораве половина ѡбровскихъ сель що се къ Обров҃ предрьжи, половина частном҃ Благовещенїю**).[88]

Село Оброво је данашња Обрва на левој обали Западне Мораве, око 12 км северозападно од Краљева.[89] Село Лескова имало је 1476. године осам кућа и једно удовичко домаћинатво. Године 1528. село Љесково у нахији Морава било је, са селима Кадрага (Катрга) и Темнић (Тавник), у поседу кнеза Радича, сина Рациног, и бројало је 22 куће, 65 табија и једног муслимана.[90] Налазило се у близини садашњих села Обрве, Катрге и Тавника, око 15 км северозападно од Краљева.[91] Село Платово не може се прецизније

---

[87] Реч је о Радичевој задужбини, цркви посвећеној празнику Благовештења Пресвете Богородице на реци Грабовничици, која је своје поседе изгубила након османског освајања 1427/1428. године. Налазила се највероватније не локалитету Падине у селу Велика Грабовница, изнад десне обале Грабовничке реке, десне притоке Расине, око 6 км северозападно од Бруса: C. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives“, 174-176; Дејан С. Радисављевић, „Жупа Расина и њене границе – Кратка студија из историјске географије“, *Љубостињска приношења* 9 (2024) 101-102, Карта 1.

[88] C. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives”, 190.

[89] Миодраг Ал. Пурковић, „Попис села у средњовековној Србији”, *Годишњак Скопског филозофског факултета* 4/2 (1940) 122; Гавро Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича Поступовића“, *Историјски часопис* XX (1973) 130; Вера С. Тошић, „Велики челник Радич“, *Зборник за историју (Матице српске)* 13 (1976) 14; C. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives“, 167; М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 34. У селу Обрва у кази Островица било је 1476. године 20 домова и 13 табија, у рукама примићура Рахча, сина Милошевог. Године 1525. село Обрво бележи се у нахији Морава и бројало је 56 домова, 22 неожењена, једну удовицу и два муслимана. Према попису из 1528. године имало је 41 кућу, 111 табија, једну удовицу, два ратаја, четири табије, једног теклића и пет табија. У дефтеру насталом након 1528. године уписано је са 50 домова, 16 неожењених и једним примићуром: А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. I*, 111, 454-455; Исти, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 96-98, 332-333.

[90] А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 56-57; Исти, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 110. Уп. Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 43.

[91] Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 43; М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области”, 34. Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича“, 130 наводи да село под овим именом данас не постоји, али помишља

лоцирати, пошто се овај топоним није очувао до наших дана, али се вероватно налазило на потезу између данашњих села Обрве и Бечња.[92] Село Јабуче у нахији Морава, у кнежини кнеза Јована, бележи се у османском попису из 1476. године, са шест кућа и једним удовичким домаћинством, под примићуром Живаном. Године 1525. у селу је било десет домова, пет неожењених, као и три баштине. Према попису влаха из 1528. године налазило се у нахији Морава, у кнежини кнеза Вукдрага, сина Грујиног, и имало је шеснаест домова, 33 табије, и по једног ратаја, табију и баштину. У попису насталом након 1528. године у селу Јабучју у нахији Рудничка Морава наводи се десет кућа и тројица неожењених.[93] На основу наведених података село Јабучје налазило се у близини данашњих села Бечањ и Бресница, око 25 км северозападно од Краљева.[94] У попису насталом након 1528. године уписано је, пре села Мојсиња, село Ковачлеви, другим именом Милинићи, у нахији Рудничка Морава, са 14 домова, шест неожењених и једном муслиманском кућом,[95] те би Радичево пусто селиште Ковачи тре-

---

да је можда реч о селу Лесковац у Гружи, око 12 км јужно од Књића, што прихвата и В. С. Тошић, „Велики челник Радич“, 14.

[92] М. Ал. Пурковић, „Попис села“, 127, Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича“, 130 и С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives“, 167 указују да не постоји село под тим именом. Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 43 и М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 34 су Платово поистоветила са данашњим селом Опланићи, иако је на месту овог насеља лоцирано село Свињци из Прве жићке повеље: Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 17.

[93] А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. I*, 114, 455; Исти, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 94-95, 293. Уп. Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 42-43.

[94] М. Ал. Пурковић, „Попис села“, 98, Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича“, 130, В. С. Тошић, „Велики челник Радич“, 14 и С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives“, 167 сматрају да је реч о селу Јабучје, око 8 км источно од Крагујевца, док Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 42 и М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 35 село Јабучје убицирају на истоимени потес у селу Прислоница, око 10 км североисточно од Чачка.

[95] А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 52-53

бало сместити између садашњих села Бреснице, Катрге и Мојсиња.[96] У дефтеру насталом након 1528. године бележи се село Лесковица у нахији Рудничка Морава, са седам кућа, двојицом неожењених и једним чакрџијом,[97] које се може поистоветити са Радичевим пустим селиштем *другом* Лесковицом,[98] односно вероватно Доњом Лесковицом.[99] У попису из 1476. године уписано је, између села Обрве и Цветке, село Бранешци са 15 домова и седам табија, под примићуром Милцем, сином Петковим. У дефтеру писаном након 1528. године село Бранешци у нахији Рудничка Морава наводи се испред села Јабучја, а имало је тада 41 кућу, осморицу неожењених и једног примићура.[100] Вероватно је реч о погрешно ишчитаном топониму, који се у латиничној транскрипцији дефтера из 1530. године чита као *Braşiçne*,[101] те би пусто селиште

[96] М. Ал. Пурковић, „Попис села“, 103, Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича“, 130, В. С. Тошић, „Велики челник Радич“, 14 и С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives“, 167-168 поистовећују га са селом Ковачи, око 73 км југоисточно (код Шкриванића и Тошић југозападно) од Краљева и око 5 км северно од Јошаничке Бање, код средњовековног рудника Плана. На другој страни, В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, нап. 41 и М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области”, 35 идентификују га са селом Ковачи на десној обали Ибра, око 3 км југозападно од Краљева. Међутим, село Ковач код Краљева пописано је први пут у влашком дефтеру из 1528. године, као ново, са једном кућом: А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 205, те се не може се поистоветити са Радичевим пустим селиштем Ковачи.

[97] А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 334-335.

[98] М. Ал. Пурковић, „Попис села“, 111, Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича“, 130, В. С. Тошић, „Велики челник Радич“, 14 и С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives“, 168 идентификују га са селом Лесковицом, око 10 км северозападно од Александровца. За критику овакве убикације види: Дејан С. Радисављевић, „Средњовековна Врбница и велики челник Радич Поступовић“, *Београдски историјски гласник* XI (2020) 88-89.

[99] У појединим повељама из прве половине 15. века често се запажа замена придева *Доња/Долња* са *друга* у сложеним називима топонима: Д. Радисављевић и Д. Булић, „Надгробни натпис Радосава“, 15. нап. 13.

[100] А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. I*, 112; Исти, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век, књ. II*, 292-293.

[101] *MAD 506, Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530)*, 22.

Вражице требало оквирно убицирати на простор између данашњих села Цветке, Обрве и Бреснице.[102]

Према подацима повеља из 1429. и 1430/1431. године дознајемо да је стара жупа Морава, највероватније услед демографског развоја, била у време њиховог издавања подељена на две жупе, Горњу Мораву и Доњу Мораву. До ове административне промене дошло је након 1382. године, пошто се тада Жича бележи у жупи Морави.[103] Такође, положај убицираних села у Горњој Морави указује да је границу између ове жупе и Доње Мораве свакако представљао доњи ток реке Ибра.[104]

*

На основу анализираних података из владарских и властеоских повеља, као и османских пописа из друге половине 15. и 16. столећа, средњовековна жупа Морава (Карта 1) захватала је широку долину Западне Мораве од Овчарско-Кабларске клисуре на северозападу до Трстеничке сутеске на југоистоку, као и равничарски предео дуж доњег тока Ибра и његових притока, од излаза из Ибарске клисуре код Прогорелице и Матаруге до ушћа у Западну Мораву. Њену североисточну границу, према жупи Борач, чинила је планина Котленик (Велики врх, 749 м), као и део тока Западне Мораве, између данашњих села Витановца и Лозне. Према северу протезала се до јужних падина планина Јешеваца (Црни врх, 902 м), Вујна (Велики Вујан, 856 м) и Рожња (Кобиљача, 601 м),

---

[102] Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича“, 130, В. С. Тошић, „Велики челник Радич“, 14, C. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives“, 168 и М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 35 само наводе да ово село данас не постоји или је променило назив, те се о њему не може рећи ништа одређено.

[103] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 181.

[104] Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 43 сматра да се под Горњом Моравом подразумевало читаво подручје Западне Мораве, док је Доња Морава била Јужна Морава, што се не може прихватити. Уосталом, оваквој убикацији противе се и подаци из повеље писане 1429. године, у којој се села на доњем делу тока Западне Мораве не смештају у Горњу Мораву, већ се њихов положај одређује у односу на град Крушевац (**И прѣма Крꙋшевцꙋ село Бѣло Полѥ, село Бꙋхменти, село Дренова**): C. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives“, 172. За убикацију наведених села види: Д. С. Радисављевић, „Жупа Расина и њене границе“, 105-106, Карта 1.

док је природну границу према жупи Моравица и земљи Моравице на југозападу представљала планина Јелица (Црна Стена, 929 м). Ка југу допирала је до северних падина Троглава (Ком, 1178 м), Столова (Усовица, 1356 м) и Гоча (Љуктен, 1216 м), чинећи тако јединствену природну и географску целину.

Након 1382. године, на простору старе жупе Мораве образоване су две нове жупе, Горња Морава и Доња Морава, а границу између њих представљао је доњи ток реке Ибра, од излаза из Ибарске клисуре до ушћа у Западну Мораву.

С обзиром на то да нема података из доступне писане грађе, остаје отворено питање да ли је на територији жупа Горње Мораве и Доње Мораве након 1430/1431. године формирана нека од *власти*, као нова територијално-управна јединица.[105] После коначних османских освајања 1458. и 1459. године организоване су на овом простору нахије Маглич и Морава (касније Рудничка Морава) у оквиру Смедеревског санџака.[106]

Долина Западне Мораве представљала је важан комуникацијски правац на простору централног Балкана, који је повезивао, пратећи десну обалу реке, долине Велике и Јужне Мораве, односно стари римски пут, у науци познат као *Via militaris*, са Жичом, Ариљем и источном Босном,[107] а који је пролазио и кроз територију жупе Мораве. Овај пут био је у употреби током читавог средњег века, али и у раздобљу османске доминације, те га је користила и војска султана Сулејмана Величанственог (1520-1566) приликом похода на Београд (1521) и Угарску (1543).[108]

---

[105] М. Ивановић, „Жупа Морава и околне области“, 37-38. Североисточно од територије старе жупе Мораве протезала се *Борачка власт*, а северно *Островичка власт*: С. Мишић, „Територијално–управна организација Рудника и околине“, 11-12.

[106] Детаљније о границама ових нахија види: Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 36-44; Марија Копривица, „Турска управа на подручју Шумадије“, у: *Шумадија у XV веку. Колективна монографија*, ур. С. Мишић и М. Копривица, Београд 2018, 66-67.

[107] Гавро Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд, 1974, 82-87, 92-94, 108, 130-131; Ђурђе Бошковић, „Место Крушевца у систему утврђених градова средњовековне Србије“, *Старинар* (н. с.) XXX (1979) 8, сл. 1.

[108] Драгана Амедоски и Владета Петровић, „Прелази на Западној Морави (15-16. век)“, у: *Краљево – град и људи*, ур. Александар Растовић, Београд – Краљево 2023, 53-54. Приликом похода 1543. године османска војска предвођена султаном Сулејманом Величанственим, на простору старе жупе Мораве имала

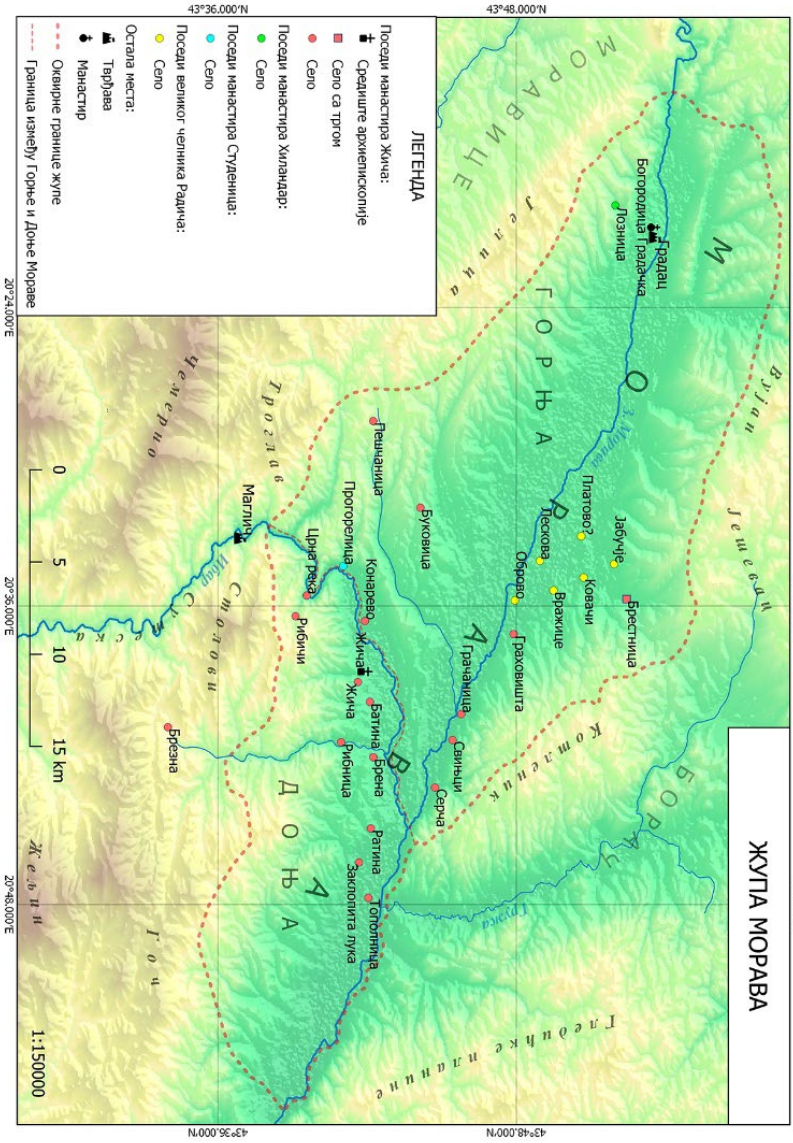
ЖУПА МОРАВА
ЛЕГЕНДА
Поседи манастира Жича:
Средиште архиепископије
Село са тргом
Поседи манастира Хиландар:
Село
Поседи манастира Студеница:
Село
Поседи великог челника Радича:
Село
Остала места:
Тврђава
Манастир
Оквирне границе жупе
Граница између Горње и ДоњеОраве
Ибар
Ј е ш е в а н
В ј а н
Ј а н и ц а
М о р а в и ц а
Г о р њ а
Д о р а в а
Д о њ а
Т р о г л а в
С м о л а в а
Ц е м е р н о
Ж е в и н
Г о ч
Г р е ђ а н к е п л а н и н е
К о м а н е н и к
Б о р а ч
Ј а с е н и ц а
Ц р н а р е к а
Ж и ч а

Према подацима османских дефтера из друге половине 15. и 16. столећа на простору старе жупе Мораве постојали су на Западној Морави прелази код Чачка, Горичана, Цветан Брода (данас Цветке), Грдице и Угљарева. Повезивали су главну саобраћајницу у долини ове реке са путевима који су водили према северу и југу.[109]

Напослетку, надамо се да ће резултати саопштени у овом раду представљати подстрек за нека будућа свеобухватна и мултидисциплинарна истраживања средњовековне прошлости и богатог културног наслеђа на територији старе жупе Мораве.

Dejan S. Radisavljević,
Dejan Bulić, Milan Vojnović

ABOUT THE ŽUPA OF MORAVA AND ITS BORDERS HISTORICAL-GEOGRAPHICAL ANALYSIS

Summary

In the Middle Ages, the *župa* represented the basic territorial-administrative unit among the Serbs. Located in river valleys and basins, in *karst* fields, as well as in cultivated plain areas, *župas* consisted of villages with at least one town or fortress, serving as an administrative center, but also as a refuge for the surrounding population in times of war. Determining the precise boundaries of medieval Serbian *župas*, including Morava, which is the subject of the research in this paper, is most often difficult due to the small number of preserved written sources, but also due to later administrative changes that occurred during the Despotate era and after the Ottoman conquests of the territory of medieval Serbia.

Based on the analyzed data from the rulers and nobelmans charters, as well as Ottoman census *defters* from the second half of the 15th and 16th centuries, the medieval *župa* Morava (Map 1) encompassed the wide valley of the West Morava river from the Ovčar-Kablar Gorge in the northwest to the Trstenik Gorge in the southeast, as well as the plains along the lower course of the Ibar River and its tributaries, from its exit from the Ibar Gorge

[109] Д.Амедоски и В. Петровић, „Прелази на Западној Морави (15-16. век)“, 50-52, нап. 59-67.

near Progorelica and Mataruge villages to the confluence with the West Morava. Its northeastern border, with the *župa* of Borač, was formed by the Kotlenik Mountain (Veliki vrh, 749 m), as well as part of the course of the West Morava River, between the present-day villages of Vitanovac and Lozna. To the north, it extended to the southern slopes of the mountains Ješevac (Crni vrh, 902 m), Vujan (Veliki Vujan, 856 m) and Rožanj (Kobiljača, 601 m), while the natural border towards the *župa* of Moravice in the southwest was represented by the mountain Jelica (Crna Stena, 929 m). To the south, it reached the northern slopes of Troglav (Kom, 1178 m), Stolovi (Usovica, 1356 m) and Goč (Ljukten, 1216 m), thus forming a unique natural and geographical area.

After 1382., two new *župas* were formed in the area of the old *župa* of Morava, i. e. Gornja Morava and Donja Morava, and the border between them was the lower course of the Ibar River, from its exit from the Ibar Gorge to the confluence with the West Morava River.

Милица Вучковић

ЊЕГОВО СРЕДЊЕВЕКОВНО ВЕЛИЧАНСТВО – „СРПСКИ ЦАРИГРАД“ У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА

Апстракт: Градови су у књижевности одувек имали особени значај, не само као простори у којима се развијала одређена проблематика или решавало питање од животног значаја, већ још више као симболи унутрашње, спиритуалне борбе, етичких вредности, филозофије заједништва, индивидуалне и колективне идентификације, културног и духовног наслеђа. Физичку просторност надвладава метафизичка компонента, те тако градови у књижевности представљају сећање и истовремено аманет за будућност. Ово се нарочито односи на косовске градове, будући на њихову улогу у изградњи српског културног идентитета. Епски певач најрадије помиње Призрен – центар духовности, културе и политике, али исто тако средиште владарске моћи и језгро јунаштва. Најзад, сам Призен у епским песмама израста у јунака, са свим својим врлинама, расположењима и судбином.

Кључне речи: епске песме, град, духовност, етика, прошлост

Град је организам. Прича која живи и живот који се непрекидно прича, сплет вена и артерија, скупина ћелија свих оних који су град стварали, бранили и волели, свих оних који у њему бораве, по нужности или по избору; свих оних који ће њему доћи рођењем или како год другачије. Град неизбежно упија у себе сва видљива и невидљива кретања, све исказане и потиснуте емоције, добијајући на тај начин своју аутентичну, јединствену душу. У тренутку када град уђе у књижевност, томе је претходио читав један његов успон, неретко и пад, проживљено парче историје са далекосежним последицама. Први помен неког града у књижевности не-

двосмислено значи да је град престао да буде пасивна позадина догађаја и прост географски локалитет, те је израстао у град-биће, са врло јасним карактеристикама и неретко вишом мисијом – да се, као јунак у бајци, суочи са изазовима, одоли непријатељима и сачува се за дуг и бољи живот.

Историја бележи факте, а књижевност је дубоко меморисање догађаја и покренутих осећања. Епске књижевности, и поред тенденције хиперболисања збивања и легитимног права да се не придржавају веродостојног извештавања, веома сликовито дочаравају атмосферу тренутка и црте актера, приближавајући историју и мит једно другом. Такође, оне најдиректније утичу на формирање симболичких представа и оживљавање простора и по вертикалним вредностима, не само по хоризонталним одликама. Српска епска поезија изградила је и избрусила Косово као симбол националног идентитета и народног страдања, са акцентом на косовски завет. Захваљујући њој свест о реалном и митском Косову ширила се кроз српски народ и са генерације на генерацију. Такође, епске су песме освестиле, прошириле и популаризовале косовске градове и њихову улогу како у самој епској књижевности, тако и за шире схваћен појам српске културне баштине.

Приповедајући о догађајима који претходе косовској трагедији, као и о самој трагедији коју је донела 1389. година, епски певач најрадије помиње Скадар, нарочито у циклусу песама о браћи Мрњавчевићима; даље, Крушевац као центар окупљања Лазаревих витезова, док се Раваница и Пећ јављају у песмама које су духовно обојеније, када се јавља потреба да се нагласи православна димензија српског живота, зидање манастира или српска патријаршија. Код епског певача Призрен ужива посебно место, какво је имао и у реалним догађањима. Престоница цара Душана, у Призрену се током његове владавине доносио низ важних државних одлука, закона и уредби, а које су утицале на развој српске средњовековне државе. Падом ове творевине и доласком Османлија, Призрен није изгубио свој значај. Наиме, Призрен све до ослобођења од Турака остаје местом окупљања српских великодостојника – врхунац је свакако 19. век када долази до конституисања и јачања бројних народних покрета. У Призрену се српски представници

састају како би се размотриле могућности очувања националног идентитета у региону. У складу са борбом за аутономију, оснивају се школе и црквене институције, чиме се Призрен потврђује за језгро писмености и православља у том периоду.

Осим државних, духовних и просветних активности, Призрен је имао богатску занатску и трговачку традицију, велелепну и модерну архитектуру, и све то скупа са добрим стратешким положајем донело му је титулу „српског Цариграда“, што највише истиче народна песма, док се код путописаца Призрен јавља као „царски град“ или „царска престоница“.

Призрен се први пут помиње у писаним изворима 1019. године, у повељи византијског цара Василија II. Наводи се нешто другачије његово име – Приздијана – а још тада, у 11. веку, овај комад земље одише светошћу, бивајући седиште епископије под јурисдикцијом Охридске архиепископије. Касније ће о Призрену нешто више помена бити у „Житију светог Петра Коришког“, од стране аутора житија, старца Григорија Призренског, који је као игуман манастира Светог Архангела чувао ову Душанову задужбину и њен духовни живот одвојен од световне вреве. У прилог томе говори податак да су многи испосници-пустињаци управо у манастиру Светог Архангела и пећинама у околини духовно јаког Призрена пролазили своја монашка искушења, долазили до узвишених спознаја и духонадахнућа.

Говорећи о градовима (насељима)[1] у средњем веку, нужно се мора дотаћи тема односа државе и цркве, а који су се огледали у односу који су српски владари имали према цркви, са фокусом на период од стицања српске аутокефалности (1219) до пада под османску власт. Јованка Калић са Српске академије науке и уметности подробно се бави изучавањем епископских градова Србије у средњем веку, осветљавајући њихове улоге у друштвеној и политичкој историји Срба. Будући да, како наводи Калић, „град у средњем веку није био изолована људска заједница“, његова фун-

[1] Јованка Калић истиче да су у њеном истраживању у духовном смислу једно град и градско подручје: подграђе, варош, предграђе, градски метох, жупа, дистрикт и сл.

кција препознаваће се кроз укупну, никако не омеђену историју, а посебна пажња посвећена је појашњењу појма престонице, односно утврђивању да ли је у преосманском, византијском периоду било више престоница или је постојала једна стална. Призрен ту не игра велику улогу, осим као део мреже епископских центара, боље речено, нема онакав значај какав имају Рас и Ниш у дугој владавини династије Немањића, који се издвајају својим верским, културним и политичким животом, активностима и постигнућима, посебно због урбаног развоја, те ширењу хришћанства и писмености из ових центара у друга српска места.

Пре турског освајања, Србија је била део културног простора Византије, која је кроз уметност, иконопис, архитектуру и књижевност обликовала културни идентитет свих православних народа на Балкану. Овако специфичан и снажан уметнички и филозофски израз није могао лако да нестане преко ноћи, па ни кроз столећа, упркос настојањима османских институција да исламски утицај истисне византијски. Из византијске традиције српска је култура трајно преузела многе мотиве везане за свете дужности очувања вере и царства, херојску етику и идеализацију владара или ратника. Ово ће остати најизраженије у епској поезији, а Призрен подједнако има и византијско достојанство, као и византијски хероизам.

У 16. веку Бенедикт Курипешић, словенски путописац, индиректно описује Призрен током свог путовања по Балкану. Чувени Евлија Челебија у 17. веку у делу „Сејахатнама“ даје драгоцени осврт на Призрен, јер осим његове неоспорне, оком видљиве лепоте у мостовима и базарима, истиче и лепоту мултиетичке структуре. Два века касније Бранислав Нушић затиче Призрен у нешто другачијем стању, описујући да су улице оштећене и уске, а траговина веома слаба. Па ипак, без обзира на извесан ниво оронулости и опште ослабљености, неоспорно је да се у Призрену још увек осећа духовна моћ: „Призрен је један од најстаријих и најзнаменитијих градова наше старе државе. Лежи у питомој и плодној равници, на обалама реке Бистрице, подно Шар-планине. Његова прошлост је богата догађајима, а у њему се и данас осећа дух старих времена.“

Од средњег века све до модерног доба, Призрен је преживевши пад Цариграда, па сопствени пад, успео да остане један од стубова епске поезије и српске духовне културе. Епска песма је унутрашњи портрет народног певача и народа који интензивније живи своју духовност и снажније гради своју солидарност, онда када му је то нападнуто и угрожено. Борба није само борба за пуку егзистенцију, за физички опстанак; више од тога, то је стално духовно прегалаштво, покушај да се остане укорењен, самосвестан и богољубив у околностима које су крајње неповољне. Простор борбе важан је подједнако као и исход – исход борбе остаје записан у историји конкретног простора и неизбежно доводи до трансформирања његове атмосфере.

У епском Призрену смештен је један од најпотреснијих сукоба преткосовског циклуса, између две струје великаша, Мрњавчевића и усамљеног Уроша царевића. Libido dominandi, властољубље као страст, начинио је од Мрњавчевића нерпијатеље Цркве и државе, бескомпромисне узурпаторе и од Бога удаљене феудалце. Њихов духовни суноврат додатно је појачан чињеницом да се налазе код цркве Самодреже, која у њима не буди никаква покајања нити их покреће на исправно и савесно деловање. Сви претеденти на престо шаљу своје чауше у Призрен, где се догаша сцена опет испуњена контрастом: са једне стране ту је духовник, са друге су осиони чауши који га туку, у цркви, за време богослуђења. Овакво понашање чауша није само напад на почившег цара и на представника духовне институције, већ исто тако и Призрена као царске престонице.

Призрен се овде јавља као крајња просторна тачка у ескалацији сукоба, последња и једина локација где се налази ауторитет који би могао да пресуди на коме је царство, док је у песми „Женидба Душанова“ она почетна, полазна тачка за Душанове сватове:

Оде Душан у Призрена града,
па дозива слугу Десимира:
Десимире, моја верна слуго,
опреми ми триста Призренчана,
нек' иду по лијепу ђевојку...

И у „Женидби краља Вукашина“ Призрен ће бити место окупљања – не сватова него војске, где се могло са лакоћом, по речима народног певача, скупити и тридесет хиљада војника, и одатле наставити ка Косову пољу.

„Српски Цариград“ заокружио је своју „свету мисију“ у српској култури, уживајући култ поноситог и ауторитативног центра кроз најразличитија историјска, политичка, државна и друштвена превирања. Задатак писца је и у томе да промовише колективно памћење.[2] На неки начин то постаје и задатак савременог читаоца. Мада је нови миленијум донео нове констелације моћи, а епски дух одавно припада прошлости, помен Призрена и у данашње време буди дивљење и потребу да усправних леђа и погледа слушамо о њему, уз дозу меланхолије, која је саставни део сваког живота и суживота, сваког града, сваког бића.

[2] Денић. 2022, 8.

Мирко Вранић

ПРЕГЛЕД ИСТРАЖИВАЊА СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ РУДАРСТВА

Апстракт: У раду је дат кратак увид у досадашња истраживања српског средњовековног рударства, са становишта историографских, геолошких и археолошких проучавања. Кроз ове три дисциплине приказана је најважнија објављена грађа, неопходна за мултидисциплинарно бављење овом темом.

Кључне речи: истраживања, рударство, средњи век.

О српском средњовековном рударству до сада највише се зна из историографских проучавања, почев од објављивања студије о трговачким путевима и рудницима у средњовековној Србији и Босни К. Јиречека крајем 19. века.[1] Радови на ову тему настављени су током 20. века, кад су примат преузели неки од водећих историчара, попут М. Динића, С. Ћирковића, М. Спремића, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ћук и др. Континуираним објављивањем архивске грађе из Дубровачког архива стекла су се проширена знања о важнијим рударским центрима, у којима су као трговци и власници рударских јама били Дубровчани.[2] Тако су у периоду 1955-1962. године објављене две монографске студије М. Динића *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I и II*,[3] које ће каснијим

[1] Constantin Jireček, „Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien wahrend des Mittelalters“, Prag, 1879.

[2] Михаило Динић, „Из дубровачког архива“, књ. I, Београд, 1957.; Десанка Ковачевић-Којић, „Трговачке књиге браће Кабужић (Caboga) 1426-1433“, „Споменик САНУ 137“, Београд, 1999.

[3] Михаило Динић „За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I“, Београд, 1955.; Михаило Динић, „За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II“, Београд, 1962.

истраживачима послужити као основно и назаобилазно штиво. Са друге стране мноштво нових и до тада непознатих ствари о техници, технологији и рударском праву пружио је В. Скарић у књизи *Старо рударско право и техника у Србији и Босни* из 1939. године.[4] Сазнања о овој теми допуњена су након публиковања *Закона о рудницима или Новобрскої законика* деспота Стефана Лазаревића из 1412. године, најзначајнијег писаног документа откривеног током претходног века. Н. Радојчић је 1962. приказао законске одредбе које се тичу уређења и живота у једном од водећих рудника на Балканском полуострву.[5] Као резултат ових вишедеценијских истраживања 2002. објављена је студија *Старо српско рударство* аутора С. Ћирковића, Д. Ковачевић-Којић и Р. Ћук, пружајући свеобухватни приказ онога што се зна о нашем средњовековном рударству.[6]

Важни подаци везани за ову тему добијени су посредним путем, од стране геолога и рударских инжењера, који су по природи посла највише били упућени. Нажалост услед непостојања адекватних законских регулатива којима би се штитила ова врста културног наслеђа,[7] савременим геолошким истраживањима у великој мери уништавани су стари рударски радови. Тиме се деценијама губила прилика за новим и детаљнијим сазнањима, која би уз прикупљање већег броја узорака, понудила приближније одговоре на нека питања, почев од временског опредељења саме експлоатације. Међутим, на овај начин су захваљујући ентузијастима и љубитељима историје рударства, кроз приватне колекције и поклоне, у музејске збирке стизали различити рударски алати и опрема, делови подграда и други предмети. Они данас чине највећи

[4] Владислав Скарић, „Старо рударско право и техника у Србији и Босни“, Београд, 1939.

[5] Никола Радојчић, „Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића“, Београд, 1962.

[6] Списак библиографије извора и литературе може се видети у: Сима Ћирковић, Десанка Ковачевић Којић, Ружа Ћук, „Старо српско рударство“, Београд-Нови Сад, 2002.

[7] Marija Marić, „Opportunities and challenges with the protection of ancient mining sites in mountain landscapes: a case study of the Kopaonik“, „Journal of Mining and Metallurgy“, 60 A (1), Bor, 2024, pp. 11-22.

део покретног рударског материјала, уз помоћ кога имамо могућност да вршимо упоредне анализе са налазима из других познатих средњовековних центара широм Европе. Највећи допринос у проучавању материјалних трагова пружио је геолог В. Симић, систематски прикупљајући теренску грађу из готово свих рударских области Србије. Остатке старих окана, кола, шљакишта, некадашњих насеља и утврђења картирао је и стављао у просторни и временски контекст. Монографије и серије чланака овог аутора проистеклих из вишедеценијског теренског рада дали су нову димензију проучавању средњовековног рударства, отварајући многа питања и смернице за потоње истраживаче.[8] Са циљем да се реконструишу старе металуршке технологије анализиран је минерални састав и структура шљаке са различитих рудоносних подручја.

[8] Почев од монографије *Историјски развој нашег рударства*, серије његових радова објављене су у часопису Рударски гласник, Рударског института у Београду.

Vasilije Simić, „Istorijski razvoj našeg rudarstva“, Beograd, 1951; Vasilije Simić, „Rudarstvo u toponomastici kopaoničke oblasti“, Glasnik prirodnjačkog muzeja srpske zemlje, serija A, knj. 7, sv. 3, 1956, str. 205-210.; Василије Симић „Плана, средњовековно насеље рударске привреде“, Гласник Етнографског института САНУ, књ. IV-VI, Београд, 1957, стр. 105-121.; Василије Симић, „Старо и савремено рударство у околини Авале“, „Годишњак Музеја града Београда“, књ. IV, Београд, 1957, стр. 73-92.; Василије Симић, „Рејонизација и карактеристике средњовековне рударске делатности у области Копаоника“, „Весник Завода за геолошка и геофизичка истраживања“ 15, Београд, 1958, стр. 357-393.; Vasilije Simić, „Rudarstvo antimona u Podrinju“, „Rudarski glasnik“ 1969/4, Beograd, 1969, str. 93-104.; Vasilije Simić, „Rudarska prošlost rudničke planine u Šumadiji (I deo)“, „Rudarski glasnik“ 1971/1, Beograd, 1971, str. 112-128.; Vasilije Simić, „Rudarska prošlost rudničke planine u Šumadiji (II deo)“, „Rudarski glasnik“ 1971/2, Beograd, 1971, str. 83-94.; Vasilije Simić, „Rudarstvo u Podrinju (I deo)“, „Rudarski glasnik“ 1973/2, Beograd, 1973, str. 71-83.; Vasilije Simić, „Rudarstvo u Podrinju (V deo)“, „Rudarski glasnik“ 1974/3, Beograd, 1974, str. 79-87.; Vasilije Simić, „Rudarstvo gvožđa u kopaoničkoj oblasti“, „Rudarski glasnik“ 1975/2, Beograd, 1975, str. 77-87.; Vasilije Simić, „Staro rudarstvo gvožđa Golije, Troglava, Čemerna, Gluhe Vasi i Kušurmlije“, „Rudarski glasnik“ 1975/3, Beograd, 1975, str. 66-75.; Vasilije Simić, „Rudarstvo gvožđa u Podrinju, ibarskom Kolašinu, Metohiji, Drenici i novobrdskoj oblasti“, „Rudarski glasnik“ 1975/4, Beograd, 1975, str. 68-74.; Vasilije Simić, „Rudarstvo gvožđa u istočnoj Srbiji“,“ Rudarski glasnik“ 4/76, Beograd, 1976, str. 126-132.

Овом темом на примеру средњовековних и античких шљакишта Шумадије (Авале, Космаја и Рудника) бавила се С. Вуковић,[9] а такође су позната истраживања са простора Копаоника,[10] Брскова[11] и Новог Брда.[12]

Када говоримо о археолошким истраживањима средњовековног рударства досадашња сазнања добијена су са једне стране рекогносцирањима и сондажним ископавањима рударских и металуршких објеката, док са друге стране објављивањем покретног рударског алата и опреме.[13] Први подаци долазе средином 20. века, са почетком вишегодишњих систематских ископавања Новог Брда, као и рекогносцирања околних налазишта.[14] Иако ови радови нису били усмерени на трагове старог рударства, већ на дефи-

---

[9] Sofija Vuković, „Mineralne asocijacije starih olovno-cinkanih šljaka u Šumadiji“, „Glasnik prirodnjačkog muzeja“, Serija A (38), Beograd, 1983, str. 11-83.

[10] Д. Стојановић, „Минерални састав старих шљака са Копаоника“, „Гласник Српског археолошког друштва“ 10, Београд, 1995, стр. 72-77.

[11] Софија Вуковић, Радмила Милојковић, Стеван Ђурић, „Минерални састав средњовековних шљака из Брскова“, „Геолошки анали Балканског полуострва“ LI, Београд, 1988, стр. 461-469.

[12] Мирон Савић, „Шљакишта на Новом Брду и Качиколу“, „Старинар“ V-VI, Београд, 1956, стр. 283-294.

[13] Налази рударског алата и опреме, који су већим делом објављени, чувају се у више музејских збирки, попут Народног музеја Србије, Историјског музеја у Београду, Музеја рударства и металургије у Бору, Народног музеја у Краљеву и др. Више о објављеним налазима у: Dragan Bogosavljević „Medieval Mining Tools from the Belgrade National Museum Collection“, in: „Ancient Mining and Metallurgy in Southeast Europe“, Ed. B. Jovanović, Bor-Belgrade, 1995, pp. 251-264; Петар Поп-Лазић „Каталог збирке рударских алатки у историјском музеју Србије“, „Зборник Историјског музеја Србије“ 26, Београд, 1992, стр. 101-116; Marija Jovičić, „Rudarska oprema i alat iz srednjovekovne zbirke Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru“, „Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije“ 10/12, Bor, 2010, str. 81-109.

Непубликовану грађу која потиче претежно са простора Косова и Метохије, а чувала се у Музеју Косова у Приштини, током времена прикупљао је Душан Мркобрад, истраживач сарадник Археолошке збирке Филозофског факултета у Београду.

[14] Mirijana Ćorović Ljubinković, Radivoje Ljubinković, „Katedrala i Saška crkva, Novo Brdo – Crkve“, „Arheološki pregled“ 4, Beograd, 1962, str. 264-269; Војислав Јовановић „Ново Брдо средњовековни град“, у: „Ново Брдо“ (група аутора), Београд, 2004, стр. 11-160.

нисање и откривање остатака фортификација, стамбених објеката и црквених грађевина, међу бројним покретним материјалом проналажени су делови рударске опреме и алат, керамички топионици, шљака и др. Посебна пажња овој привредној грани креће да се поклања од 1986. године, са пројектом *Археолошка истраживања старої рударства на Руднику у праисторији, антици и средњем веку*, у организацији Археолошког института из Београда. Неколико година пре тога обављена су рекогносцирања на Руднику, приликом којих су картиране многе зоне старих радова, са делимично очуваним ходницима и галеријама, шљакиштима, различитим варијантама јамских радова.[15] Током четворогодишње кампање, која је трајала од 1986-1989. године на неколико локација вршена су археолошка ископавања сондажног карактера. Трагови рударских радова забележени су на падинама Великог Штурца, на локалитетима Трновите лазине и Сенаковића ливаде. Објекти са металуршком активношћу ископавани су у долини Јасенице, на локалитетима Пумпна станица и ушће Јаворића у Градски поток. Они су вероватно били део већег металуршког комплекса, који је садржао места за припрему и топљење руде.[16] Као интегрални део претходно поменутог пројекта у организацији Народног музеја из Краљева, реализована је посебна тема истраживања – *Сондажна рекоїносцирања споменика старої рударсва и металурїије на Копаонику* (1984-1987), током којих су издвојене природне микро регије са локалитетима старог рударства. Рекогносцирања су спроведена на потезу Козија глава – Кижевак са циљем сакупљања основне евиденције и уочавања евентуалних веза са рударско-металуршком

[15] Душан Мркобрад, Драган Богосављевић, „Истраживање средњовековног рударства и металургије на Руднику“, „Зборник радова Народног музеја у Чачку“ XVIII, Чачак, 1988, стр. 37-56.

[16] Борисла Јовановић, Душан Мркобрад, „Истраживања старог рударства на Руднику“, „Гласник Српског археолошког друштва“ 3, Београд, 1986, стр. 72-82.; Борислав Јовановић, Душица Минић, Душан Мркобрад, 1987. „Споменици старог рударства и металургије на Руднику“, „Гласник Српског археолошког друштва“ 4, Београд, 1987, стр. 47-55.; Борислав Јовановић, Душица Минић, Душан Мркобрад, „Споменици старог рударства и металургије на Руднику III“, „Гласник Српског археолошког друштва“ 6, Београд, 1990, стр. 44-54.

активношћу на Руднику.[17] О интензивној активности током касне антике, али и ране Византије показала су истраживања у селу Зајачак, чиме је потврђена раније изнета претпоставка о постојању античких популација у долини Ибра и њиховој повезаности са повећањем рударских радова на Копаонику.[18] Рекогносцирања и мања сондажна ископавања настављена су и на простору познатог средњовековног рударског ревира Доња Запланина, приликом чега је уочено постојање металуршких трагова, за које се касније утврдило да припадају објекту друге намене[19]. Овај комплекс свакако представља само мањи део рударског ревира и простора овог дела Копаоника (Кижевак, Бадањ-Саставци, Бело Брдо, Копорић, Брзеће, Рудница). Када говоримо о територији источне Србије, која данас обилује рударским радовима, зна се да има богато рударско наслеђе из праисторијског и античког периода, што се нажалост не може рећи о средњовековном. У овој области поред археолошких недостају и историјски докази, па су за идентификацију могућих средњовековних ревира коришћени расположиви геолошки подаци, топоними и рекогносцирања терена.[20] Истраживања су у краћем временском периоду обављена 1993. године на Праурији, у релаизацији Музеја рударства и металургије у Бору, нудећи информације о старим рударским окнима, у чијој околини се налазе топоними који упућују на период саског рударења.[21] Нова етапа археолошких проучавања српског средњовековног рударства започета је 2009. године са пројетом *Археолошка истраживања на*

---

[17] Вера Богосављевић, Душан Мркобрад, Драган Богосављевић, „Истраживања средњовековног рударства на западном Копаонику (околина Кижевака)“, „Наша прошлост“ 3, Краљево, 1988, стр. 9-48.

[18] Вера Богосављевић, Миодраг Томовић, „Касноантички рударско-металуршки комплекс на западном Копаонику“, „Гласник Српског археолошког друштва“ 9, Београд, 1993, стр. 236-240.

[19] Душан Мркобрад, „Истраживања рударске топионице у Доњој Запланини (Копаоник)“, „Гласник Друштва конзерватора“ 13, Београд, 1989, стр. 91-93.

[20] Душан Мркобрад, „Средњовековно рударство на простору источне Србије“, у: „Археологија источне Србије“, ур. М. Лазић, Београд, 1997, стр. 151-161.

[21] Душан Мркобрад, Паун Ес Дурлић, „Археометалуршка истраживања на Праурији“, „Гласник Српског археолошког друштва“ 10, Београд, 1995, стр. 79-88.

планини Рудник, али као у случају Новог Брда ни овде акценат није био на проучавању рударских остатака, већ насеобинских хоризоната.[22] У оквиру њих повремено се наилазило на покретни материјал који се може довести у везу са рударењем, уз обиље шљаке која указује на непосредну близину прераде руде. Последња у низу су истраживања на познатом рударском центру Брсково где су 2023. године откривени средњовековни рударски радови, након што су више година ископавани остаци насеобинског и фунерарног карактера.[23] Она пружају детаљнији увид у изглед рударских окана, места прераде руде и пратећи мобилијар, уз просторни однос са већ регистрованим остацима насеља. Тиме се пружа јаснија слика изгледа првог, историјски познатог, рударског места који су половином 13. века населили немачки рудари Саси. Овим се завршава краћи преглед историјата истраживања српског средњовековног рударства, за која се надамо да ће у будућности бити већег обима, пре свега из угла археологије.

[22] Истраживања спроводи Музеј рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу у сарадњи са Филозофским факултетом у Београду, под руководством доц. др Дејана Радичевића и музејске саветнице Ане Цицовић. Резултати су делимично објављени 2019. године у зборнику радова *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, као и 2018. у зборнику *Рудник и Венчац у средњем веку и раној модерни*.

[23] Истраживања је покренуо 2017. године Центар за конзервацију и археологију Црне Горе, под руководством М. Живановића. Више о томе у: Милош Живановић, „Нова сазнања о средњовјековном Брскову“, „Nova antička Duklja“ XI, Podgorica, 2020, стр. 113-130.

„љубоштињски крин“

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР КУЛТУРНО-ДУХОВНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

Јеринијини дани

ДОДЕЉУЈЕ НАГРАДУ

ЉУБОСТИЊСКИ КРИН

УЧЕНИЦИ ДРУГОГ РАЗРЕДА
ТЕХНИЧКЕ ШКОЛЕ ТРСТЕНИК

АНЂЕЛИ МАТЕЈИЋ

ЗА НАЈБОЉИ ЛИТЕРАРНИ РАД НА ТЕМУ:
„ПОУКЕ – СЛОВА ЉУБВЕ – ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА"

ПРЕДСЕДНИК ОДБОРА „ЈЕРИНИЈИНИХ ДАНА"
ДАНИЛО ВУЈОВИЋ

ЈЕРИНИЈИНИ ДАНИ · ТРСТЕНИК ·

ТРСТЕНИК, 19. VII 2024. ГОДИНЕ

НАГРАДА „ЉУБОСТИЊСКИ КРИН“

Жири за доделу награде „Љубостињски крин“, за најбољи литерарни рад ученика средњих школа Расинског округа у саставу: Верољуб Вукашиновић, директор НБ „Јефимија“ Трстеник, председник; протојереј Данијел Стефановић, парох љубостињски, члан; Ивана Илић, библиотекарка Завичајног одељења, члан.

Донео је следећу ОДЛУКУ:

Награда „Љубостињски крин“ за 2024. годину за литерарни рад на тему: „Поуке Слова љубве деспота Стефана Лазаревића“ додељује се Анђели Матејић, ученици II_5 разреда Техничке школе Трстеник.

Награда се састоји од уметничке скулптуре, повеље и новчаног износа.

Стручни жири такође је донео одлуку да похвали и награди књигом следеће учеснике литерарног темата: Игора Лазаревића, ученика IV_3 разреда Средње школе Брус, Данила Лазића, ученика II_1 разреда Прве техничке школе, Крушевац, као и Владимира Агатоновића, ученика IV_3 разреда Гимназије „Вук Караџић“ Трстеник.

У Трстенику, 10. јуна 2024. године

Протојереј Данијел Стефановић, парох љубостињски

ПОУКЕ „СЛОВА ЉУБВЕ“ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА[1]

Драга децо духовна, децо Миличина, Јефимијина, Стефанова и Лазарева. Поштовани челници градских, општинских и школских институција, уважени чланови одбора (Јефимијиних дана), добри народе – народе Божији.

Пред нама је Јеванђелска тема, пред нама је крсто-васкрсна и спасовданско-вазнесењска тема: ЉУБАВ! Зато нас отрежњује Стефан деспот речима: „Немојмо се чудити (што је тако), јер Бог је љубав!“.

Христос Господ је дошао у свет, био међу нама као један од нас, пострадао невин на крсту, Васкрсао победивши грех и смрт, Вазнео се на небо, послао Духа Светога, Утешитеља, Духа истине, све то ради љубави према човеку. Донео је спасење човеку и поново васпоставио љубав, љубав човека према Богу, љубав човека према другом човеку и љубав човека према самом себи: „Љуби Господа Бога свога свим срцем својим, и свом душом својом, и свим умом својим, и свом снагом својом“ и „Љуби ближњега свога као самога себе“ (Матеј 22, 37-39).

Ми говоримо о врлини над врлинама, покушавамо да је уоквиримо и дефинишемо, иако превазилази сваку реч и сваку дефиницију. Разлог томе јесте и што је љубав делатна, а њено извориште је Бог. Она је јединствена и непоновљива, јер је део нашег личног искуства. Делатна љубав у нама постаје и јединствено благо. Похрањено у нама кроз животно искуство, богатећи наше цело биће, то благо постаје залог за живот вечни.

---

[1] Пригодна беседа изговорена поводом доделе награде „Љубостињски крин“, 13. јуна 2024.године, у простору НУ на сцени „Калдрма“ у Трстенику.

Бог је кроз људску историју пројавио љубав и позвао сваког човека, будући да је човек створен по Његовом лику, да живи у љубави, и свој однос према Богу и човеку ослања на љубав. Јеванђеље је ризница љубави. Љубав је та која порађа мир. Она даје мир и чува мир. Није ли Христос после Васкрсења дошавши међу своје ученике рекао најпре: „Мир вам“ = Мир међу вама (Лука 24, 36)? Када би свет, макар само онај хришћански, испуњавао ове речи Христове – мир би владао светом.

Природно је у човеку да воли и да буде вољен, на нама је да нашем наслеђу, нашој деци, непрестано кроз свој живот пројављујемо хришћанску љубав. Божијом љубављу смо рођени, љубављу крштени и кроз живот љубављу Његовом руковођени.

Узљубите љубав,
младићи и девојке,
за љубав прикладни;
али право и незазорно,
да младићство и девство не повредите,
којим се природа наша
Божанској присаједињује,
да Божанство не узнегодује.
Јер апостол рече:
„Духа Светога Божјега не растужујте,
Којим се запечатисте
јавно у крштењу.“

(Слово Љубве – деспот Стефан Лазаревић, део)

Наведени стих деспот Стефан Високи посвећује младима, па су његове молбе упућене и данашњој деци Божијој.

Будући да су нам деца крштена светим крштењем и кроз ову свету тајну примила благодат Духа Светога, то их њихов хришћански живот, њихово опредељење, обавезују да негују врлине, а нарочито врлину љубави.

У наше време појављују се многе форме и дефиниције, те и многи правци, а са њима стварају и стереотипи о љубави, који не почивају на темељима јеванђелске љубави, односно чије извориште није Бог. Љубав је одевена у девственост и чистоту. Када у

љубави нема Божанскога, она може постати мета злоупотребе, преваре, погрешног тумачења, те и погрешног дефинисања појма љубави. Истргавши љубав од Бога, тачније одвојивши љубав од њеног Творца, она постаје беспомоћна и рањива.

Читавом свету се нуди љубав без Бога, можемо је назвати „холивудска љубав“. Такву љубав родио је дарвинизам. Иако смо као народ дубоко укорењени у јеванђелској љубави, нехришћанска љубав као коров брзо расте у нашем народу, те хвата као у замку и гуши све наше младе нараштаје.

Шта замерамо таквој такозваној љубави? Она се негује у колевци блуда. Она распирује разврат и оправдава га, док уједно изругује девственост и прља чистоту. Ухваћена у канџе незасите користољубивости и самољубља, пркоси хришћанској љубави и постаје њена супротност, тачније – непријатељ Христове љубави. Као таква она је страна светосавској љубави.

Не можемо на лажној или нехришћанској љубави градити свој хришћански живот, јер ћемо се непрестано спотицати у односу према ближњима и Богу. Не можемо кроз такозвану љубав, која је блуд и разврат, очувати и оправдати основна начела брака, породице, пола и рода – јер је као вук у овчијој кожи.

Негујмо, чувајмо и бранимо љубав Христову, најпре својим примером – делатно.

Драга децо, негујте јеванђелску љубав, Христову љубав, негујте и послушајте речи о љубави нашег Стефана деспота, јер послушавши њега, јеванђеље и Христа, ви сте се определили за непролазно, за вечно.

Еда би се опет саставили,
и видели се опет,
љубављу се опет сјединили
у самом Христу Богу нашем,
Коме слава са Оцем
и са Светим Духом
у бескрајне векове,
АМИН.

(Слово Љубве – деспот Стефан Лазаревић)

Анђела Матејић

ПОУКЕ „СЛОВА ЉУБВЕ“ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

Под небеским сводом Бог сазда оно што за мржњу није створено, сазда шуму што руке према њему пружа, сазда поток што његово име кроз ваздух шапуће, сазда човека да вољу његову воли и поштује. Љубав још од тада кроз наше вене струји све док јаз времена и даљине не препрече јој пут.

На свет долазимо рањиви и невини јер нам оклоп не треба, барем је некада тако било. Некада је ваздух био прошаран мирисом цвећа, радости и лепоте, некада су срца била топла и искрена, а данас као да је цео свет окован у санту леда. Стиди ли нас се творац наш што живот свој зарад нашег даде, стиди ли се похлепе и злобе што нас обузе? Одавно већ светом не ходе Христова деца чистог и искреног срца, но људи славом и новцем опседнути, срца црних и хладних. Одавно љубав нема своју пређашњу лепоту и сјај, заменише је мржња и осуда. Ипак семе љубави оста у топлом поветарцу да се ковитла и клицу своју пусти само у срцима за то подобним и чистим. Лета господњег 1409. године деспот Стефан незнаној особи нежне речи кроз траг пера и шум ветра говори. Ни даљине, јазови непремостиви и планине горостасне, искру љубави не могу да зауставе. Она тече насупрот свим силама познатим, насупрот свим законима и сваком разуму. Јер љубав не познаје границе и зидове, за њу не постоји штит ни лек, „јер Бог је љубав као што рече Јован син громов“.

Љубав као божур бели процвета у срцу деспотовом док га газише копита турских коња враних. Ни копита, ни јатаган оштри не смакоше божур бели, он настави да цвета широм земље наше, али сада као успламтела крв, црвен. Семе његово и даље се ковитла око Видовдана кроз поветарац мирисан и тражи срца искрена.

Тражи девојку косе уплетене цвећем и момка наоружаног добротом да им путеве укрсти. Поветарац жели да им тајну љубави вечне шапне: „Узљубите љубав, младићи и девојке, за љубав прикладни; али право и незазорно, да младићство и девство не повредите“.

Ништа искреније од љубави не постоји, када сваки уздах, откуцај срца и трептај ока за истом особом жуди. Ми смо створени да волимо ближњег свога и да будемо вољени, зато покушајмо да волимо више, смејемо се гласније и грлимо јаче јер, „открће се на страшном суду да је једини смисао живота на земљи била љубав“.

Христово срце пуно љубави према народу својем свој живот дало је за све нас који сада у овом тренутку под небеским сводом ходимо. Ми, деца његова, дужни смо љубав његову да ширимо и чувамо од речи злих.

„Јер је ово заповест коју чусте испочетка, да љубимо, један другога“.

фото-документација

ФОТОГРАФИЈЕ 37. „ЈЕФИМИЈИНИХ ДАНА“ /12-14. јун 2024/

Милена Турк, председница општине Трстеник, отвара 37. „Јефимијине дане“

„Похвалу Светом кнезу Лазару“ говорила је глумица Јелица Ковачевић

Награду „Јефимијин вез“ добио је песник Ђорђо Сладоје

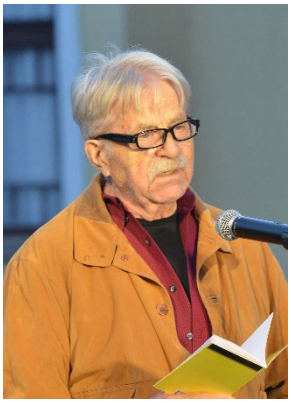

Љубивоје Ршумовић

Мирјана Булатовић

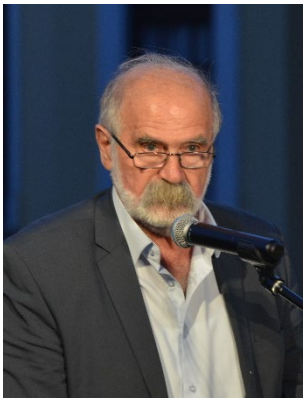

Видак Масловарић

Славомир Саша Нишавић

Каја Панчић Миленковић

Ненад Јеро Раденковић

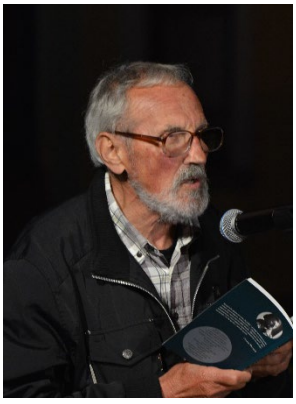

Зоран Вучић

Јасна Миленовић

Милан Михајловић

Беседу је говорила
др Марија Јефтимијевић

Песникиња
Дејана Николић

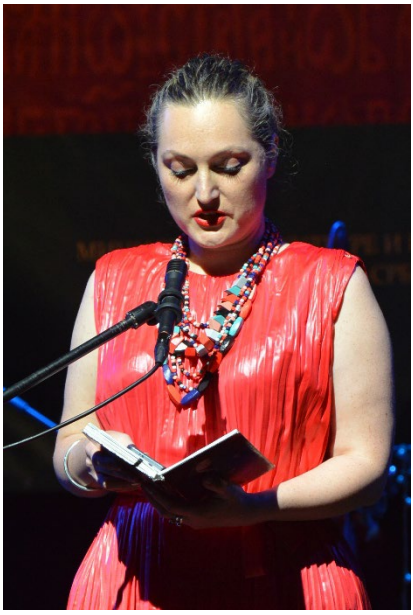

Песникиња
Искра Пенева

Песникиња
Јелена Протић Петронијевић

Са представљања годишњака на сцени „Калдрма“ у фоајеу Дома културе Трстеник

Директор НУ Трстеник, Данило Вуковић, уручио је литерарну награду „Љубостињски крин“ Анђели Матејић

Трстеничка публика у Сали Дома културе на првој вечери „Јефимијиних дана“

Учесници програма са отварања изложбе монашке иконописачке радионице манастира Велуће у Ликовном салону Дома културе Трстеник

На отварању „Јефимијиних дана“ у Сали Дома културе Трстеник наступила је Биљана-Биља Крстић у пратњи „Бистрик оркестра“

На завршној вечери у манастиру Љубостиња слушали смо Гудачки квартет „Аурора“

ПРИЛОЗИ

ӣриказ

ГОРДАНА ЈОВАНОВ

ДВА ПУТНИКА

ИГУМАН СЕВАСТИЈАН И ПОТПУКОВНИК ПАЈА

ТРСТЕНИК / САМОШ, 2025.

Монах Теофан (Предраг Мишковић)

ИГУМАН ЉУБОСТИЊСКИ СЕВАСТИЈАН ПУТНИК (1879-1951)

Посвета будућим поколењима Отаџбине:
Ви ћете доћи. Ви морате доћи. Бог тако хоће.
(„На водама Вавилонским“)

Стеван Путник, потоњи игуман љубостињски Севастијан, рођен је 9. октобра 1879. године у банатском селу Самошу, општина Ковачица.

То је била година након Берлинског конгреса (1878) када је шест великих сила Европе, након ослободилачких (руско-турског и српско-турских ратова), пресудило, који ће бити доњи лимес српске државе. Иако су одлуке овог конгреса у великој мери ревидирале веома, по Србију, неправедне одлуке Санстефанског споразума, та доња граница новоформиране српске државе је, и даље, грубо пресецала српски национални и етнички простор... Српски народ је осећао да се ближи тренутак уједињења свих његових расејаних делова у једну државу, у јединствену црквену организацију. Српски народ који је остао ван, јужно од новоуспостављене границе није могао да се помири са чињеницом да ће живети на домак жељене слободе те је кренуо да диже устанке: Кумановско-Кривопаланачки устанак (1878), Брсјачка буна (1881)... Ти устанци су угушени, сурово, у крви, али сигнал-вапај послан браћи на северу који су били у слободи, био је снажан...

Млађани Стеван је свакако био један од оних до којих је тај вапај стигао и који се од ране младости надахнуо родољубивим духом и састрадањем са поробљеном браћом Старе Србије и Македоније.

Није нам познат почетак монашког пута (јеро)монаха Севастијана, али дефинитивно је да је он постављен у неком од Фрушкогорских манастира. Свакако је то било пре 1898. године буду-

ћи да на основу индиректних трагова – његових објављених песама и то под псеудонимом „Севастијан Перић“. Можемо закључити, на основу тадашње црквене периодике, да је боравио у:

1. Манастиру Кувеждин од 7. 12. 1898. године,
2. Манастиру Привина Глава, 22. 12. 1902. и
3. Манастиру Раковцу 1902-1906.

Сматра се да је у манастиру Раковцу провео највише времена. У том периоду (1902-1907) је доста писао и објављивао, „готово само песме, како верског, тако и шаљивог и поучног карактера“, понајвише у сомборском листу „Голуб“.

У то доба, током 1903. године, кренула је и организована четничка акција за ослобођење Старе Србије и Мађедоније. Њена главна активност се састојала у заштити српског народа који је остао ван граница Србије и који је био под тешким зулумом не само Турака и Арбанаса, него и Бугарских комита. А у пракси се то сводило првенствено на убацивање чета из Србије које би се стационирале у одређеним областима Старе Србије и Мађедоније и одатле, на герилски начин, организовале тамошњи српски живаљ у одбрани од тих зулума. Године 1908. долази до државног удара, тј. Младотурског устанка у Турској. „Болесник на Босфору“ је био на издисају. Четничка акција на тренутак стаје...

У том периоду јеромонах Севастијан почиње са објављивањем и родољубивих песама. Забележено је да је 1. јануара 1908. године песму „Четнички покрет“ објавио у листу „Мађедонија“ Ту се јасно види родољубиви дух јеромонаха Севастијана, који у зрелим 30-им годинама, помно прати и духовно преживљава све патње и ране рода свога. Херојства младих четника-комита су потресла његову младу и ватрену душу. Он до краја живота остаје велики патриота и родољуб и често пише песме родољубивог карактера.

Негде у само предвечерје Балканских ратова, јеромонах Севастијан, по Промислу Божијем, одлази са Фрушке Горе и долази у манастир Љубостињу – у жижу великих историјских догађаја који следе. Тај период његовог живота и јесте најзначајнији и вероватно најплоднији. Велики рат дочекује као сабрат Братства манастира Љубостиња које су тада чинили још и:

1. Архимандрит Константин Поповић из Брекова код Чачка – старешина манастира и
2. јеромонах Рувим Павловић из Пољне код Трстеника.

Њих тројицу Аустроугари затичу и интернирају, вероватно крајем 1916. у аустријски логор Ашах, а потом, убрзо у Нежидер. У заточеништву остаје до краја 1918. године када се поново враћа у манастир Љубостињу. Као књижевно наслеђе из овог периода остала је збирка проповеди *На водама вавилонским*.

Тада се живот већ искусног 40-годишњег јеромонаха укршта са његовим славним савременником Светим владиком Николајем, који, убрзо након што је ступио на катедру Епархије Жичке, почетком 1919. године, већ 1920. поставља оца Севастијана за старешину манастира Љубостиње. Након поновног успостављања Српске Патријаршије, на његов предлог додељује му се, 1921. године чин игумана манастира. Наредних десетак година отац Севастијан игра кључну улогу у развоју манастира, али и Богомољачког покрета у овом крају, све до свог премештаја у манастир Вујан, око 1930. године.

Затекавши, по повратку из заробљеништва опустошен манастир и убрзо потом примивши управу, отац Севастијан се прихвата великог терета и одговорности на себе. Страхоте Великог рата су оставиле пустош не само у Љубостињи него свугде около. Србија је била велика победница, али и у великим ранама. Потребна је била темељита обнова и државе, али и Црквене организације свих Срба. Потребни су били неустрашиви трудбеници. Отац Севастијан је свакако био тај и такав. Серијом текстова, песмама, беседама, у „Прегледу“, новооснованом часопису Епархије Жичке, отац Севастијан, активно учествује у промишљању и подстицању храброг суочавања са мноштвом безбројних материјалних, духовних, административних и организационих проблема који су се нашли пред обновитељима државе и Цркве на овим просторима.

Не може се рећи да су све његове идеје биле добре, чак неке су му биле, свакако погрешне, нпр. идеја, коју је изложио у серији текстова „Спољни преображај монаштва и манастира“, да се оста-

ви само 18-20 манастира у северном делу Србије, који би били духовно-економски одрживи, а да се многи позатварају ако су у том смислу неодрживи?!? Оно што је у тој серији текстова корисно је његова добра дијагностика постојећег стања у манастирима, која је чак вредна и за доба у коме и ми живимо, јер доста тога што се ту наводи видимо, нажалост, и данас...

Тај његов храбри, срчани, просперитетни дух је са друге стране уродио плодом по питању Богомољачког покрета, који је у његово време био апсолутно нова и нејасна појава у Цркви, на коју је он, Богомудро, реаговао са великим одушевљењем и подршком, што у то време није био случај са мноштвом свештенства и монаштва у Цркви. Богомољачки покрет је у то време, почетком 20-тих година прошлог века још био у свом повоју, на самом почетку. Био је оштар у критици млаког свештенства и монаштва и за неке је чак деловао као претња Цркви. Игуман Севастијан није подлегао подозрењима, већ је дозволио да се већ 1924. године на празник Велике Госпојине, у манастиру Љубостиња одржи годишњи конгрес делегата „Братства Православних Хришћана“ из целе Краљевине.

Наиме, „Савез Братстава Православних Хришћана“ је основан у селу Чукојевцу (налази се на 20-ак километара од Љубостиње), Општина Краљево, 1921. године и био је једна од кључних струја Богомољачког покрета, који је највише познат кроз „Православну Народну Хришћанску Заједницу“, која је основана у Крагујевцу исте године. Требало је десетак година да се ове две струје Богомољачког покрета и потпуно формално уједине. Познат је и важан податак да су се представници ове две струје окупили на Шестој годишњој скупштини „Народне Хришћанске Заједнице“ у манастиру Љубостињи, 6-8. септембра (по старом календару) 1927. године. Тако да слободно можемо донети закључак да је отац Севастијан не само помогао да се Богомољачки покрет развије на самом почетку, него је и активно учествовао и надаље на његовом јачању кроз уједињење његових главних струја. Несумњиво је да је Љубостиња, тих 20-их година прошлог века за време игумана Севастијана била једна од колевки и места окупљања следбеника Богомољачког покрета. Наравно, са огромним растом и све већим

значајем Богомољачког покрета, Љубостиња постаје још веће уточиште за Богомољце, што је врхунило доласком Светог владике Николаја у Љубостињу у лето 1941. године где је он боравио до краја 1942.

О даљим периодима живота о. Севастијана не може много тога да се каже, јер се мало тога или готово ништа не зна. Помињу се, у историјским изворима његова борављења у манастиру Вујан, а потом и Драча и његов долазак 1941. године као избеглице из Вољавче. Убрзо затим бива депортован у своје родно село Самош у Банату, где је поживео последњу деценију свог живота. Упокојио се мирно, у Господу, 5. фебруара 1951. године. На жалост, данас гробно место једне тако значајне историјске личности на гробљу у Самошу није ни обележено, једино постоји Спомен-плоча на локалној цркви...

ЗАКЉУЧАК

Размишљајући, говорећи, пишући о личности и делу оца Севастијана јасно нам је да је време у којем је живео, радио и стварао, и материјално и духовно, оставило снажан печат на његову личност. Није могло другачије. Свако време има своја обележја и људи тих времена, живећи ту историјску епоху, у мањој или већој мери наликују једни другима. Али доба у којем је живео отац Севастијан је било тако драматично и тако потресно да су људи те епохе верујем, били тако драматично под утицајем духа времена, као људи ретко које епохе. Зашто?

Генерација о. Севастијана је преживела оба светска рата... Један у младости, други у поодмаклим годинама. Много је то. Толико проживљене смрти, крви и разарања свуда унаоколо деловало је као један непрекинути животни кошмар. Жеља за слободом је била изнад и преко свих граница. Све је горело и око њих и у њима.

У нашем народу је тај период, као нико, обележио Свети владика Николај чије се године рођења и упокојења скоро да не разликују од оних оца Севастијана. Потпуни савременици. Зато мислим да не треба бити нимало критичан, према неким „испа-

дима“ оца Севастијана, које сам већ поменуо у тексту (о реформисању манастира) или неким крајње слободоумним сагледавањима историје људског рода, као нпр. у „Сновима великих духова“, беседи из збирке беседа из заточеништва – *На водама Вавилонским*, јер то је, једноставно, такво време било. Оправдана жеља за слободом је негде и прокрчила пут и непотребном, а Православнима, страном метафизичком слободоумљу које је итекако већ било раширено не само у Европи већ и у Царској Русији која је потпуно заражена њоме, крајем XIX века срљала у велику атеистичку катастофу. Видели су то Пророци тог доба Свети Праведни Јован Кронштатски и недуго пре тога Свети Теофан Затворник и наравно многи други духовно просветљени. Али то опште страховито слободоумље, несхватљиви либерализам у мислима и речима (карактеристичан можда понајвише у лику и делу Лава Толстоја) недвосмислено је био фаталан по Царску Русију... Опште је познато да је и сам Свети владика Николај претрпео у младости штету од тог општег метафизичког либерализма који је владао у интелектуалним круговима Европе и Русије и да се његов духовни вид почео да оштри тек по одласку у Охрид и сусрету са светоотачком духовношћу Свете Горе. Познат је и његов критички став о многим својим делима из тог, да тако кажемо, „либералног“ периода.

Са друге стране, историографски значај оца Севастијана је изузетан. Кроз своје, првенствено родољубиве песме, он као да је осликао сваки важан тренутак у тој драматичној епохи уједињења свих Срба и у једну државну и у јединствену Црквену организацију. Био је директни и индиректни хроничар свог времена. У директном смислу је то свакако било и његово најзначајније дело: малена по обиму, али огромна по значају монографија *Манастир Љубостиња* издата 1921. године. Неколико година касније, то дело оца Севастијана доживеће и своје друго издање.

Оно чему се треба дивити и на шта се угледати, на те наше славне претке из тог периода, па и на оца Севастијана, је првенствено њихова храброст, срчаност, пожртвованост, оптимизам, несаломива вера и дух. Збирка беседа *На водама Вавилонским* почиње предивном, и веома надахнутом „Посветом будућим поколе-

њима Отаџбине“, речима: *Ви ћете доћи. Ви морате доћи. Бог тако хоће*. Та његова жизњерадосна, визионарска реченица као да је претходила рађању Богомољачког покрета у оближњем Чукојевцу и Крагујевцу. Они су дошли... И он их је примио, подржао, храбрио, прихватио. Они су, у првој половини XX века, у потпуности, што у сусрету са емиграцијом из Русије која је нашла уточиште у Краљевини Југославији, што самостално, обновили манастире СПЦ и изнедрили бројне кадрове за Црквену јерархију. То је свакако најзначајнији допринос оца Севастијана: што је очински, широм отворио врата манастира Љубостиње Богомољачком покрету.

Био је храбар, препознао је Божије дело, баш исто тако као и његов славни савременик Свети владика Николај, духовни Отац Богомољачког покрета. Од тих духовних плодова, који су СПЦ и народ баштинили од Богомољачког покрета, духовно се живело и опстајало кроз цео XX век, поготово, кроз тешку, богоборну епоху комунизма.

Шта је за нас важно, шта ми можемо да научимо посматрајући лик и дела оца Севастијана, тачно век након рађања Богомољачког покрета?

Па, првенствено да не губимо веру и наду у спасоносност духовног живота, без обзира на то какво је стање свуда око нас... Неки други, „они“, морају доћи! Он је дочекао простодушне, побожне и ревносне Богомољце, припремајући животне и духовне услове за њих. А ми морамо припремати исте те услове за неке нове Богомољце, одлучне, ревносне и – храбре. Они исто тако **морају** доћи. Али и ми морамо да их приметимо, охрабримо, подржимо, јер у супротном, ни нас неће (духовно) бити...

Христијанизација није процес једном завршен, она се стално мора вршити – то је дело Цркве. Ако се са њом престане, као што су престали неки велики и значајни народи који су у одређеним историјским периодима имали мноштво Светитеља и Богослова, монаха и монахиња, и духовно просвећен народ – и ми ћемо, не дај Боже, све изгубити што су и они изгубили. Страшно је кад „со обљутави“ и опасно је ако заборавимо речи Господње: „Али Син Човечији, када дође, хоће ли наћи веру на земљи?“ (Лк. 18,8)...

Они ће доћи...

Наш задатак је да им, како знамо и умемо, уз помоћ Божију, прокрчимо пут. Морамо бити храбри и истрајни у томе, као ти наши славни претци, као о.Севастијан. Не смемо да клонемо духом услед многобројних препрека које видимо око себе. То морамо препознати као наш основни духовни задатак.

У манастиру Љубостиња,
на Побусани понедељак, 15/28. априла 2025. године

биографије

БИОГРАФИЈЕ И БИБЛИОГРАФИЈЕ УЧЕСНИКА И АУТОРА ПРИЛОГА

АУРОРА, гудачки квартет – Након класичног музичког образовања, четири пријатељице су се окупиле око заједничке идеје – да на непосредан начин своју љубав према музици пренесу другима. Вођене том идејом, уклопиле су различите музичке жанрове на јединствен начин.

Гудачки квартет „Аурора“ чине: прва виолина – Катарина Цвјетковић, друга виолина – Милица Костић, виола – Анђела Андрески, виолончело – Дуња Весић.

Пролазећи кроз другачије музичке правце оне издвајају само квалитетне композиције које и сам воле и воле да слушају. Због тога уживају у сваком тренутку процеса стварања и извођења њихове музике.

На њиховом репертоару су музичка дела класичне, популарне и традиционалне музике написана у оригиналним аранжманима.

БУЛАТОВИЋ Мирјана (Ловћенац, 1958), Завршила гимназију у Србобрану, а потом и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. Радила је најпре у Подгорици, као новинар и лектор, потом у Новом Саду, а осећање странца искусила је у Лондону, живећи у британској престоници четрнаест месеци (1985. и 1986). Дамаре отаџбине, матерњег језика и православне вере најдубље је осетила у току четири месеца живота у Манастиру Врањевшници, крајем 1988. и почетком 1989. Године. На том светом месту, живећи напоредо с монахињама, у конаку без огледала, умила се изнутра, ослободила новинарства, скинула с душе још неке терете, и определила се за Београд као свој град. Од 1989. живи у Београду, углавном као слободни уметник. Била је уредник Трибине „Француска 7“ и секретар Удружења књижевника Србије. Објавила је тридесетак књига поезије и прозе за одрасле и за децу, као и четири књиге превода руске поезије. Заступљена је у више десетина антологија, песме су јој превођене на двадесетак језика. Добитник је, поред осталих, *Награде Змајевих дечјих игара за изузетан стваралачки допринос савременом изразу у књижевности за децу*, награде *Златни кључић* Смедеревске песничке јесени за животно дело, те плакете *Симо Матавуљ* Удружења

књижевника Србије за допринос српској књижевности. Припала јој је и *Златна значка* Културно-просветне заједнице Србије за трајан допринос српској култури, *Принцеза дечјег царства* за животно дело, као и *Златно перо Русије* за висок ниво књижевних превода.

ВРАНИЋ Мирко рођен је 1993. године у Чачку, где је стекао основно и средње образовање (Гимназија, друштвено-језички смер). Основне акадамске студије завршио је 2016. године, а потом и мастер студије 2018. на Одељењу за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. На истом Одељењу уписао је докторске студије 2019. године, на којима се бави археолошким сазнањима о рударству и металургију у средњовековној Србији.

Као стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС у периоду од 2019. до 2021. године изабран је у звање истраживач-приправник на Филозофском факултету у Београду, а од 2022. запослен је у звању истраживач-сарадник у оквиру Лабораторије за биоархеологију, Одељења за археологију.

Учесник је више научно-истраживачких пројеката, археолошких ископавања у земљи и иностранству, као и домаћих и међународних стручних скупова. Члан је Српског археолошког друштва.

ВУЧИЋ Зоран рођен је у Околишту (источна Србија) 1947. Године. Школовао се у Бучуму, Извору и Београду. Једну деценију био је новинар у Београду, а доцније и извршни уредник часописа „Расковник“. После одласка из Београда радио је у Културном центру у Сврљигу. Био је библиотекар, организатор програма и главни и одговорни уредник часописа „Бдење“. У међувремену, док је био без посла, са љубављу се бавио земљорадњом. Био је члан редакције Етно-културолошког зборника и часописа „Исток“.

Писао је поезију, кратку прозу, есеје, књижевну критику и преводио са бугарског језика. Објавио је тридесетак књига песама и записа, неколико зборника, хрестоматија, антологија и студију са библиографијом *Сврљишки књижевни круг*.

Својевремено добио је књижевне награде и признања за културну делатност, али се недавно, због незавидног стања у култури, свега тога одрекао. И више о томе неће бити речи.

ЈЕФТИМИЈЕВИЋ Михајловић Марија, рођена је у Косовској Митровици 13. јула 1978. године. Ради у Институту за српску културу – Приштина са седиштем у Лепосавићу, као виши научни сарадник у одељењу

за књижевност. Вишегодишњи ангажман на пројекту *Духовна и материјална култура Косова и Метохије* резултирао је бројним научним и стручним радовима, као и монографијама и књигама студија и огледа.

Магистрирала је на Филозофском факултету у Косовској Митровици 2009. године, са темом: „Поетика Бранка Миљковића“. Докторирала 2016. са темом: „Стилско-тематске одлике Романа Петра Сарића“.

Аутор је књига студија и огледа *Слика и идеја (поетика и критика)* (2011), *Знамења и значења (огледи о српској књижевности Косова и Метохије)* (2018), две научне монографије *Миљковић између поезије и мита* (2012) и *Мит(о)поетика романа Петра Сарића* (2021), као и збирке поезије *Храм тишине* (2023).

Објавила је више од сто научних радова у домаћим и страним часописима и тематским зборницима („Зборник Матице српске“, „Баштина“, „Књижевност“, „Црквене студије“, „Philologia mediana“, „Serbian Studies Research“, „Стремења“, „Багдала“, „Исток“), учесник је бројних домаћих и међународних научних скупова у земљи и иностранству и одржала предавања по позиву на универзитетима изван граница Србије. Уредник је неколико тематских зборника и научних монографија, учесник бројних домаћих и међународних научних скупова, члан редакције часописа „Баштина“ и рецензент у часописима од водећег националног значаја. Осим ангажмана на потпројекту „Српски роман на Косову и Метохији“, бави се и компаративним изучавањима српске и руске књижевности, чији су резултати приређивање једне антологије руске поезије и неколико научних радова о рецепцији мање познатих руских књижевника у српској јавности. На Руском државном Педагошком Универзитету Херцен (Санкт Петербург, 2019.) учествовала са темом „Православни поглед на свет Ф. М. Достојевског“. Пише поезију и бави се сликањем. Живи у Београду. Удата је и мајка два сина.

ЈОВАНОВИЋ Данијела, конзерватор археолошких предмета од метала. Дипломирала на Одељењу за археологију на Филозофском факултету у Београду 2009. године. Завршила мастер студије из Превентивне конзервације на одсеку за Мултидисциплинарне студије при Универзитету у Београду. У периоду од 2010. до 2021. године радила у Атељеу за конзервацију метала у Централном институту за конзервацију у Београду. Од 2022. године ради у Одељењу за конзервацију и рестаурацију Народног музеја Србије. Аутор стручних и научних радова из области конзервације археолошких предмета и предмета од метала.

КОВАЧЕВИЋ Јелица, глумица, рођена у новембру 1981. у Београду. Академију Драмских Уметности Београд уписала са 17 година, у класи проф. др Владимира Јевтовића и асистента Ивана Јевтовића. На истој магистрирала је са улогом Настасије Филиповне (Ф. М. Достојевски). Играла и у представама „Сирано де Бержерак“ и „Каролина Нојбер“ у режији Небојше Ромчевића. Радила доста глумачких пројеката, у позоришту одиграла преко тридесет представа, а на телевизији и на филмском платну 32 остварења. Оно што сматра успехом у својој глумачкој каријери јесте: главна улога у филму „Цем од кавијара“, Награда у Источном Сарајеву за монодраму „Зашто баш он?“ Зорана Божовића и наступ у Прашком позоришту Дивадло у Валсу.

КРСТИЋ Биљана-Биља („Бистрик оркестар“) рођена у Нишу 9. новембра 1955. године, где је завршила основно и средње музичко образовање. У Београду завршила Факултет музичке уметности. На домаћој поп сцени је присутна дуги низ година. После учешћа у групама „Сунцокрет“ и „Рани мраз“, започиње соло каријеру и издаје три албума поп оријентације.

Упоредо са каријером поп певачице следи и своје најдубље афинитете и више година стрпљиво прикупља аутентичне аудио и нотне записе изворне музике. То су углавном ретко извођене и необјављене музичке теме са Косова, из јужне Србије, Тимочке Крајине, Македоније, Румуније, Бугарске и Мађарске. Резултат овог рада су компакт-дискови „Бистрик“ и „Записи“, који су настали као фузија традиционалне музике и савременог аранжерског поступка. Са својим колегама са ФМУ-а 2001. године оснива „Бистрик оркестар“ и постиже велике успехе у свету и у Србији. Током 2003. године Биља и „Бистрик“ су радили на музици за филм „Зона Замфирова“.

Биља Крстић и „Бистрик оркестар“ објавили су следеће албуме: „Бистрик“ (2001), „Записи“ (2003), „Тарпош“ (2006), „Извориште“ (2013), „Свод“ (2017).

Од награда издвајамо: Годишња награда за најбољи етно албум 2003. године, фестивал Беовизија, ЦД „Записи“; Златна значка Културно-просветне заједнице за допринос у култури, 2007; Годишња награда за најбољи етно албум 2007. године, фестивал Беовизија, ЦД „Тарпош“; Награда Телевизије „Метрополис“ за најбољи албум традиционалне музике, 2008. године и Награда Беовизије за промоцију наше музике у иностранству, 2008. године.

МАРИНКОВИЋ Никола, биографија објављена у годишњаку „Љубостињска приношења“ бр. 7 од 2022. године на стр. 133.

МАСЛОВАРИЋ М. Видак рођен је 1950. године у Божићима код Андријевице, песник, романсијер, драмски писац, антологичар, књижевни критичар и есејист. По академском образовању је професор француског језика и књижевности, а по занимању новинар. Већи део радног века провео је у Радио Београду. Ауторски је поставио, уређивао и водио култну емисију „Доживети стоту“ Првог програма Радио Београда, а у краћем периоду и телевизијску емисију „Треће доба“. У Радио Београду је обављао послове уредника Образовног програма и заменика главног и одговорног уредника Првог програма.

Из стваралачког опуса издвајамо следећа дела: *Затварање круга*, драма инспирисана истинитим догађајима из Другог светског рата (1984), ауторско издање; *Ветар у реверу* (1995) поезија, Српска народна библиотека у Иригу, едиција „Стражилово“, Нови Сад; *Други круг*, поезија, (1999), „Филип Вишњић“, Београд; *Непоменик* (2013), роман, „Просвета“, Београд; *Пробуди се*, поезија, (два издања), (2015) „Беофеникс“ Београд и (2017); *Невидљиви изумитељи будућности*, поезија, (2021), „Динех“, Београд.

Поезија, критике и есеји превођени су на енглески, немачки, француски, руски, арапски, румунски, словачки, мађарски, македонски и ромски језик.

Најзначајније књижевне награде и признања: „Вукова награда“ КПЗ Србије; Повеља за животно дело УКС; Плакета УКС „Симо Матавуљ“; Награда „Јанко Веселиновић“ за историјски роман; Награда „Марко Миљанов“ Удружења књижевника Црне Горе за роман *Благодарје*; „Златни беочуг“ Града Београда за трајни допринос на унапређењу културе града; „Златна струна“ Смедеревске песничке јесени; Награда „Лазар Вучковић“ за поезију; Међународна награда „Орфеј са Дунава“ за целокупно стваралаштво.

Члан је Удружења новинара Србије, Удружења књижевника Србије, Удружења књижевника Црне Горе и Српске књижевне задруге. Члан је Управног одбора у два мандата и потпредседник Удружења књижевника Србије. Одговорни је уредник култне трибине Удружења књижевника Србије „Француска 7“. Живи и ствара у Београду

МИЛЕНОВИЋ Јасна рођена је 1962. у Новом Саду. Објавила је збирке песама *Оком окована* (Стражилово, Ириг, 1987), *Град од уздисаја* (Доситеј, Горњи Милановац, 2014), *Плес Лепенског Вира* (Савез Срба у Румунији, Темишвар, 2017).

Награђивана је неколико пута на Фестивалу песника за децу „Булка“ у Црвенки, наградом „Стојан Степановић“ на „Вуковим ластарима“ у Лозници (2012), другом наградом у манастиру Бешеново (2017, 2018, 2021), за духовну поезију, наградом „Извор“ за најлепшу песму о завичају (2017), другом наградом за песму о вину, Винарије „Мачков подрум“ у Иригу (2018), трећом наградом за најбољу родољубиву песму „Видовдански цвет“ 2019, трећом наградом на „Вуковим ластарима“ 2020. године, и првом наградом за поезију „Лука Милованов Георгијевић“ (СПКД „Просвјета“, Сребреница, Република Српска, 2022).

Заступљена је у више антологија, алманаха, панорама и зборника поезије. Превођена је на руски, македонски, есперанто и румунски. Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Сремској Каменици.

НИКОЛИЋ Дејана рођена је 11. априла 1965. године у Приштини. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду, на групама за Руски језик и књижевност и Општу књижевност са теоријом књижевности. Објавила књиге поезије: Вечера (Нолит, Београд, 1989) Tristia (Народна књига, Београд, 1999.) Порцулан (Ауторско издање, Београд, 2007) Календар (Аутор – „Чигоја штампа“, Београд, 2019)

Добитница награда „Перо деспота Стефана Лазаревића“ и награде Српске академије наука и уметности „Бранко Ћопић“. Заступљена у антологијама. Превођена на енглески, немачки и шпански. Стихове објављује од 1976. године. Превела десетак прича са руског језика.

НИШАВИЋ Славољуб, рођен је 26. октобра 1959. у Бијелом Пољу. Објавио је следеће песничке књиге:

Придржавање душе, „Будућност“, Нови Сад, 2003; *Кошуљица*, „Бранково коло“, Сремски Карловци, 2004; *Гребени*, „Орфеус“, Нови Сад, 2007; *Заборављени дечак*, „Прометеј“ и „Тиски цвет“, Нови Сад, 2018; *Честица* изабране и нове песме, избор и поговор Стеван Тонтић, Фондација „Група север“, Нови Сад, 2020; *Гавранов хлеб*, Прибој, 2021; *Петељка*, Прибој, 2022; *Самоград*, Архив Војводине и „Мали Немо“, Нови Сад, 2024.

Значајније награде: „Печат вароши сремскокарловачке“, 2019; „Вукови ластари“, 2020. и „Алексије Везилић“, 2022.

Живи у Новом Саду.

ПАНЧИЋ Миленковић Каја, рођена 1958. године у Рагодешу код Пирота. Гимназију завршила у Пироту, а Филозофски факултет, одсек Социологија, у Нишу. Од 1987. до 1999. године живела и радила као просветни радник у средњем образовању у Урошевцу. Од 1999. године живи у Пироту и до 2023. године радила као новинар у недељнику „Слобода“. Сарадник „Политике“ и књижевних листова и портала.

Пише поезију и лирску прозу. Објавила седам збирки поезије: *Први дан говора* (Књижевна омладина Ваљева, 1993), *Божји цвет* (Народна библиотека Пирот, 1994), *Мера* („Григорије Божовић“, Приштина, 1998), *Час новије историје* (Нишки културни центар, 2016), *Бескућник у излогу* (Народна библиотека Пирот, 2017), У два *корака* (Центар за културу „Градац“, Рашка, 2021) и *Лица љубави* (Нишки културни центар, 2021). Приредила зборник радова на задате теме од својих стихова *Сусрети на мосту* (Народна библиотека Пирот, 2022).

Књижевне награде: „Косовски божур“, „Венедикт Црепојевић“, „Драгојло Дудић“, „Стеван Степановић“ на „Вуковим ластарима“, „Микина чаша“ на „Сићевачкој књижевној колонији“, „Милорад Петровић Сељанчица“... Новинарска награда: „Бошко Миловановић“.

Члан Удружења књижевника Србије и Удружења новинара Србије.

ПЕНЕВА Искра (1980, Београд), песникиња, преводилац, новинар, математичар. Дипломирала је на Математичком факултету у Београду. Члан је Удружења књижевника Србије и Удружења новинара Србије. Живи и ради у Београду.

Поетичне мисли објављује у дневним листовима и књижевним часописима у земљи и иностранству. Песме су јој преведене и објављене на више од 15 страних језика (енглески, македонски, бугарски, албански, шведски, исландски, корејски, руски...).

Заступљена је у више антологијских избора српске и македонске литературе. Добитница је више признања и награда у земљи и иностранству за свој рад у областима поезије, превођења, афирмације македонске и српске књижевности. Стихозбирка *Недеље између* добила је међународну награду за најбољу књигу поезије на „Струшким вечерима поезије“ 2016. године. Међу наградама ваља поменути само неке: међународна награда за најбољи необјављени рукопис на међународном фестивалу „Пријатељи књиге“ (2018), међународна награда „Лингва“ за афирмацију српске и македонске књижевности (2019), међународна награда за новинара-писца (2020), прва награда за најбољег страног аутора (Италија, 2020). Члан је међународног уређивачког одбора часописа „Савремени дијалози“ (Македонија).

Редовно преводи са македонског, словеначког и енглеског на српски, као и са српског, словеначког и енглеског на македонски језик. Бави се и визуелном уметношћу, као и фотографијом.

Објављене збирке поезије: *Кутија са девет страна* (2002.), *Ватра и лептир* (2004), *Путеви после* (2006, коауторска књига поезије), *Недте између* (2015), *Fiori di luce* (2020, коауторска књига поезије, Италија).

ПРОТИЋ Петронијевић Јелена, рођена 4. маја 1963. у Крушевцу. Дипломирала је на Филолошком факултету у Београду на Групи за општу књижевност са теоријом књижевности. Објавила до сада десет књига, осам књига поезије и два романа (*Ово није растанак – мали роман о пријатељству*, „Чигоја штампа“, 2016. и *Откључавање*, „Чигоја штампа“, 2025).

У Издавачком предузећу „Багдала“ у Крушевцу била је секретар Редакције и уредник истоименог часописа. У Културном центру Крушевац више од пет година била је на месту директора ове куће, а затим уредник књижевног програма. Један је од покретача и вишегодишњи уредник књижевног часописа „Путеви културе“. Ангажована је у међународној културној сарадњи и добитник је „Златне значке“ КПЗ Србије.

Аутор је многобројних књижевних критика као и интервјуа са личностима из света књижевности, уметности, културе, духовности...

Књига поезије духовне садржине, *Боје Византије* (2006.), паралелно је објављена на српском и грчком језику, и приказана је у Конзулату Србије у Солуну и Амбасади Србије у Атини...

Објавила је 2020. године књигу поезије на српском и ромском језику *Деца света.*

РАДЕНКОВИЋ Јеро Ненад рођен је 1966. године у Грабовцу, општина Звечан. Гимназију је завршио у Косовској Митровици 1985. Дипломирао је на Академији ликовних уметности у Приштини, у класи Светомира Арсића Басаре 1990. Ради у Звечану као професор Ликовних уметности. Поезију пише од гиманзијских дана.

Добитник је „Златне значке“ КПЗ Србије 2002, „Пера деспота Стефана Лазаревића“ у Грачаници на „Видовданском песничком причешћу“ 2003, „Награде Лазар Вучковић“ коју додељује НИП „Панорама“ из Приштине 2012, награде „Песничко Успеније“ 2022, најпрестижнијег признања традиционалног Песничког сусрета културне манифестације „Соколица“ у Звечану и повеље „Цар Константин и царица Јелена“ 2024, коју додељују Министарство културе Републике Србије, Удружење књижевника Србије, Свесрпски отаџбински сабор и туристичка организација Пожеге.

Аутор је је књига песама: *Поворка на туђим ногама* (Нови свет, 1995), *Исконија* (Институт за српску културу, 2001), *Поетика лелека* („Ривел ко“, 2002), *Земљани петао* („Лестве“, 2012), *Црне креде* (Библио-

тека Матице српске, 2016), *Одвикавање од господа* (НИП „Панорама“, Приштина, 2019), *Завичај сунца* (Народна библиотека Требиње, 2022), *Замахни Свети* (Дом културе „Стари Колашин“, Зубин Поток, 2024). У припреми су *Кратке приче са Кошара*.

Написао је значајна дела за хорове и певачке етно-групе. Пише приказе, есеје и књижевну критику. Његова поезија је преведена на руски, шпански, румунски, македонски и француски језик.

Члан је Удружења књижевника Србије од 1995. и Удружења ликовних уметника Србије од 2001. године. Са породицом живи на Косову и Метохији.

РАДИСАВЉЕВИЋ С. Дејан, рођен 27. марта 1981. године у Трстенику. Завршио Основну школу „Јован Јовановић Змај“ у Риђевштици и Стопањи, а затим Гимназију „Вук Караџић“ у Трстенику. Добитник Вукове дипломе након завршене основне школе и гимназије. Учесник бројних републичких такмичења из историје, географије и биологије.

Уписао основне студије на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду 2000. године. Завршио студије 2005. године, са просечном оценом 9,14. Дипломски рад: „Политика идентитета на примеру три индијанске заједнице са југоистока Сједињених Америчких Држава (Катауба, Ламби и Мисисипи Чокто)“, ментор доц. др. Милош Миленковић, оцена 10.

Докторске студије на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду са темом: „Средњовековне насеља и становништво Расине и Задгрлате“, код ментора проф. др Синише Мишића, уписао школске 2020/2021. године.

Публиковао је до сада око тридесет научних радова у домаћим и иностраним научним часописима, који се ближе тичу средњовековне прошлости и епиграфике Србије, са посебним освртом на територију данашњег Расинског управног округа.

РИСТИЋ Александар рођен је 12. септембра 1987. године у Јагодини. Након завршетка Друге крагујевачке гимназије, уписује студије на Одељењу за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, где је дипломирао са завршним радом: „Средњовековна утврђења на простору Шумадије“. На истом одељењу наставља мастер студије, које завршава одбраном рада под насловом: „Средњовековна жупа Левач у светлу археолошких истраживања“. Докторирао је 2023. године, одбранивши дисертацију: „Употреба рановизантијских утврђења у периоду раног средњег века на простору централног Балкана“, под менторством проф. др Перице Шпехара.

Његова главна научна интересовања усмерена су на проучавање средњовековних утврђења и њихове материјалне културе. Током свих нивоа студија учествовао је на бројним теренским археолошким истраживањима, у организацији Филозофског факултета и других надлежних институција.

Аутор је изложбе „Археолошко наслеђе општине Рековац“, која је реализована у Народној библиотеци „Др Милован Спасић“ у Рековцу 2019. године и у Народном музеју Шумадије у Крагујевцу 2021. године. Одржао је више предавања на различите теме из области средњовековне археологије и историје. Приредио је две монографије, коаутор је једног каталога и аутор више научних радова.

У периоду од 2020. до 2024. године радио је у Народној библиотеци „Др Милован Спасић“ у Рековцу, где је био задужен за руковођење Завичајном збирком и њеном дигитализацијом. Од краја 2024. године ангажован је као сарадник Републичког завода за заштиту споменика културе у Београду.

РШУМОВИЋ Љубивоје, рођен у Љубишу, на Златибору, 3. јула 1939. године. Школовао се у Љубишу, Чајетини, Ужицу и Београду, где је дипломирао 1965. године на Филолошком факултету, на групи за компаративну књижевност.

Почео је писати рано, још као основац, у Љубишу. Прве песме је објавио као гимназијалац, 1957. године, најпре у Ужичким „Вестима“, а затим у „Књижевним новинама“, званичним гласилом Удружења књижевника Србије.

Године 1965. запослио се у Радио Београду, у редакцији програма за децу. Свој литерарни рад успешно уграђује у ауторске емисије „Уторак вече – ма шта ми рече“, „Суботом у два“ и „Весели уторак“. У тим програмима примењује „документарну поетику“, коју је усвојио од Јована Јовановића Змаја и Душка Радовића, и педагошку доктрину Џона Лока: „Што пре дете сматраш човеком – пре ће човек и постати!“

Године 1968. прелази у Телевизију Београд и ради познате серије: „Двоглед“, „Хиљаду зашто“, „Хајде да растемо“ и популарну „Фазони и форе“, која је имала, до сада, 157 епизода. Као телевизијски посленик написао је, снимио и режирао преко шест стотина емисија. Поред програма за децу урадио је и неколико документарних програма, попут серије „Дијагонале – приче о људима и наравима“, у којима говори о појединим етничким групама, пуштајући припаднике тих група да сами дају карактеризацију својих саплеменика.

Објавио је више од 100 књига, углавном за децу и дела су му преведена на више страних језика. У позориштима је извођено више његових дела. Његова песма „Деца су украс света“ (уз композицију Мање Суботе) проглашена је званичном дечјом химном у Србији!

Добитник је великог броја књижевних награда и признања у Србији, од којих су најзначајније, Октобарска награда града Београда, „Невен“, Бранкова награда и Вукова награда. Добио је и две запажене међународне награде: „Пуља“ у Барију, за целокупно стваралаштво за децу, и награду УНЕСКО-а за *Буквар дечјих права*, на светском конкурсу за књигу која пропагира мир и толеранцију.

Упоредо са књижевним радом бавио се и спортом. Оснивач је, такмичар, и први председник Карате клуба „Црвена звезда“. Био је председник Карате савеза Србије, и савезни је судија у карате спорту.

Од 1986. до 2002. био је директор Позоришта „Бошко Буха“. Један је од оснивача и први председник Одбора за заштиту права детета, при организацији Пријатељи деце Србије.

Живи и ради на Слободној територији, недалеко од Београда.

СЛАДОЈЕ Ђорђо, биографија је објављена у склопу прилога Награда „Јефимијин вез“ на стр. 25.

СТЕФАНОВИЋ Данијел, биографија објављена у годишњаку „Љубостињска приношења“ бр. 7, Трстеник, 2022, стр. 138.

ТЕОФАН Монах (Предраг Мишковић), рођен 1972. године у Бору. Дипломирао на Електротехничком факултету у Београду, 1996. године. Замонашен од стране патријарха српског Павла, 1998. године у манастиру Светог Прохора Пчињског. Поред осталих редовних манастирских послушања бавио се у том манастиру припремом за штампу икона и књига, као и издаваштвом, уз основно послушање спољашњег економа и касније економа манастира.

Прелази 2006. са целокупним братством манастира у манастир Успења Пресвете Богородице у Сукову (Нишка епархија). Као Намесник манастира, следећих дванаест година води комплетну грађевинску обнову манастира који од потпуно оронулог, постаје један од најпознатијих и најзначајнијих манастира у СПЦ.

Крајем 2018. одлази на студије Православног Богословског факултета у Београду. Године 2023. постављен за старешину манастира Светог Илије, Рсовци (Епархија нишка). Мастер рад на тему „Богословље Све-

тог Теофана Затворника и његов значај за развој српског монаштва у XX веку“ одбранио на Православном Богословском факултету у Београду 2023. године.

У пролеће 2024. прелази у манастир Успења Пресвете Богородице, Љубостиња (Епархија крушевачка), где и данас живи и обавља дужност економа манастира.

Области досадашњих ужих богословских интересовања и истраживања: Хришћанска антропологија и етика (аскетика), Историја Руске Цркве XIX века и Историја Српске Цркве XX века.

САДРЖАЈ

„ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ“ 2024.

- **ХРОНИКА** 7

награда „јефимијин вез“

- **ОДЛУКА ЖИРИЈА** 11
- **ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА**
  (Ј. Пејчић, М. Ђурић, Н. Маринковић) 12
- *Никола Маринковић*
  ПОЕЗИЈА НЕСАВРШЕНЕ ЛЕПОТЕ 13
- *Ђорђо Сладоје*
  ДА СЕ НА НАМА НЕ ПРЕКИНЕ 15
- **ИЗБОР ПОЕЗИЈЕ ЂОРЂО СЛАДОЈА** 17
- **БИОГРАФИЈА** 25

песничка приношења

- **ЉУБИВОЈЕ РШУМОВИЋ** 33
- **МИРЈАНА БУЛАТОВИЋ** 36
- **ВИДАК МАСЛОВАРИЋ** 39
- **КАЈА ПАНЧИЋ МИЛЕНКОВИЋ** 42
- **СЛАВОМИР САША НИШАВИЋ** 44
- **ЈАСНА МИЛЕНОВИЋ** 47
- **МИЛАН МИХАЈЛОВИЋ** 50
- **ЗОРАН ВУЧИЋ** 52
- **НЕНАД ЈЕРО РАДЕНКОВИЋ** 55

од рода светла и славна

- *Марија Јефтимијевић Михајловић / Беседа*
  ДОСТОЈАНСТВО КАО ЗНАМЕЊЕ 59

венац српских песникиња

- **ДЕЈАНА НИКОЛИЋ** 65
- **ИСКРА ПЕНЕВА** 67
- **ЈЕЛЕНА ПРОТИЋ ПЕТРОНИЈЕВИЋ** 69

старославник

„Окруили сто“: „Живот у српским средњовековним земљама“

- *Александар Ристић*
  АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТИ И ПОКРЕТНИ НАЛАЗИ IX-XII ВЕКА СА ПРОСТОРА ЛЕВЧА И ТЕМНИЋА
  Преглед досадашњих сазнања 73

- *Данијела Јовановић*
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРЕДЊОВЕКОВНОГ МАЧА ИЗ МЕДВЕЂЕ КОД ТРСТЕНИКА: ПРОБЛЕМИ КОНЗЕРВАЦИЈЕ И ЗАШТИТЕ 105
- *Дејан С. Радисављевић, Милан Војновић, Дејан Булић*
О ЖУПИ МОРАВИ И ЊЕНИМ ГРАНИЦАМА ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСКА АНАЛИЗА 115
- *Милица Вучковић*
ЊЕГОВО СРЕДЊЕВЕКОВНО ВЕЛИЧАНСТВО – „СРПСКИ ЦАРИГРАД“ У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА 143
- *Мирко Вранић*
ПРЕГЛЕД ИСТРАЖИВАЊА СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ РУДАРСТВА 149

„љубостињски крин“
- **НАГРАДА „ЉУБОСТИЊСКИ КРИН“** / *Одлука жирија* 159
- *Протојереј Данијел Стефановић, парох љубостињски*
ПОУКЕ „СЛОВА ЉУБВЕ“ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА 160
- *Анђела Матејић* / *награђени рад*
ПОУКЕ „СЛОВА ЉУБВЕ“ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА 163

фото-документација
- **ФОТОГРАФИЈЕ 37. „ЈЕФИМИЈИНИХ ДАНА“ /12-14. јун 2024/** 167

ПРИЛОЗИ

приказ
- *Монах Теофан (Предраг Мишковић)*
ИГУМАН ЉУБОСТИЊСКИ СЕВАСТИЈАН ПУТНИК (1879-1951) 177

биографије
- **БИОГРАФИЈЕ И БИБЛИОГРАФИЈЕ УЧЕСНИКА И АУТОРА ПРИЛОГА** 187

НАРОДНИ
УНИВЕРЗИТЕТ
ТРСТЕНИК

Издавач
Народни универзитет Трстеник

За издавача
Данило Вуковић

Редакција
Драгиша Батићанин, Верољуб Вукашиновић,
Иван Величковић, Душан Јовић, Јелена Вукчевић

Уредник
Драгиша Батићанин

Ликовно-технички уредник и прелом
Иван Величковић

ISSN 2466-4553

Штампа
„Брза и лепа штампа“ Трстеник

Тираж
300

Покровитељ
Општина Трстеник

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82

ЉУБОСТИЊСКА приношења : годишњак Јефимијиних дана / уредник Драгиша Батоћанин. - 2016, бр. 1- . - Трстеник : Народна библиотека "Јефимија" : Народни универзитет Трстеник, 2016- (Трстеник : Брза и лепа штампа). - 24 cm

Годишње.
ISSN 2466-4553 = Љубостињска приношења
COBISS.SR-ID 224153100

ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ
ТРСТЕНИК

ISSN 2466-4553